శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవో విజయతే తరామ్.

బాలబోధిని

ఏకోనచత్వారింశః పాఠః = ముప్పదితొమ్మిదవ పాఠము.

సా = ఆమె	అభిముఖం = ఎదురుగా
ఏషా = ఈమె	పరితః = చుట్టుకొని
కా = ఎవతె?	ఈషత్ = కొంచెము
సర్వా = ప్రతిది	పరశ్వః = ఎల్లుండి
ఏకా = ఒకతె	ప్రపరశ్వః = ఆవలెల్లుండి
అన్యా = మఱియొకతె	ప్రహ్యః = మొన్న

లంబ్ = వ్రేలాడుట

	వర్తమానము		భూతము	
	ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర.	లంబతే	= లంబంతే	అలంబత	= అలంబంత
మ.	లంబసే	= లంబధ్వే	అలంబథాః	= అలంబధ్వం
ఉ.	లంబే	= లంబామహే	అలంబే	= అలంబామహి

సా అంగనా కస్య పుత్రీ కావా, కిమర్థం గంగాసమీపే సంచరతివా ఇతి ఏకః నృపః మాం ప్రహ్యః అపృచ్ఛత్. తదా అహం ఈషత్ ఆలోచ్య హేనృప! అహమపి తద్వృత్తాంతం సర్వం విచార్య అనంతరం వదిష్యామి; తావత్పర్యంతం అత్ర తిష్ఠ ఇతి అవదం. తతః సః భూపాలః గంగాతీరే ఏకస్మిన్ లతాగృహే ఈషత్పర్యంతం ఉషిత్వా, పునః అపి బహిః ఆగత్య మాం ఆహ్వాయత్. తదుపరి అహం రాజసమీపం గత్వా హే

భూపాల! ఏషా మద్వచనస్య ప్రత్యుత్తరం నాయచ్ఛత్. కింతు అహం పునః పునః అపృచ్ఛం; తథాపి సా తూష్ణీం ఆసీత్. త్వమేవ గత్వా పృచ్ఛ – ఇతి తం నృపం అవదం. పశ్చాత్ సః నృపః తథాఏవ అకరోత్.

పిమ్మట రాజును జూచి ఆపూఁడుది ఓరాజా నాయూరుయొక్కయు నాయొక్కయు పేరు నీకెందుకు? నీవు (నీతోవను) = (తవమార్గేణ) వెళ్ళుమని చెప్పెను. (ఈ లోపల) = (ఏతదంతరే). ఒకదొంగ అక్కడ చెట్టుమీఁద వ్రేలాడుచుండెను. వాఁడు ఈ స్త్రీని దొంగిలించుకొని పోవుటకు వచ్చినాఁడని రాజు వానిని దండించెను. (ఇట్లుండగా) = (ఏవంస్థితే) మఱియొక్కతె ఆరాజును చూచి ఈవేళ మాయింట్లో భోజనమును చేయుటకు నీవు రమ్మని రాజును పిలిచెను. ఒసే! నీ వెవతెవు? అని రాజు అడిగెను. అది నే నొకశూద్రునియొక్క పెండ్లామును అని జవాబుచెప్పెను. పిమ్మట ఓసీ నేనుక్షత్రియుఁడనుగదా. మీ యింట్లో ఎట్లు భోజనమును చేయుదును? నేను మీయింటికి రాను పొమ్మ అనిచెప్పెను. ఆమెయు వెళ్ళెను.

చత్వారింశః పాఠః = నలువదవ పాఠము.

గమనం = వెళ్ళుట	గత్వా = వెళ్ళి
ఆగమనం = వచ్చుట	ఆగత్య = వచ్చి
కరణం = చేయుట	కృత్వా = చేసి
మరణం = చచ్చుట	మృత్వా = చచ్చి
ధావనం = పరుగెత్తుట	ధావిత్వా = పరుగెత్తి
పఠనం = చదువుట ॥మొ॥	పఠిత్వా = చదివి ॥మొ॥

ద్వితీయ భాగః

జ్ఞా = తెలియుట.

జ్ఞాయతే = తెలియును, తెలియఁబడుచున్నది
అజ్ఞాయత = తెలిసెను, తెలియఁబడెను
జ్ఞాస్యతే = తెలియఁగలఁడు, తెలియఁబడఁగలఁడు

లంబిష్యతే = వ్రేలాడఁగలఁడు
జ్ఞాపయతి = తెలుపుచున్నాఁడు
లంబయతి = వ్రేలాడవేయుచున్నాఁడు

అరే బాలక! నాగదంతే మమ అంగవస్త్రం లంబయ, నోచేత్ గృహే వా లంబయ. భో బాలక! తత్రకే మక్షికాః పతిష్యంతి కిం వా గత్వా పశ్యసి వా న వా. కటాహే జలం అస్తి రే నోచేత్ త్వం ఝటితి తటాకం గత్వా పానీయం ఆనీయ కటాహం పూరయ. అనేకే బాంధవాః స్నానార్థం ఆగచ్ఛన్. హ్యః నక్తం మమ నిద్రాసమయే ఏకః ఖనకః ఆగత్య అన్నపాత్రం అధః అపాతయత్. అనంతరం ఏకః మూషకః మమ కనిష్ఠికాం శనైః అదశత్. తత్ర ఘరట్టసమీపే ముసలం అస్తి ఇత్థం ఆనేష్యసి కిం? ఘరట్టః కుత్రాస్తి వా మయా న జ్ఞాయతే తవపఠనానంతరం త్వమేవ గత్వా ఆనయ ముసలం. హ్యః ప్రాతః అస్మదావరణే ఏకం శూర్పం ఆసీత్. తస్మిన్ ఏకః రక్తపుచ్ఛః అవసత్. తం దృష్ట్వా తవ అనుజః అమారయద్రే, అబ్రహ్మణ్యం మంథానః కటః ఉలూఖలం చ ఏకత్ర ఏవ సంతి. హే అంబ! మమ చేలం జలే అపతత్, ఈషత్ శోషయిష్యసి కిం?

యుష్మద్గృహే అద్య ప్రాతః దశ నకులాన్ అహమ్ అపశ్యం. తేషాం మధ్యే ఏకః నకులః కుసూలే పతిత్వా ధాన్యం సర్వం అఖాదత్.

నీకు ఆఁడుపిల్ల లెందఱయ్యా? నాకు ఒక్క-తేకూఁతురు. అలాగా? ఎందుకురా ఆపిల్లను ఆలా బాధ పెట్టుచున్నావు? నీకేమి తెలియును, నిన్న నన్ను చెఱువుదగ్గర కొట్టినది. అయితే సరే. మొదట తమ్ముని, పాలను త్రాగించి తరువాత పరుండఁబెట్టుము. వాఁడెక్కడ నుండెనో నీకు తెలియునా? చూడుచూడు ఆచెట్టుమీద వ్రేలాడుచున్నాఁడు. నీవుమెల్లగా అక్కడకు వెళ్ళి వానిని తీసికొనిరమ్ము. కాని వానిని భయపెట్ట వద్దు. లేకపోతే వాఁడు చెట్టునుండి పడును. మీకు గుఱ్ఱము లెన్నియున్నవి, ఎద్దు లెన్నియున్నవి? నాన్నా! మనయింట్లో జోసవరు గున్నదా? నులకమంచముమీఁద కంబళి యుండెనే ఎవఁడు తీసికొని వెళ్లినాఁడు? నిన్న ఒకబల్లి మజ్జిగలో పడ్డది. అబ్బాయిని బాగుగ మొదట చదివింపుము, వెనుక వ్రాయించుము. ఈరవికను ఎవరు అక్కడ వ్రేలాడ వేసినారు? తీగయందు పూలు బొత్తుగా లేకున్నవి.

ఏకచత్వారింశః పాఠః = నలుబదియొకటవ పాఠము.

రథ్యా = బజారు-రస్తా
ద్వారం = వాకిలి
గర్భగృహం = గది
లేఖనం = వ్రాయుట

ఏకవారం = ఒకమారు
ద్విః = రెండుమారులు
త్రిః = మూడుమారులు
చతుఃకృత్వః = నాలుగుమార్లు

ప్రేషణం = పంపుట పంచకృత్వః = అయిదుమార్లు
పఠనం = పఠుట లిఖిత్వా = వ్రాసి
ఆలోచయతి = ఆలోచించుచున్నాడు
ఛేదయతి = కోయుచున్నాడు
విచారయతి = విచారించుచున్నాడు
నిష్పీడయతి = పిండుచున్నాడు
వ్యచారయత్ = విచారించినాడు; నిరపీడయత్ = పిండినాడు.

గర్భగృహే కటః అస్తి, శీఘ్రం ఆనయ. బహిః కేవా రథ్యాయాం సంతి తాన్ అంతః ఆహ్వాయ. కటే అనేకే మత్కుణాః సంతి. సర్వాన్ దర్శయ. కింవా— తవ అంబా కిమర్థం ఖనిత్రేణ ఆవరణే ఖనతి? ఛురికాం ఆనయ రే ఉర్వారుకం ఛేదయిత్వా భక్షయామ. అరేరే శునకః తం శశం ద్రావయతి రే మార్గయిష్యతి కింవా కిం కరవామ. ఆవరణే పుష్పాణి సంతి చేత్ దేవపూజార్థం శీఘ్రం ఆనయ. హే బాలికే! తత్ర గోమయేన కిం కరోషి? రామః పాఠం పంచకృత్వః లిఖిత్వా శతకృత్వః అపఠత్. అరే తూష్ణీం ఆలోచయసి కిం రే. ఫల శోపరి బాలకః అస్తి వా నవా విచారయ. భోజనక! అనుజః మండపస్య అధః నవనీతం ఖాదతి: కించ క్షీరమపి పిబతి. పిబతి చేత్ పిబతు, త్వం తూష్ణీం తిష్ఠ. మమ వస్త్రం కః నిరపీడయత్? తే బాలకాః నిరపీడయన్. ప్రతిదినం ప్రాతః సాయం చ దేవస్య ద్విః నమస్కారం కురు; త్రిః సంధ్యావందనం కురు. శివరాత్రిదినే ఏకవారం దివా వా, నక్తం వా ఫలాహారం కురుత. ద్వారే ఖరః అస్తి: దూరం ద్రావయ.

బాణలిలో నూనెను పోయుము. వాడు కొడవలితో తీగను కోసెను. ఆంబోతు నిన్న సందెవేళ మాయింటిలో పిండిని తిన్నది. గోడయందు బల్లిని పిల్లి చంపినది. గబ్బిలము గిన్నెలో నూనెను త్రాగినది. అదే అదే పాములు వెళ్ళుచున్నవి చూచినావురా! లేదు లేదు; పాములు కావు, ఉడుతలురా. అయితే తేళ్ళు అని చెప్పెద వేమి? దేవుఁడు వాహనము మీద వచ్చుచున్నాఁడు. ఇవ్వేళ మీరు కంచములో అన్నము తినుచున్నారేమి? మాయింటిలో ఆకులు లేవుగా. తలుపుదగ్గర ఆపోడు మేమి? మాయింటిలో ఇవ్వేళ వంకాయ కూరను వండించినాము. మీయింటిలో చాందోమలున్నవిరా. నీపడుటతర్వాత నిన్ను నేను మళ్ళీ చూడలేను. రేపు నాకు మీ పెయ్యదూడను చూపించుము. మీ ఆవు పాలిచ్చుచున్నదా? చంటిపిల్లకు గజ్జెలు లేవు. పోనిమ్ము.

ద్విచత్వారింశః పాఠః = నలువదిరెండవ పాఠము.

మల్లికా = మల్లె
కృష్ణా = కృష్ణ
గంగా = గంగ
గోదా = గోదావరి
గంగాలయః = గంగాళము
స్థితః = ఉన్నవాఁడు

అంతతః = చివరకు
ఇతస్తతః = ఇటునటు
నిష్పీడ్య — పిండి
ప్రసార్య = పఱచి ॥మొ॥
స్థిత్వా = ఉండి-నిలిచి
స్థాపయిత్వా = ఉంచి,నిలిపి

ప్రసారయతి = పఱచుచున్నాఁడు—చాచుచున్నాఁడు
ప్రసారయిష్యతి = పఱచఁగలఁడు—చాచఁగలఁడు

ప్రాసారయత్ = పఱచెను-చాచెను

ఆరోహతి = ఎక్కుచున్నాడు

ఆరోపయతి = ఎక్కించుచున్నాడు

ధరతి = కట్టుకొనుచున్నాడు-తాల్చుచున్నాడు

మల్లికాలతాయాం పుష్పాణి సమ్యక్ సంతి. తత్రస్థితః బాలకః కః| రామానుజాచార్యస్య పుత్రఃఖలు. గోదాసమీపం గత్వా మమ వస్త్రాణి సమ్యక్ ధావ. కృష్ణాజలేన గంగాలయం పూరయ. కటం ప్రసారయామః మమ ఉపాధ్యాయః ఆగత్య ద్వారాత్ బహిః ఈషత్కాలం స్థిత్వా పునరపి కుత్ర వా అగచ్ఛత్. ఏతం బాలకం సంస్కృతవిద్యాం శిక్షయామః ఖనిత్రేణ వనే రామః ఖనతి. హేఅంబ! చేలం అత్రాస్తిధర. తే బాలికాః యుష్మత్పుత్రం వృక్షం ఆరోపయంతి పశ్యత. సః పతేత్ చేత్ కథం? అరేవిధవ!త్వంకిమర్థం వృక్షమారోహసిరే. మమ అంబా అనుజం గర్భగృహే మంచోపరి శాయయతి. సా అంగనా క్షీరపాత్రం అంతర్గృహే స్థాపయిత్వా స్వగృహమగచ్ఛత్. హంజే బాలికే! మమ చోలం సమ్యక్ నిష్పీడ్య శోషయ. అహం గోదాయాం స్నానం కృత్వా తత్ర సంధ్యావందనం కృత్వా అనంతరం గృహంప్రతి ఆగమిష్యామి. సః బాలకః ఇదానీం సమ్యక్ పఠతి, అంతతః ఖరః భవిష్యతి కింవా. పాకః ఆసీత్ చేత్ పర్ణాని ప్రసార్య బహిస్స్థితాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజనార్థమాహ్వాయ. హే జనక! బ్రాహ్మణా స్సర్వే స్నానం కృత్వా స్వవస్త్రాణి శోషయంతి. ఆవ

రణే పర్ణాని ప్రసారయేయంవా? త్వం మా ప్రసారయ, తవాంబా ప్రసారయిష్యతి, తర్హి అహం కింకుర్యాం? త్వం తూష్ణీంభవ.

మాపిల్లవాఁడెక్కడ నున్నాఁడో నేఁటికిని తెలియదు. రేపు తెలియఁగలదు. ఆయూరినుండి రేపుమాతమ్ముఁడు రాఁగలఁడు. నవ్వావద్దురా నీయుపాధ్యాయుఁడు నిన్నుకొట్టును. ఆ ఆఁబోతు నిన్న నాలుగు మారులు మాయింటికి వచ్చినది. చివరకెక్కడికి వెళ్ళినదో నాకుతెలియదు. నాకుతెలియును. అది గడమంచె మీఁదనున్న దోసకాయలను క్రిందపడవేసి పరుగెత్తినది. నేతిని కరగించుము. మమ్మును మోసగించెదవేమి! వంకాయలను సరిగా తూఁచుము. మేము నిన్న శ్రీశైలమును ఎక్కినాము. కొండ మిక్కిలి ఎత్తుగానున్నది. కాని కొండమీఁద చాలచెట్లు లేవు. (నీవువ్రాసినతర్వాత) = (త్వల్లేఖనానంతరం) మాయింటి కొకమారు రాఁగలవా! మాయింటిని చుట్టుకొని మల్లెతీగ లున్నవి. ఉపాధ్యాయుఁడనఁగా ఎవఁడు? ఆపిల్లలు మంచినీటి నంతయు చెఱచుచున్నారు. మీఁచెల్లెలిదగ్గర పాలులేదుఅందు వలన చంటిపిల్లవాఁడు చెడిపోవుచున్నాఁడు. వెన్న కరఁగినదో లేదోచూపించుము. బెండచెట్టుదగ్గరనున్న మనుష్యుఁడెవఁడు? వాఁడు దొంగవలె నున్నాఁడయ్యా. నా కెందుకు నే నిక్కడ నుండను. చెఱువుయొక్క ఒడ్డుమీఁద ఒక ఆఁబోతు అడ్డముగా పరుగెత్తుచున్నది. దానిని చూచి మాఅక్క భయపడినది. నీవు వెళ్ళి దానిని కొంచెము కొట్టఁగలవా?

త్రిచత్వారింశః పాఠః = నలుబదిమూడవ పాఠము.

ప్రసారణం = పఱచుట
ఆరోపణం = ఎక్కించుట
ఆరోహణం = ఎక్కుట
అవరోహణం = దిగుట
అవరోపణం = దింపుట
ధరణం = కట్టుకొనుట॥ మొ॥

ధృత్వా = కట్టుకొని
ఆలోచ్య = ఆలోచించి
విచార్య = విచారించి
ఛేదయిత్వా = కోసి ॥ మొ॥
ఆరుహ్య = ఎక్కి
ఆరోప్య = ఎక్కించి

తిష్ఠతి = ఉన్నాడు. నిల్చున్నాడు
స్థాస్యతి = ఉండగలడు-నిల్వగలడు
స్థాపయతి = ఉంచుచున్నాడు
ఉత్థాపయతి = లేపించుచున్నాడు.
ఉదస్థాపయత్ = లేపించెను
స్థాపయిష్యతి = ఉంచగలడు

బాలకాః వృక్షాన్ ఆరుహ్య ఫలాని పర్ణాని చ ఛేదయన్తి. అద్య భోజనార్థం కేకే ఆగమిష్యంతి వా సమ్యక్ ఆలోచ్య పాకం కారయ, నో చేత్ వ్యర్థః భవిష్యతి. సర్వే మేషాః పర్వతాత్ అవరుహ్య గృహం ఆగచ్ఛంతి. యుష్మాకం బహుశో హ్యః సాయం కాలే అస్మాకం ద్వారే ఈషత్కాలపర్యంతం స్థిత్వా అనంతరం కుత్రవా అచలత్. తేషాం అవరోహణపర్యంతం త్వం అత్రైవ తిష్ఠ. బత బాలకః వృక్షాత్ అపతద్రే, తం ఉత్థాపయ రే. తాత! మాం శనైః మంచ మారోపయిష్యసి కిం? తే బ్రాహ్మణాః కట ప్రసారణానంతరం అంతః ఆగమిష్యంతి. చోష్యే ఈషత్ లవణం

స్థాపయ. తైలపాత్రం ఘృతపాత్రంచ శిక్యే కే అస్థాపయత్? కిం వా మయా నజ్ఞాయతే. మంటపే ఏకా లతా లంబతే పశ్య. సా కా లతా? తత్ర వృశ్చికః అస్తి, త్వం గత్వా శీఘ్రం మారయ, నోచేత్ బాలకం దశేత్. నవనీతం ద్రావయిత్వా ఘృతం కురుత. అస్మద్దావరణే వార్తాకాని సంతిచేత్, శాకార్థం ఆనయత. చోష్యే ఉర్వారుకం దార్వికాఫలంచ పాతయత. శ్రీనివాసస్య పుత్రః పాఠార్థం అద్య ఆగమిష్యతివా నవా విచార్య వద. అనుజాం డోలాయాం కే అశాయయత్.

నిన్నరాత్రి మీయింట్లో నున్నవా రెవరు? మొన్న మీ దొడ్డిలోనికి నాలుగుమార్లు దొంగలు వచ్చినారఁటే. నాలుగు మార్లు కాదుఁగాని రెండుమారులో మూఁడు మారులో వచ్చినారు. చాలబా యేమి? ఏమయినను ఎత్తుకొని పోయినారా? మానాన్నగారి అంగవస్త్రిలను దొంగిలించిరి. (పోనీలే=గచ్ఛతునామ) ఇంతవరకు బాగుగనే యుండెను. నేను వచ్చువరకు నీవిక్కడ నిలువఁగలవా? అలాగేయుందునుగాని, మీరు వెళ్ళి రండు. ఓనాయనా! మీఅమ్మను పిలువుము. బొత్తుగా రామాయణమును చదువవేమిరా—చదువుచున్నాను నాయనా నేను చదువలేదని ఎవరుచెప్పినారు? ఎవఁడు చెప్పిననేమి గాని నీవు పుస్తకమును చూచుచున్నావురా. చూచుట లేదుగాని చదువుచున్నానని చెప్పితినిగా. బాగుగనే యున్నది. చూచుచున్నాఁడు కాఁడఁట చదువుచున్నాఁడఁట. పోనీ నాయనా! తమ్ముని అడుగుము. అలాగే అడుగుదునుగాని తమ్ముని పిలు

త్రము. పిలిచినాను. ఏమిరా పిల్లవాఁడా! అన్నయ్య ఇవ్వేళ ప్రొద్దున మొలకలుకొని యేమి చేయుచున్నాఁడురా, నిజముగా చెప్పుము. అన్నయ్య నడిగి చెప్పుదునా నాయనా! అన్నయ్యను అడుగవద్దు నీవే చెప్పుము. అన్నయ్య మనదొడ్లో గడ్డపారతో త్రవ్వుచున్నాఁడయ్యా.

చతుశ్చత్వారింశః పాఠః = నలుబదినాల్గవ పాఠము.

ఆలోచనం = ఆలోచించుట	ఉత్థాయ = లేచి
విచారణం = విచారించుట	ఉత్థాప్య = లేపించి
ఉత్థానం = లేచుట	యథేష్టం = ఇష్టమువచ్చినట్లు
ఉత్థాపనం = లేపించుట	యత్రకుత్రవా = ఎక్కడనో [ఒకచోట
మాతులః = మేనమామ	పురుషమాత్రం = నిలువెడు
పంకః = బురద	ఉత్థాతుం = లేవ - లేచుటకు
ఉత్తిష్ఠతి = లేచుచున్నాఁడు	అవరోహతి = దిగుచున్నాఁడు
ఉత్థాస్యతి = లేవఁగలఁడు	అవరోపయతి = దింపుచున్నాఁడు.
ఉదతిష్ఠత్ = లేచెను	అవరోక్ష్యతి = దిగఁగలఁడు.

భో మాతుల! బాలకాః సర్వేపి మంచేభ్యః ఉదతిష్ఠన్ తాన్ సర్వాన్ అంబ రాత్రీయ భోజనం కారయిత్వా అనంతరం రామాయణం పఠసి. కిమగ్రం రే ఏకవారం ఘంటానాదయ (తేపేవ) = తవేవ అగత్య స్వస్వకార్యాణి కుర్యుః, ఏషః స్తనపః తతః ఉత్థాతుం నాలం, త్వం గత్వా తముత్థాప్య క్షీరం పాయయ, క్షీరం కిమర్థం, ఈషదన్నమేవ ఖాదయిష్యామి, అన్నప్రాశనం

అభవత్ఖలు? తత్ర యూయం సర్వే కిమాలోచయథ. నకిమపి, రామాయ కన్యాం దాతుం కేనా అగచ్ఛన్. తంసమాచారం విచారయామః వివాహానంతరం మద్గృహం ఆగత్య తం వృత్తాంతం మాంప్రతి వదిష్యథ కిం? తత్రైవ వదిష్యామః. రామస్య ఉద్యోగః నాస్తి, ధనం అపి నాస్తి కింతు, బాలకః యోగ్యః, శాంతః, సుందరః, పాఠశాలాయాం చతుర్థ కక్ష్యాం పఠతి. ఆంగ్లేసంస్కృతభాషామపి పఠతికిం? తస్య జనకః సంస్కృతవిద్యాం పురాణవిద్యాంచ శిక్షయతి. కథం పాఠయతి చేత్, తస్య ధనం నాస్తిఖలు. చేత్ కిం; భిక్షాటనం కృత్వా భాషా ద్వయం పాఠయతి. బాఢం వివాహనిశ్చయః అభవత్కిం? నాభవత్. కుతః? ఏతావత్పర్యంతం నాభవత్, శ్వః కిం భవిష్యతివా. మమ మంచే బాలకాః పతిత్వా దౌష్ట్యం కుర్వంతి, తం మంచం యత్రకుత్రవా స్థాపయిత్వా తాన్ దండయ. అస్మద్వస్త్రం పంకే అపతత్, సమ్యగ్ధావత.

మా బాణలిని ఎవరో బావిలో పడవేసినారు. మీ బావిలో ఎంతనీరున్నది? అబ్బో నిలువెడునీరున్నది. నీవు బావిలో దిగగలవా? నేను దిగజాలను. మీ ఆలోచనము నతరువాత నేను పిలుచుచున్నానని మా అబ్బాయిని పిలువుడు. మీ యింట్లో చాలదోమ లున్నవండీ. ఈపిల్లవానిని గుఱ్ఱముపైన నెక్కించి అలా తీసికొనివెళ్ళుము, లేకపోతే వీడిక్కడ అల్లరిని చేయగలడు. మంచముమీద దిండున్నదా లేదా? అరే ఆబోతు ఇష్టమువచ్చినట్లు మనుష్యులను తఱుముచున్నదిగాని రోకటితో

దానిని కొట్టినను. అయ్యో! మూఁడటినా ఆ అంబోతు బురదలోఁ బడినది. అయితే కొట్టవద్దు. పిల్లవానిని తొట్ల నెక్కించుము. ఉట్టిమీఁదనుండి నేతిగిన్నెను దింపుము. వంట అంతయును అయినది. ఇకమీఁద ఆలస్యము లేదు. అక్కడనున్న అందరిని భోజనము కొఱకు పిలిచి నీవుకూడ స్నానము కొఱకు చెఱువునకు పొమ్ము. త్వరగా లేచి పోరా ఎందుకు జాగుచేయుచున్నావు? నీవు లేచిన తరువాత నేనుకూడ స్నానముకొఱకు లేవఁగలను. నీ నాల్గవతమ్ముఁడు బడికి పోవుట లేదటే? ఇప్పుడే చదువు అయినదా? నే (నెన్నిమార్లు) కతికృత్వః) చెప్పుదును? ఎక్కడెక్కడికో వెళ్ళఁగలఁడు, ఏమేమో చేయఁగలఁడు, (వానియిష్టమే యిష్టము) (తస్య ఇష్టమే వేష్టం) నే నేమి చేయఁజాలుదును ? నా కెందుకు, మీ కెందుకు?

పంచచత్వారింశః పాఠః = నలువదియైదవ పాఠము.

ప్రవేశః = ప్రవేశించుట
ప్రవేశనం = ప్రవేశపెట్టుట
దానం = ఇచ్చుట
దాపనం = ఇప్పించుట
సామర్థ్యం = శక్తి
తండులాః = బియ్యము
పేటికా = పెట్టె

ధృత్వా = ధరించి
ధర్తుం = ధరించుటకు
దాతుం = ఇచ్చుటకు
ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి
ప్రవేశ్య = ప్రవేశపెట్టి
యథాకథంవా = ఎటులనో (ఒకటుల

ప్రవిశతి = ప్రవేశించుచున్నాఁడు
ప్రావిశత్ = ప్రవేశించినాఁడు

ప్రవేక్ష్యతి = ప్రవేశించగలడు
ప్రవేశయతి = ప్రవేశపెట్టుచున్నాడు
ప్రావేశయత్ = ప్రవేశపెట్టినాడు
ప్రవేశయిష్యతి = ప్రవేశపెట్టగలడు

రామస్య వివాహః అభూత్ ఖలు, గృహప్రవేశః కదా అభవత్? ఇతోऽపి నాభవత్. శ్వో వా పరశ్వో వా భవిష్యతి. రామస్య వివాహార్థం గమనసమయే ఏకః మార్జాలః అభిముఖం ఆగచ్ఛత్. పుణ్యాహవాచనం కః అకరోత్? శ్రీనివాసః గ్రామే నాస్తి ఖలు? మమానుజేన అకారయత్. మమ ఉత్థాతుమపి సామర్థ్యం నాస్తి. త్వం శుభ్రవస్త్రం ధృత్వా దేవతార్చనం కుర్యాః కిం? తథైవ కరిష్యామి. యుష్మద్దేవపేటికాయాం విగ్రహాః న సంతి ఖలు? దేవపూజాం కథం కుర్యాం? ఏకం విగ్రహం పేటికాయాం ప్రవేశయ ప్రథమం, అనంతరం ఘంటాం నాదయ. తథైవ. భో ఆచార్య! దేవపేటికాయాం ఇతః పూర్వమేవ ఏకః విగ్రహః అస్తి పశ్య. అరే ఏతత్కిం రే మూషకః కథం ప్రావిశత్ దేవపేటికాయాం? కేన జ్ఞాయతే. ఏకః బ్రాహ్మణః ద్వారే తిష్ఠతి, తం యథాకథం వా అంతః ప్రవేశ్య తం పృచ్ఛ. తస్య సమీపే దేవపేటికా అస్తి కిం వా. దేవతార్చనేన కిం ప్రయోజనం, ప్రథమం గృహే తండులా ఏవ న సంతి. బ్రాహ్మణశ్చ ఆగత్య కిం కరిష్యతి? పరహ్యః రాజమహేంద్రపురే దశ తస్కరాః ఏకస్య బ్రాహ్మణస్య గృహే ప్రవిశ్య, సర్వం ధనం అచోరయన్ – ఇతి ఆంధ్రపత్రి)

క్షామాం అరిక్షత. పాకపాత్రాణి ప్రథమం చుల్లీణ ధావిత్వా పశ్చాత్ గోమయేన శోధయ. ఏవ అంబా స్నానార్థం అగచ్ఛత్, ఏతావత్పర్యంతం స్నానం కృత్వా స్యాత్, సా పాకగృహే ప్రవేక్ష్యతి, పాత్రాణి సర్వాణి ఆనీయ అత్ర స్థాపయ. త్వం తూష్ణీం, తిష్ఠ, అహం సర్వం కరిష్యామి.

నా చెంబు బురదలో పడినదిగాని, కొంచెము కడుగుదూ నాయనా! ఎందుకు పడినది మామా నీచెంబు? నేను వెలుపలికి వెళ్ళినాను, అక్కడ నన్నొక పంది తరిమినది, అందువల్ల నే నాపందిని చెంబుతో కొట్టినాను. పంది పారిపోయినది, చెంబు బురదలో పడినది. నిన్న మీ ఉపాధ్యాయుడు గ్రామాంతరమునుండి వచ్చినాడుగదా, ఆయనను ఎక్కడ ప్రవేశపెట్టినావు ? నిన్న సందెవరకును సత్రములోనే ఉండెను, ఇవ్వేళ మాయింట్లో ప్రవేశపెట్టుదును. మొదట సత్రములో నెవరు ప్రవేశపెట్టిరి? ఆయనే ప్రవేశించినాడు. ఆయన గుఱ్ఱముమీద వచ్చినాడా (లేక) (నో చేత్) ఊరకయే వచ్చినాడా? మొదట గుఱ్ఱము నెక్కి కొంత దూరము వచ్చినాడట, అప్పుడు సంధ్యాకాల మయినదట, ఇంతలో గుఱ్ఱమును అక్కడ నొక చెట్టుదగ్గర నుంచి చెరువునకు సంధ్యావందనానికి వెళ్ళినాడట, అప్పుడాగుఱ్ఱము దేవుని పెట్టెను క్రిందపడవేసి పాఱిపోయినదని ఆయన నాకు చెప్పినాడు. అది యెంతవరకు నిజమో నాకు తెలియదు. అది ముంగిసయో యెలుకో లేక పందికొక్కో కొంచెము చూడు. చూచినానండోయి

అది యేదియు కాదు కుక్క! కుక్క! అయ్యో దేవుని గుడిలోనికి కుక్క యెట్లు చొరబడినదిరా? అది చొరఁబడలేదు. మీశిష్యుఁడు తెచ్చినాఁడట. వానికేమివచ్చినదిరా నాయనా ఏమోపోనిమ్ము.

చత్వారింశః పాఠః = నలువది యవపాఠము.

ఆపణః = అంగడి	ఉపవిశ్య = కూర్చుండి
గుడం = బెల్లము	ఉపవేశ్య = కూర్చుండబెట్టి
పదార్థః = వస్తువు	యావజ్జీవం = బ్రతికినంతవరకు
జీరకః = జీలకర్ర	ఉపవేష్టుం = కూర్చుండుటకు
మాషాః = మినుములు	ఉపవేశయితుం = కూర్చుండఁ [బెట్టుటకు]
అపూపః = అప్పము	
సమర్థః = చాలినవాఁడు	యథావిధి = లోపములేకుండ

ఉపవిశతి = కూర్చుండుచున్నాఁడు
ఉపవేక్ష్యతి = కూర్చుండఁగలఁడు
ఉపావిశత్ = కూర్చుండెను
ఉపవేశయతి = కూర్చుండఁబెట్టుచున్నాఁడు
ఉపవేశయిష్యతి = కూర్చుండఁబెట్టగలఁడు
ఉపావేశయత్ = కూర్చుండఁబెట్టెను
శోధయతి = శుద్ధిచేయుచున్నాఁడు

ఆపణం గత్వా సర్వాన్ పదార్థాన్ ఏకవారమే వానయ, పునఃపునర్మాగచ్ఛ. తతః ఉపవిశ్య సంధ్యావందనం కరోతి కః, త్వయాజ్ఞాయతే కిం? సః బాలకః తటాకతటే తూష్ణీం

ధావతి, తం ఆనీయ గృహే ఏకత్ర ఉపవేశయితుం త్వం ఏకః ఏవ సమర్థః; నాన్యః. యావజ్జీవం అస్మిన్మంచేషు మత్కుణాః వసంతి ఏవ. శిష్యాః సర్వేఽపి ప్రత్యహం సంధ్యావందనం యథావిధి కుర్వంత్యేవ. త్వమేక ఏవ సమ్యక్ న కరోషి. మాసాన్ ఆనేష్యామి కింతు, త్వదంబయా అపూపాన్ కారయిష్యసి కిం? క్షీరేణ పక్వకం పాతయేః చేత్, మధురం భవేత్. సః మర్కటః అత్రాగత్య అస్మద్ద్వారే ఉపవేష్టుం స్థలం పశ్యతి యూయం అత్ర ఉపవిశత, ఏకం సమాచారం వదిష్యామి. కిం సమాచారః ఇతి చేత్, సర్వే బ్రాహ్మణాః దేవాలయే ఉపావిశన్. ఏకః హరిదాసః చెన్నపట్టనాత్ ఆగత్య తత్ర హరికథాం కథయతి కిల, తదర్థం బహుజనాః ఆగచ్ఛన్. అరే త్వం గత్వా ఏకైకం సమ్యక్ ఉపవేశయ. భో బ్రాహ్మణాః! శీఘ్ర మత్ర ఉపవిశత. అత్ర కటాః న సంతి; కథం ఉపవిశేమ? అథః సర్వత్ర స్థలం సమ్యక్ నాస్తి. ప్రథమతః స్థలం శోధయిత్వా తదుపరి కటాన్ ప్రసారయత, తేషు వయం ఉపవిశామ. నృపః ఆగత్య సర్వాన్ ఉపవేశయిష్యతి; తావత్పర్యంతం బహి స్తిష్ఠామః; ఉత్తిష్ఠత. అరే అస్మాన్ కః ఉపవేశయిష్యతి రే; వయమేవ అనుకూలస్థలే ఉపవేక్ష్యామః. నృపః బహుజనాన్ ఉపావేశయత్. అరే, పశ్య హరిదాసః సమ్యక్ హాసయిష్యతి రే.

నేనొకనాఁడు మార్కాపురగ్రామము నందు ఒక సత్రములో ప్రవేశించితిని. అక్కడనొక బ్రాహ్మణబాలుఁడు నన్ను చూచుటకు వచ్చెను. వానికి ఉపనయనము అయినది. కంఠమునందు యజ్ఞోపవీతము వ్రేలాడుచున్నది. ఆపిల్లవాఁడు బహు

యోగ్యుండవలె నుండెను. అతడు నాకు నమస్కారము చేసి అయ్యా! మీయూరేది అని ప్రశ్నించెను. అరే అబ్బాయీ మాయూరిపేరు నీకెందుకని నేను వానిని అడిగితిని. 'ఎందుకును లేదు; మీరు పండితులవలె నున్నారు గాన నేను మీదగ్గర విద్యను చదువుకొనుటకు వచ్చినాను; మీరు నాకు సంస్కృతమును నేర్పుదురా' అని నన్ను అడిగెను. వానియొక్క మాటలు = (వచనాని), నన్ను మిక్కిలి సంతోషపెట్టినవి. పిమ్మట నేను 'నాయనా నీవు మొదట ఆంధ్రభాషను చదివినావా' అని అడిగితిని. 'మా తండ్రి నన్ను ఆంధ్రభాషను బాగుగనే చదివించినాడు—మీరు నాకు సంస్కృతభాషను నేర్పుడు' అని చెప్పెను. సరేకాని 'నీవు ఆంధ్రభాషను చదివినయెడల ఏయేమి పుస్తకములు చదివినా'వని అడిగితిని. 'నేను ఆంధ్రభారతమును భాగవతమును మనుచరిత్రను వసుచరిత్రను ఇంకను చాల గ్రంథములను చదివితి'నని చెప్పి కొన్ని పద్యములను చదివెను.

సప్తచత్వారింశః పాఠః = నలుబది యేడవ పాఠము

స్థలం = చోటు	ప్రథమతః = ముందుగా, మొదటి నుండి
సమాచారః, వృత్తాంతః = సంగతి	శోధయిత్వా = శుద్ధిచేసి
	శోధయితుం = శుద్ధిచేయుటకు
హరిదాసః = హరిదాసుడు	కథయిత్వా = చెప్పి
కథా = కత	జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని
శోధనం = శుద్ధిచేయుట	జ్ఞాపయిత్వా = తెలిపి
కథనం = చెప్పుట	కథయతి = చెప్పుచున్నాడు

ఆజ్ఞాపయతి = ఆజ్ఞాపించుచున్నాడు
విజ్ఞాపయతి = మనవిచేసికొనుచున్నాడు
వ్యజ్ఞాపయత్ = మనవిచేసికొనెను
ఆజ్ఞాప్య = ఆజ్ఞాపించి విజ్ఞాప్య = మనవిచేసికొని

హంజే ఝటితి స్థలం శోధయ. అహం స్నానం కృత్వా ఇదానీమేవ ఆగమిష్యామి. యూయం సర్వే శీఘ్రం భోజనం కురుత. అద్యనక్తం అస్మద్గృహే హరికథా భవిష్యతి. ఏతద్వృత్తాంతం కో మాయకః అకథయత్? సః ఏవ హరిదాససమీపం ప్రాతర్గత్వా సర్వం సమాచారం జ్ఞాత్వా ఆగచ్ఛత్. దాసస్య కథాకథనే అతీవ సామర్థ్యం అస్తి భోః. కథాకథనానంతరం సః క్షీరం పాస్యతి, అస్తి వా న వా క్షీరం గృహే? నో చేత్, అస్మత్ప్రతివేశ్యాత్ క్షీరమానేతుం ఆజ్ఞాపయ. బహుజనాః ఆగమిష్యన్తి. అస్మాకం గృహే స్థలం నాలం కిం వా. పార్శ్వే వాసుదేవాచార్యస్య గృహం అస్తి ఖలు. కుడ్యే ద్వారం కృత్వా తత్రాపి కటాన్ ప్రసార్య జనానుపవేశయిష్యామః. యథా కథం వా భవతు, హరికథా కిం వా భవిష్యత్యేవ. అరే సుబ్రహ్మణ్య! నృపసమీపం గత్వా 'భో నృప! అస్మదుపాధ్యాయగృహే అద్యనక్తం హరికథా భవిష్యతి యూయమపి ఆగచ్ఛత' ఇతి విజ్ఞాప్య ఆగమిష్యసి కిం? నృపగృహద్వారే ఏకః శునకః అస్తి, సః మాం దశతి ఇతి భయం, అహం న గమిష్యామి మాస్తు మాస్తు. సీతారామః ప్రాతరేవ నృపసమీపం గత్వా

సర్వవృత్తాంతం వ్యజ్ఞాపయత్. అస్మద్గ్రామం పరితః గోదా అస్తి. తతః అస్మాకం స్నానార్థం అనుకూల్య మస్తి. సత్యం.

మీరీవేళ సాయంకాలమువరకు మాయింట్లో నుండ వలయును. రేపు ప్రొద్దున మొకలుకొని దేవునికి పెండ్లి కాగ లదు. నీవెందుకు భయపడుచున్నావు? మాఅక్కయ్యను మేనమామయింటికిఁ దీసికొని వెళ్ళుటకు ఎవరును లేరు. ఎట్ల గునో అని భయపడుచున్నాను. లేకపోయిన నేమి, నీవే తీసి కొనివెళ్ళుము. పిల్లలందఱు నెక్కడ కూర్చుండి భోజనమును చేయుచున్నారు? ఇంట్లో బియ్యము లేవుగాని, అంగడికి వెళ్ళి తీసికొనిరమ్ము. జీలకఱ్ఱకూడ లేదట తెస్తునా? నన్నడిగెద వేమి? మీఅమ్మ తెమ్మనిన మొరల తెమ్ము. మాఅమ్మ యిక్కడ లేదు. శేషాచార్యులగారియింట్లో కూర్చున్నది. అక్కడ నేమి చేయు చున్నది? అక్కడ అప్పములను చేయుచున్నది. మనయింట్లో మినుములున్నవా యేమి? నిన్న నేను తెచ్చితినిగా. అంగడిలో బెల్లము నెట్లిచ్చుచున్నారు? ఏమో నే నెఱుగ లేదు. రేపు కనుఁ గొనెదను — విచారింతును. మొన్న నీ కెదురుగా నెవరో మీ యింట్లో కూర్చున్నారే వారెవరు? నాభార్యయొక్క మేన మామలు. వారి దేయూరు? ఇక్కడే తెనాలి. తెనాలిలో పాఠ శాల సాగుచున్నదా? చక్కగనే సాగుచున్నది. పాఠశాలలో నెందఱు పిల్లలున్నారు? చాలమంది పిల్లలున్నారు. అందఱును బ్రాహ్మణులేనా, ఇతరులుకూడ నున్నారా? ఇతరులు చాల మంది లేరు. అలాగా!

అష్టచత్వారింశః పాఠః = నలుబదియెనిమిదవ పాఠము.

అవకాశః = వీలు	సమావేశయితుం = చేర్చుటకు,
ఆజ్ఞాపనం = ఆజ్ఞాపించుట	రోఢ్వా = మొలిచి
విజ్ఞాపనం = మనవిచేయుట	సమావిశతి = చేరుచున్నాడు
సమావేశః = చేరుట	సమావేక్ష్యతి = చేరగలడు
సమావేశనం = చేర్చుట	సమావేశయతి = చేర్చుచున్నాడు
హస్తః = చేయి	
ఆజ్ఞాప్య = ఆజ్ఞాపించి	సమావేశయిష్యతి = చేర్చగలడు
విజ్ఞాప్య = మనవిచేసి	
సమావిశ్య = చేరి	సమావిశత్ = చేరెను
సమావేశ్య = చేర్చి	సమావేశయత్ = చేర్చెను
సమావేష్టుం = చేరుటకు	రోహతి = మొలుచుచున్నది.

యుష్మద్గృహే ఉపవేష్టుం మమ ఈషదపి అవకాశః నాస్తి-కుతః ఇతి చేత్, అస్మద్గృహే మమానుజస్య వివాహః భవతి. తదర్థం అహం ప్రతిగృహం గత్వా సర్వాన్ బాంధవాన్ భోజనార్థం ఆహ్వాయేయం; యూయమప్యాగచ్ఛత. శీఘ్రమేవ భవిష్యతి కిం? తర్హి ఆగమిష్యామి. సర్వసమావేశానంతరం పునరప్యేకవారం మాం ఆహ్వాస్యసి కిం? తవ హస్తే కిమస్తి దర్శయ. కిమపి నాస్తి-ఏకం కష్టం కార్యం ఆజ్ఞాపయ. బహుజనాః సంతి. గ్రామాంతరేషుస్థితాః యుష్మద్బాంధవాః సర్వే సమావేశన్ కిం? సమావిశ్య దినచతుష్టయం ఆసీత్. సర్వాన్

సమీపేఽస్య ఉద్యానం త్వమేవ గచ్ఛ? అస్మాకం పితా కేలిం కుర్వన్తి. నాస్తి కేఽపి తత్ర? అత్ర సన్తి. దేవపూజార్థం పుష్పాణి సన్తి. ప్రతిదినం త్వం గృహం గచ్ఛసి? అస్మద్గృహే అనేక వృక్షాః సన్తి. ఏకం మాలికాం పునరపి శోధయిష్యామి, త్వం దాస్యసి కిం? త్వం పుస్తకధారకః పరశ్వః ఆగచ్ఛ. ఆగమనసమయే ఏకం ఖనిత్రమప్యానయ. శాకానిచ్ఛేదయితుం, ఆలస్యం మా భవతు. ఇదానీమేవ దశఘంటాః అభవన్. ముహూర్తకాలః సమీపమాగచ్ఛతి— భ్రాతః! మార్జారః యథా అభిముఖం నాగచ్ఛతి తథా జాగ్రత్తయా తిష్ఠ. పురోహితాః కిం కుర్వన్తి? స్నానం కృత్వా వస్త్రాణి శోషయన్తి తాన్ శీఘ్రమానయ.

నాకేమియును తెలియదు, ఎవరెవరిని పిల్చుకొందురో మీరే వెళ్లి పిలువుఁడు. మీ మేనమామకు ఉత్తరము వ్రాసినావా? ఇంకను చేరలేదేమి? ఆయన రేపు ప్రొద్దున మన యింటికి చేరఁగలఁడు నీవు కొంచెము నాతోఁ గూడ అంగడికి వచ్చెదవా? సరే వత్తును పదండు. చాలమంది భోజనమునకు వత్తురేమో కదా, వారినందరిని ఎక్కడ కూర్చుండఁబెట్టఁగలవు? మీ కెందుకండి అంతయు మీ కేనా? నేనెక్కడనో ఒకచోట కూర్చుండఁబెట్టఁగలను. మీరూరకుండుఁడు. చంటిపిల్లవాండ్రు రస్తాయందున్నారు లోపలికి తీసికొనిరమ్ము. పాలు త్రాగించుము. మంగళసూత్రమును తీసికొనివచ్చుటకు మీ యమ్మతోఁ గూడ నెవరెవరు వెళ్లినారు? మా అక్కయ్య, చెల్లెలు, రామాచార్యులగారి పెండ్లము వెళ్లినారు. నీవు కొంచెము నే పిల్చుక నుండి అందరిని అక్కడక్కడ కూర్చుండఁబెట్టుము. చూడుము చూడుము పిల్ల

వాండ్రు బెల్లమును తెచ్చుకొని కొట్టుకొనుచున్నారో! వాండ్రను కొంచెము బెదిరింపుము. ఆమె యెవరిభార్యయో నీకు తెలియునా? మా గురువుగారిభార్య; లోనికి ప్రవేశపెట్టి మీ అమ్మతో చెప్పుము. ఓ ఆచార్యులుగారూ, ఓ మనవి ఉన్నదిగాని యిట్లురండు. (ఇదుగో = ఏషోస్మి) వచ్చినాను చెప్పుడు. ముహూర్తకాల మెన్నిగంటల తరువాత? రాత్రి యెనిమిదిగంటలకు పైన. అయితే సరే, ఇంకను చాల అవకాశ మున్నది.

ఏకోనపంచాశః పాఠః = నలుబదితొమ్మిదవ పాఠము

స్త్రీలింగము = తత్ శబ్దము			స్త్రీలింగము = ఏతత్ శబ్దము	
	సా = ఆమె		ఏషా = ఈమె	
	ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర.	సా	తాః	ఏషా	ఏతాః
ద్వి.	తాం	తాః	ఏతాం	ఏతా
తృ.	తయా	తాభిః	ఏతయా	ఏతాభిః
చ.	తస్యై	తాభ్యః	ఏతస్యై	ఏతాభ్యః
పం.	తస్యాః	తాభ్యః	ఏతస్యాః	ఏతాభ్యః
ష.	తస్యాః	తాసాం	ఏతస్యాః	ఏతాసాం
స.	తస్యాం	తాసు	ఏతస్యాం	ఏతాసు

ఇటులనే:- సర్వా-అన్యా-యా-కా-స్వా-ఏకా శబ్దములును. ఏకా శబ్దమునకు ఏకవచనమే కాని బహువచనము లేదు.

జాగ్రత్తా = జాగ్రత్త — మధురః = తీయనిది
పురోహితః = పురోహితుడు — ఆమ్లః = పుల్లనిది
క్రమేణ = వరుసగా — తిక్తః = చేదు

ఆగామి = రాబోవు　　　　గతః = కడచిన లేక వెళ్ళిన
రమణీయః = చక్కనివాడు　　క్రమశః — వరుసగా (వాడు

ఆశీరాద్యర్థకము　　　　విధ్యర్థకము

ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర. లంబతాం—లంబంతాం		ప్ర. లంబేత—లంబేరన్	
మ. లంబస్వ—లంబధ్వం		మ. లంబేథాః—లంబేధ్వం	
ఉ. లంబై—లంబామహై		ఉ. లంబేయ—లంబేమహి	

గతదినే నక్తం శివాలయే చోరాః ప్రవిశ్య దేవస్య ఆభరణాని సర్వాణి అపి అచోరయన్ కిల. తతః త్వం ప్రతిదినం నక్తం జాగ్రత్తయా వస. తస్యాగ్నిపుత్రాః రాజమహేంద్రవరే పురాణవిద్యాం పఠంతి. తదర్థం సా ఏతత్ గ్రామాత్ ఉత్థాయ పుత్రసమీపపేవ వసతి. చోరాణాం చోరయితుం అస్మద్గృహే కిం ధన మస్తి? యుష్మాకం గృహేషు నకులాః సంతి రే. ఇతః పూర్వం నకులః వా మూషకః వా అస్మద్గృహే ఏకోపి నాస్తి, ఇదానీం క్రమేణ యుష్మద్ గృహాత్ ప్రవిశంతి. తక్రం ఆమ్లం అస్తి. సః బాలకః అతీవ రమణీయః ఏషా కస్యాః పుత్రికా వా మయా నజ్ఞాయతే. యుష్మత్కూపే జలం మధురం అస్తి. నాగదంతం హస్తేన ధృత్వా లంబస్వ. ఆగామినోమవాసరే మమ కుమారస్య ఉపనయనం భవిష్యతి; పురోహితః ముహూర్తం అస్థాపయత్. ఏతత్ ఫలాని తిక్తాని సంతి, మాఖాద. ఏషా మమ అంబా. సా అన్యా. తవ భార్యా కుత్రాసీత్? మాతులగృహే వివాహార్థం అగచ్ఛత్. పునః కదా ఆగమిష్యతి? దశదినేభ్యః ఆగమిష్యతి, వయం సర్వే

శ్వః ప్రాతః కృష్ణాస్నానార్థం గమిష్యామః; యూయమపి అస్మాభిఃసాకం ఆగమిష్యథ కిం? అస్మాకం ఆగంతుం అవకాశః నాస్తి, యూయం గచ్ఛత. శ్వః పరశ్వశ్చ గృహే కించిత్కార్య మస్తి. తథాచేత్ మాస్తు.

ఇందాఁక అలావెళ్ళిన పిల్లవాఁ డెవఁడు? నిన్న నొక కుక్క మేకలను కఱచినది. ఆకుక్కను నేను రోకటితో కొట్టినానుగాని, కుక్క పాఱిపోయినది. తరువాత మీమామ గారియింట్లోనున్న ఒక యెద్దును కఱచి చివర కాకుక్క క్రమముగా తనచోటునకు వచ్చెను. రేపు మీ రందఱును రామయ్యయింట్లో చేరుదురుగదా! అప్పుడు నన్నుకూడ పిలువుఁడు, నేనుకూడ వత్తును. వాఁడు నాకు బాకీ యున్నాఁడు. దోసకాయలు అన్నియు చేదు అయినవిరా. ఎవఁ డిచ్చినాఁడు నీకు? మీఅమ్మయొక్క చీరను చెట్టుమీఁద వ్రేలాడవేసినావా లేదా? ఇందాకనే వ్రేలాడవేసినాను. చాలుచాలు ఇక ఊరకుండుము. గడచినరోజున మీ ఉపాధ్యాయుఁడు ఎందుకో నన్ను రమ్మన్నాఁడు. నేను వెళ్ళలేదు. నీవు ఇవ్వేళ వెళ్ళి విచారించి నాతో చెప్పుము. రాఁబోవు శనివారమునందు గర్తపురమునందు దేవాలయములో ఉత్సవము కాఁగలదు; మే మందఱము అక్కడకు వెళ్ళుదుము. కొందఱు బ్రాహ్మణులు ఎవరో వాకిటిలో నున్నారుగాని, వారిని లోపల ప్రవేశపెట్టుము. మీ ఆవుయొక్క పాలు తియ్యనిదేనా? ఆ తియ్యనిదే. హోహో నన్నెవరు పిల్చినారు? మా ఆబిడ్డ యింటిలో ఉన్నదేమో చూడుము.

పంచాశః పాఠః = ఏఁబదవపాఠము.

సముద్రః = సముద్రుఁడు	మూఢః = తెలివితక్కువవాఁడు
చంద్రః = చంద్రుఁడు	వర్షతి = కురియుచున్నాఁడు
సూర్యః = సూర్యుఁడు	ప్రకాశతే = ప్రకాశించుచున్నాఁడు
మేఘః = మబ్బు	
పాషాణః = రాయి	పరివేషయతి = వడ్డించుచున్నాఁడు
ద్రప్సం = పెరుగు	
ఆకాశః = ఆకాశము	పర్యవేషయత్ = వడ్డించినాఁడు
సమీచీనః = మంచిది	
దుష్టః = చెడ్డది	ప్రాకాశత = ప్రకాశించెను
దుర్మార్గః = దుర్మార్గుఁడు	ప్రకాశిష్యతే = ప్రకాశింపఁగలఁడు
బలిష్ఠః = బలముగలవాఁడు	
దుర్బలః = బలహీనుఁడు	పరివేషయిష్యతి = వడ్డించఁగలఁడు
మూర్ఖః = మూర్ఖుఁడు	

ప్రతిదినం దివా ఆకాశే సూర్యః ప్రకాశతే. నక్తం చంద్రః ప్రకాశతే. మేఘాః సమ్యక్ అవర్షన్. సముద్రే జలం సర్వం అపి లవణం. బ్రాహ్మణేభ్యః ద్రప్సం పరివేషయత్. తవ పుత్రః అతీవ దుష్టః యుష్మదనుజః యోగ్యః. సమీచీనం ఏకం ఉర్వారుకఫలం ఇత్థం ఆనయ రే; ఛేదయిత్వా ఖాదామః. ఛురికా నాస్తి గృహే, కథం ఛేదయిష్యసి? దన్తైః ఏవ దష్ట్వా ఖాదామః. నోచేత్ తూష్ణీం స్థాస్యామః కిం? హ్యః సాయం సమయే చోరాః ఆగత్య అస్మాకం సర్వేషాం గృహేషు

పాషాణాన్ అపాతయన్. తదా కతిచిత్ మనుష్యాః తాన్ చోరాన్ (అన్వధావన్ = వెంటఁబరుగెత్తిరి) కింతు తే చోరాః మనుష్యాన్ త్రాసయిత్వా పాషాణైః అతాడయన్. తే మనుష్యాస్తత్రస్థిత్వా పునఃస్వగృహాణి అధావన్. ఏకదా ఏకః బలిష్ఠః వృషభః అస్మదావరణే పతిత్వా సర్వాన్ ద్రాక్షా వృక్షాన్ ఉర్వారుకవృక్షాంశ్చ అఖాదత్. అరే మూఢ! ప్రథమం రామాయణం పఠిత్వా అనంతరం భారతం పఠ రే. ఛీ! ఖర! దూరం గచ్ఛ తవ జనకః ఆగచ్ఛతి ఆగచ్ఛతి. శీఘ్రం వృక్షాత్ అవరోహ, సః ద్రక్ష్యతి చేత్ తాడయిష్యతి. మాధావ, మాధావ; శనైః ఆగచ్ఛ నో చేత్ అధః పతేః. పశ్య మధ్యాహ్నే సూర్యః సమ్యక్ ప్రకాశతే; అస్య ఆకాశే మేఘాః సంతి ఖలు తదర్థం సమ్యక్ న ప్రకాశతే. సర్వేషు పర్ణేషు శాకం పర్యవేషయన్ కిం, దృష్ట్వా ఆగచ్ఛ. ఆకాశే మేఘాః ధావంతి, భోజన సమయే వర్షంతి కిం వా కేన జ్ఞాయతే! దైవేన జ్ఞాయతే. వర్షతి చేత్, కిం కరిష్యామః.

అరే దుర్మార్గుఁడా! అల్లరి చేయుచున్నావా? లేచి పొమ్ము. ఒక తెలివితక్కువ పిల్లి ఒక యెలుకను చంపి తన దగ్గర క్రింద ఉంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు ఒక నక్క ఆపిల్లిని చూచి 'ఓ పిల్లీ! యెందుకు విచారించుచున్నావు' అని అడిగెను. తరువాత ఆపిల్లి నక్కను చూచి ఈనక్క నన్ను మోసపుచ్చుటకు వచ్చినది. ఇది మిక్కిలి చెడ్డది, అని తెలిసికొని ఆయెలుకను ఇంకొక చోటికి తీసికొని పోయెను. ఓ మామా! ఆయెలుకను నీవు తినవలదు, అది చాల చెడ్డది;

పిన్ని దానియొక్క పండ్లను నేను చూచినాను. అది నన్ను కఱచినది. నిలునిలు ఎక్కడికి పోవుచున్నావు? దానిని నీవు తిన్నయెడల చత్తువు. నేను ఈమాటను నీకు చెప్పుటకే వచ్చినాను, ఇంకమీఁద నేను పోవుచున్నాను — అని నక్క చెప్పెను. ఆమాటలు చెప్పిన పిమ్మట నక్కయొక్కమాట నిజమేమో అని ఆయెలుకను అక్కడనేయుంచి పాఱిపోయెను. పిల్లిపోయిన సంగతిని నక్క తెలిసికొని ఆ యెలుక యెక్కడ నుండెనో అక్కడికి వెళ్ళి దానిని తినెను. పిల్లి మరల పూర్వస్థలమునకు వచ్చి చూచెను. అపుడు ఆ నక్క యెలుకను తినుచున్నది. ఓనక్కా! నీ విపు డాయెలుకను ఎట్లుతినుచున్నావని అడిగెను. ఓసి తెలివితక్కువదానా! నే నాయెలుకయొక్క పండ్లను ఆవుపేడతో శుద్ధిచేసి తినుచున్నానుకాని ఊరకే తినుట లేదు అని చెప్పి నవ్వెను. పిల్లియు మిగుల విచారించెను.

ఏకపంచాశః పాఠః = ఏఁబదియొకటవపాఠము.

నక్షత్రం = నక్షత్రము	జ్ఞానం = తెలివి	
సంవత్సరః = సంవత్సరము	ధనం = డబ్బు	[న్నాఁడు
మాసః = నెల	అనుగచ్ఛతి = వెంబడించుచు	
పక్షః = పక్షము [ణము	అనుధావతి = వెంటపరుగెత్తు	
ఉత్తరాయణం = ఉత్తరాయ		[చున్నాఁడు
దక్షిణాయనం = దక్షిణాయ	అన్వగచ్ఛత్ = వెంబడించెను	
అభావః = లేకపోవుట [నము	అన్వధావత్ = వెంటపరుగెత్తెను	

ఉష్ణః = వేడియైన
శీతః = చల్లని
ఉష్ణత్వం = వెచ్చన
శీతత్వం = చల్లన
బలం = బలము

కల్పయతి = ఏర్పరచుచున్నాడు
సంకల్పయతి = సంకల్పించుచున్నాడు
సమకల్పయత్ = సంకల్పించెను

శ్వః భానువాసరే దివా పుష్యమీనక్షత్రే రామస్య వివాహః భవిష్యతి, యూయం సర్వేపి తదా ఆగచ్ఛత మమ ధనం నాస్తి చేత్ కిం, వివాహం యథావిధి కరిష్యామి. గోపాలస్య జనకః పింగళసంవత్సరే కార్తీకమాసే కార్యమకరోత్. తదా అహం గ్రామే నాసం. త్వం దుర్బలః అతః శీతోదకే స్నానమాకురు. అహం ప్రతిదినం ఉష్ణోదకే ఏవ స్నానం కరోమి. కిమరే తవ సుతరాం జ్ఞానం నాస్తి రే, కిమర్థం బాలికాం తథా తాడయసి? సా దౌష్ట్యం కరోతి చేత్ కిం కరవాణి? అస్మదుపాధ్యాయః శ్వః ఆగమిష్యతి, తస్య యత్రకుత్రాపి స్థలం కల్పయ. ఇతఃపూర్వమేవ తటాకతటస్థితచ్ఛత్రే స్థలం కల్పయిత్వా అస్థాపయం, తత్ర అవరోక్ష్యతి యుష్మదుపాధ్యాయః. యుష్మద్బాలికాయై ఏతత్ఫలం దాస్యసి కిం? సా ఇదానీం అస్మదంగణం అనుధావతి. ఆగమనానంతరం దాస్యామి. వయం ఏకదా శ్రీశైలక్షేత్రం గత్వా ప్రథమం పాతాళగంగాయాం స్నానం కృత్వా అనంతరం దేవపూజార్థం సమకల్పయామ. శంకరస్య హస్తే ధనాభావాత్ శ్రీశైలం ప్రతి నాగచ్ఛత్. వివాహం కర్తుం సంకల్పయిష్యసి కిం? త్వం కిమర్థం హ్యః రామం అన్వధావః? సః స్నానార్థం తటాకం ప్రత్యగచ్ఛత్, శీతజలానయనార్థం తేన

సాకం అధావన్. ఏతస్మిన్ దినే సూర్యః అతీవ ఉష్ణం ప్రకాశతే. హ్యః నక్తం ఆకాశే చంద్రః శీతం ప్రాకాశత. ఏషః మార్జారః అస్మద్దావరణే రక్తపుచ్ఛం అనుధావతి పశ్య పశ్య.

మీతండ్రియొక్క పెట్టెలో డబ్బున్నయెడల ఇట్లు తీసికొనిరమ్ము. మాతండ్రిగారిపెట్టెలో డబ్బెక్కడ నున్నదండీ? నేను రేపు ప్రయాణముచేయుటకు సంకల్పించితినిగాని నీవు కూడ నాతోకూడ వత్తువా? రే పుత్తరాయణపుణ్యకాలము గదా; మాతండ్రి నన్ను ఎక్కడికిని వెళ్లవద్దని అన్నాడు. నీపెట్టెలో డబ్బున్నదో లేదో నాకొకపర్యాయము చూపించుము అటులైన చెప్పెదను. గ్రీష్మకాలమందు సూర్యుడెప్పుడును వేడిగనే వెలుగుచుండును. శరత్కాలమందు రాత్రులయందు చంద్రుడు చక్కగా ప్రకాశించును. సంధ్యావందనము నకు చోటు నేర్పరచుము. ఏమిరా నాయనా! మీఅమ్మతో కూడ మామగారియింటికి భోజనమునకు వెళ్ళుదువా? అలాగే వెళ్ళెదను. వానివెంట పరుగెత్తుచున్నా వెందుకురా? మా యింటిలో పెరుగు లేదుగాని ఇవ్వేళ కొంచెము మజ్జిగ ఈగిన్నెలో బోయుము. నాకు పెండ్లిని ఎప్పుడు చేయుదువు నాయనా! ఈనెలతరువాత చేయుదును. అంతవరకును జాగ్రత్తతో నుండుము. నీటిలో వెచ్చనలేదు. అంగడిలో జీలకఱ్ఱ ఉన్నదో లేదో విచారించుము. నేను ఇప్పుడుండుటకు ఒకయింటిని ఏర్పరచినాను. మాకుకూడ నొకయింటి నేర్పరతువా? రేపు సాయంకాలము మాయింటికి రమ్ము.

ద్వి పంచాశః పాఠః = ఏబదిరెండవపాఠము

శరీరం = శరీరము
గ్రీష్మకాలః = ఎండకాలము
వర్షకాలః = వానకాలము
శీతకాలః = చలికాలము
మూఢత్వం = అజ్ఞానము
సంకల్పః = సంకల్పము
ఆతపః = ఎండ
పంచాంగం = పంచాంగము
దార్ఢ్యం = దార్ఢ్యము
దృఢం = గట్టిది
మాధుర్యం = తీపి
తిక్తత్వం = చేదు
ఆమ్లత్వం = పుల్లన
అపేక్షితం = కావలసినది.
దృశ్యతే = కనంబడుచున్నాడు
ఆక్షిపతి = ఆక్షేపించుచున్నాఁడు
ఆక్షేప్స్యతి = ఆక్షేపింపఁగలఁడు
దృక్ష్యతే = కనంబడఁగలఁడు
ఉద్దిశతి = ఉద్దేశించుచున్నాఁడు
సందిశతి = కబురంపుచున్నాఁడు

యుష్మదంబాయాః శరీరే సుతరాం బలం నాస్తి, పంచాంగమానయ, ఏతద్దినే నక్షత్రం కింవా పశ్యామః. పంచాంగం కుత్రాస్తి వా నాదృశ్యత. మమ హస్తం చలయితుమపి దార్ఢ్యం నాస్తి. అస్మద్వస్త్రం దృఢమేవాస్తి. కిమర్థం మాం సర్వదా ఆక్షిపసి? తవజనకః కుత్రాగచ్ఛత్, మాసప్రభృతి నదృశ్యతే. మమ ఈషత్ లవణమపేక్షితం పరివేషయత. అస్మత్పుత్రాయ సందిశ. యుష్మత్కూపజలే మాధుర్యం నాస్తి. గతదినే ఆతపః సమ్యగాసీత్. ఘృతం ఈషత్ ఆతపే స్థాపయ, ద్రవిష్యతి కింవా. దేవస్యసంకల్పః కథమస్తి వా. సా కాలంకరిష్యతి కింవా? యుష్మత్ కలశః కుత్రాస్తి వా శ్వః దృక్ష్యతే, ఇదానీం మావిచా

రయాత. తవజనకః కిం ఉద్దిశతి? అపేక్షితం పృచ్ఛ పరివేషయిష్యామి పరివేషణాంఅసీత్, యూయం సర్వేపి ఆగచ్ఛత నో చేత్ అన్నం శుష్యతి. గ్రీష్మకాలే మల్లికాపుష్పాణి లతాసు సమ్యక్ దృశ్యేరన్. అశోకే వృక్షస్య తద్వృక్షే సర్పః లంబతే, తత్ర యః కశ్చిత్ అస్తిచేత్ మారయితుం ఆహ్వాయ. కిమరే రామ! త్వం కుత్రాపి నదృశ్యసే కిం ? అహం కుతో(గచ్ఛం; అత్రైవాస్మి ఖలు. త్వాం ద్రష్టుం మమాంబా వాంఛతి, ఏకవారం అస్మద్గృహం ఆగచ్ఛ. ఇదానీం మమ అవకాశః నాస్తి; శ్వస్సాయం ఆగమిష్యామీతి కథయ. తవ కి మపేక్షితం ? క్షీర మపేక్షితం; అస్తిచే ద్యచ్ఛ.

రాముఁడు సీతతో కూడ అడవిని ప్రవేశించెను. లక్ష్మణుఁడును రాముని వెంబడించెను. ఇట్లుండఁగా సీత స్నానము చేయుటకు గోదావరికి వెళ్ళెను. అక్కడ నొకరాక్షసుఁడు ఆమెకుఁగనఁబడెను. వాఁడే రావణాసురుఁడు. వాఁడు సీతను చూచి నీ వెవ తెవని అడిగెను. నేను రామునియొక్క భార్యను అని బదులు చెప్పెను. అప్పుడు రావణుఁడు సీతను ఎత్తుకొని పోయెను. పిమ్మట రాముఁ డింటికి వచ్చిచూచెను. సీతయెక్కడను కనఁబడకుండెను. పిమ్మట రాముఁడు లక్ష్మణునితో కూడ బయలుదేరి కిష్కింధాపురమునకు వెళ్ళెను. అక్కడ రామునకు సుగ్రీవుఁడు కనఁబడెను. రాముఁడు తనవృత్తాంతమును సుగ్రీవునకు చెప్పెను. ఆమాటను సుగ్రీవుఁడు విని తనయొక్క వానరులను సీతకొఱకు పంపెను. సీత లంకయందు అశోకవనమునం దుండెను. ఆంజనేయుఁడు లంకకుఁబోయి సీతను జూచి

మళ్ళీ రామునిదగ్గఱకు వచ్చి ఓరామా! లంక కాల్చఁబడెను, అని చెప్పి రాముని తనమాటలచేత సంతోషపెట్టెను. అప్పుడు రాముఁడు లంకకుఁ బోయి రాక్షసుల నందఱిని చంపి రావణుని చంపి లంకను విభీషణున కిచ్చి తిరిగి అయోధ్యకు వచ్చి రాజ్యమును పాలించెను. జనులను సంతోషపెట్టెను.

త్రిపంచాశః పాఠః = ఏఁబదిమూఁడవ పాఠము

దర్శనం = చూచుట
దారిద్ర్యం = పేదరికము
భాగ్యం = భాగ్యము
దయా = దయ
కోపః = కోపము
సంతోషః = సంతోషము
కృత్యం, కార్యం = పని
రోగః = రోగము
దోషః = దోషము
శ్వశురః = మామ
శ్యాలకః = బావమఱఁది
భావః = బావ
పౌత్రః = మనుమఁడు
జ్వలతి = వెలుఁగుచున్నాఁడు, మండుచున్నాఁడు
జ్వాలయతి = వెలిఁగించుచున్నాఁడు
భ్రమతి = తిరుగుచున్నాఁడు
భ్రామయతి = త్రిప్పుచున్నాఁడు
త్రుట్యతి = తెగుచున్నది
త్రోటయతి = త్రెంపుచున్నాఁడు

మాసాత్ ప్రభృతి యుష్మాకం దర్శనం నాస్తి. యూయం సర్వేపి కుత్రాస్త? వయం కృష్ణాస్నానార్థం అగచ్ఛామ. ఏతదంతరే అస్మద్బాంధవగృహే ఏకః యజ్ఞః అచలత్. తం ఉత్సవం ద్రష్టుం ఏతావత్పర్యంతం తత్రైవ అవసామ. వా

సాయం స్వగృహం ప్రతి ఆగచ్ఛామ. తవ కిమర్థం మయి సర్వదాపి కోపః? దేవాలయం గత్వా తత్ర దీపం జ్వాలయత. కిమర్థం, తత్ర దీపః సమ్యగేవ జ్వలతి. ఏతం బాలకం తటాకసమీపే ఉన్నతాలం భ్రామయ. దారిద్ర్యేణ సర్వేషామపి దుఃఖం భవిష్యతి. భాగ్యేన సుఖం భవిష్యతి. అస్మద్ శ్వశురః హ్యః ప్రాతఃకాలే మదరాసుగ్రామం ప్రతి అగచ్ఛత్. యుష్మాకం దారిద్ర్యాభావాత్ సర్వదాపి సంతోషః ఏవ. సర్వేషు నరేషు దయాం స్థాపయత. శ్యాలకః పూర్వేద్యుః కంఠే నూతన యజ్ఞోపవీతం ధృత్వా ఆపణం అగచ్ఛత్. తత్ర ఏకః బాలకః తస్య యజ్ఞోపవీతం హస్తేన అత్రోటయత్. కిమర్థం తే సర్వే ఇత స్తతః తూష్ణీమేవ భ్రమంతి. తాసాం అంగనానాం వస్త్రశోధనం ఆసీత్ చేత్ వయం శీఘ్రం గత్వా స్నానం కరవామ ఆగచ్ఛత. తాసాం స్నానాదికం ఇదానీం కుత్ర భవిష్యతి? అరే తవ భావస్య శరీరే కో రోగః? కింవా మయా నజ్ఞాయతే. శరీరే అన్యః రోగః నాస్తి, గృహే దారిద్ర్య రోగః. రామః యదాఽచోరయ త్తవ వస్త్రాణి అహం తత్రాసం. సః మాం దృష్ట్వా అత్రసత్. కః కః త్రోటిష్యతి.

గదిలో దీపము వెలుఁగుచున్నదో లేదో చూచిరండు. మీబావమఱదికి పెండ్లి అయినదా? ఎవనికూఁతు నిచ్చిరి? గోవిందాచార్యులుగారూ! మీమనుమనికిఁ ఉపనయన మెప్పుడండీ? వచ్చెడు సంవత్సరమందు మాఘమాసములో చేయఁగలను. మీపిల్లలందఱును ప్రతిదినము మా నులకమంచముమీఁద పడి అల్లరిచేయుచున్నారు. అందువలన నులకంతయు తెగుచున్నది.

నే నేమయినను అన్నయెడల మీకు కోపము, వారు (అల్లరి వాండ్రు = దుష్టాః) చాలు చాలు మాపిల్లలు చెడ్డవారును మీపిల్లలు మంచివారునా? నీమాట చాల బాగుగా నున్నది. ఎపుడును మీరు అబద్ధమే మాట్లాడుచుందురు. మామేనమామ తన కొడుకును గుంటూరు గ్రామములో హూణభాషను చదివించుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు ప్రతివానికిని అదేపనిగదా. ఎందు కనఁగా ఆభాష రాజభాషగా నున్నది. ఏమో నేను (మాత్రము = తు) సంస్కృతమునే చదివింపఁగలను. మంచిదే. రెండు నెలలయినతరువాత నీకు సంస్కృతప్రారంభము చేయుదును. మరల మీదర్శనము మాకెప్పుడగునో. నిన్న మీ ఆవు కనఁబడ లేదంటిరే కనఁబడినదా? ఆవు ఈవేళ కనఁబడినదిగాని దూడ కనఁబడ లేదు. కోడెదూడా పెయ్యదూడా? పెయ్యా మామనుమని పిల్చి అడుగుము.

చతుఃపంచాశః పాఠః = ఏఁబదినాల్గవ పాఠము

ప్రారంభః = ప్రారంభము
ఉత్సవః = ఉత్సవము
దీపః = దీపము
బాంధవః = బంధువు
నూతనః = క్రొత్తవాఁడు
ఆదికం = మొదలైనవి
ఉద్యోగః = ఉద్యోగము
అపేక్షా = దయ
స్తంభః = స్తంభము
వైద్యః = వైద్యుఁడు
అపేక్షతే = అపేక్షించుచు న్నాఁడు, కోరుచున్నాఁడు
అపైక్షత = అపేక్షించెను, కోరెను.
జాయతే = పుట్టుచున్నాఁడు
జనిష్యతే = పుట్టఁగలఁడు

తావన్మాత్రేణైవ = అంతమాత్రమునకే
ఆరభతే = ఆరంభించుచున్నాడు
పీఠః = పీట
కుప్యతి = కోపపడుచున్నాడు
దర్భాసనం = దర్భాసనము

ఏష బాలకః నూతన ఇవాస్తి. సత్యమేవ. నాగాంబాయాః పుత్రః విశాఖపత్తనాత్ ఆగచ్ఛత్. నాగమాంబా కా? సాపి మమ నూతనా. కోదండరామస్య ద్వితీయభార్యా. కోదండరామః కోనురే? అప్పళాచార్యస్య శ్వశురః. అప్పళాచార్యః ఇదానీం క్వాస్తి? దేశాంతరం గతః. యుష్మద్గృహే శాకపాకాదికాని కా అకరోత్? సా ఏవ. త్వదగ్రజస్య కః ఉద్యోగః? ఉద్యోగవచనం కిమర్థంతు, ఏకం ప్రశ్నం ప్రక్ష్యామి కథయ. కః ప్రశ్నః? తస్యాః గర్భే పుత్రః అస్తివా, పుత్రికా అస్తివా? ఈషదాలోచ్య కథయిష్యామి, తావత్పర్యంతం బహిస్తిష్ఠ, అంతర్మాగచ్ఛ. తత్రైవ స్థాస్యామి;ఝటితికథయిష్యథకిం? నక్షత్రాణి గణయిత్వా అనంతరం పుత్రః జనిష్యతేవా పుత్రికా జనిష్యతేవా వదిష్యామి, త్వరిష్యసే కిమర్థం? మమ త్వరా నాస్తి తాతాచార్య! మాకుప్య ఛీ రాంఢేయ! అహం కుప్యామి కిం? త్వమేవ మాం త్వరయసే వృథా. తత్ర స్తంభోపరి పంచాంగమస్తి; ఇత్థమానయ. మమ నశక్యతే ఆనేతుం. తావన్మాత్రేణైవ తవ మర్యాదా గచ్ఛతి కిం? భగ్నకనిష్ఠికాయాం న మూత్రయిష్యస్యపి. ప్రథమతః త్వం బహిర్గచ్ఛ. అనంతరం అహమాలోచయిష్యామి. కోవా ఆగచ్ఛతి అంతః. ఓహోహో! వైద్యః బళిద్ధాచార్యః ఆగతః. అస్తునామ.

అరే నీ మెడలో జందెము కనఁబడ దేమి ? అయ్యో, చెఱువులో స్నానము చేయునపుడు మెడనుండి జాఱిపోయినది. ఏమోరా ఇపు డేమి చేయుదును ? మా తండ్రి చూచినయెడల (చూస్తే) కొట్టఁగలఁడు. (కొడతాడు.) నీదగ్గర నొక జందె మున్నయెడల నాకొఱ కిత్తువా ? రేపు మరల నీ కిచ్చెదను. వారందఱు నెవరి బాంధవులు ? మొదట అక్కడ పీఁట వేసి దానిమీఁద దర్భాసనము పఱచుము. నేను స్నానము చేసి వచ్చి సంధ్యావందనము చేసికొందును. మీ అమ్మ కోపము చేయునేమో త్వరగా పొమ్ము; భోజనమైన తర్వాత వత్తువు గాని. రేపు సాయంకాలమునందు రామాయణమును ప్రారంభింపుము. నిన్న మీయింటికి వైద్యుఁడు వచ్చినాఁ డెందుకురా? అంతమాత్రానికే కోపపడెదవేల ? మా యూరిలో రేపటి నుండియు రాములవారికి ఉత్సవములు జరుగును. నీకు మా యందు అపేక్ష యున్నయెడల ఉత్సవము చూచుటకైనను మాయూరికి వచ్చి మమ్మును చూడఁగలవు. లేకపోయినయెడల లేదు. నాకూఁతునకు కూఁతురు పుట్టినది. (నాలుగు దినములైనవి = దినచతుష్టయం ఆసీత్):అయిదవదినమందు పథ్యము ను ఇత్తురు. వారు నిన్ననే యజ్ఞమును మొదలు పెట్టినారు. దానితోఁగూడ సప్తాహమును గూడ చేయుదురఁట. బాగుగనే యున్నది.

పంచపంచాశః పాఠః = ఏబదియైదవ పాఠము.

నపుంసకలింగ సర్వనామశబ్దములలో ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తులు ఒక విధముగనే యుండును. తక్కిన విభక్తులు పుంలింగములవలె నుండును.

	ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. ద్వి.	తత్ = అది,	తాని = అవి,	కిం = ఏది?	కాని = ఏవి?
”	ఏతత్ = ఇది,	ఏతాని = ఇవి,	యత్ = ఏది?	యాని = ఏవి?

ప్ర. ద్వి.	అన్యత్ = మఱియొకటి,	అన్యాని = మఱికొన్ని
,,	ఏకం = ఒకటి	దీనికి బహువచనము లేదు.
,,	సర్వం = ప్రతిది	సర్వాణి = అన్ని

కతి–త్వం–అహం అనునవి మూఁడును మూఁడులింగములలోను ఒకవిధముగనే యుండును.

అపరాధః = తప్పు	కృతః = చేయఁబడిన
కోపః = కోపము	పఠితః = చదువఁబడిన
తాపః = తాపము	అపేక్ష్యతే = అపేక్షింపఁబడుచున్నది, [కావలయును
జ్యేష్ఠః = పెద్దవాఁడు	
కనిష్ఠః = చిన్నవాఁడు	డోలాయతే = ఊఁగుచున్నాఁడు
చింతా = చింత	చింతయతి = చింతించుచున్నాఁడు.
అపేక్షితః = కావలసిన–అపేక్షింపబడిన	

భగ్నః = విఱిగిన
జ్ఞాతః = తెలిసిన, తెలియఁబడిన
దృష్టః = చూడబడిన

జానాతి = ఎఱుఁగుచున్నాఁడు
జ్ఞాస్యతి = ఎఱుఁగఁగలఁడు
జ్ఞాస్యతే = తెలియఁగలఁడు

ఏషః మమ జ్యేష్ఠపుత్రః, సః ద్వితీయపుత్రః, అన్యః కనిష్ఠః. పూర్వేద్యుః సాయంసమయే తాతాచార్యస్య కనిష్ఠపుత్రః, వేంకటేశ్వరేణసాకం వనం గత్వాతత్ర ఏకం వృక్షం ఆరుహ్య వృక్షాత్ అధః అపతత్. పతనానంతరం తస్య హస్తః భగ్నః ఆసీత్, తతః ద్వితీయదివసే ఏకం వైద్యం ఆనీయ తస్మైభగ్న హస్తం అదర్శయన్. సః స్వేన కృతం తైలం ఆనీయ హస్తం సమ్యక్ అమర్దయత్. ఇదానీమపి ప్రతిదినం మర్దయత్యేవ. సః వైద్యః అతీవ కోపిష్ఠః. తథాపి! కింకదాపి అహం నజానామి. శ్వోవా పరశ్వోవా జ్ఞాస్యసి. ఇతఃపూర్వం త్వయా కదాపి న దృష్టఃకిం? దృష్టః చేత్ కిం, నదృష్టః చేత్ కిం?కదాపి అస్మాకం వైద్యదర్శనమేవ మాస్తు. సీతారామస్య కనిష్ఠపుత్రీం కాం కస్మై అయచ్ఛత్. కస్మైచిత్ వృద్ధాయ అయచ్ఛత్. వివాహఃకుత్ర కృతః? తటాకసమీపస్థితశివాలయే కృతః.అరే శాకుంతలనాటకం పఠ ఇతి అవదం ఖలు, త్వం అపఠఃకిం? నహినహి ఏతావత్పర్యంతమపి మయా నపఠితం. సర్వదాపిమమశిరోతాపః,తదర్థం వైద్యసమీపం గచ్ఛామి. పూర్వేద్యుః యుష్మద్కృష్ణః ఏకం అపరాధమకరోత్. సః అపరాధః తేవజ్ఞాతః కిం? నహి కింతు తదర్థమేవ సః పూర్వేద్యుః చింతయా తూష్ణీం అవసత్ గృహే. సత్యమేవ.

అక్కడ కూర్చుండి యేమో చింతించుచున్నావు. నాయొక్క పుస్తకము మీయమ్మయొద్ద నున్నదిగాని యిటులఁ దీసికొనిరమ్ము. ఆమె యింట్లో లేదండీ. ఆమెయెక్కడ పెట్టినదో నాకు తెలియదు. తెలియదనెద వేమిరా! ఆమెయొక్క పెట్టెలో జూడుము. ఆమెయొక్క పెట్టె నాకుఁగనబడలేదు. పెట్టెగదిలో నున్నదేమోచూడుము. చూచినాను. మీపుస్తకము పెట్టెలోనే ఉన్నది; తెచ్చుచున్నాను. సరేగాని మాపిల్లవాడూయేలయుందు ఊఁగుచున్నాఁడుగాని వానిని నే రమ్మంటినని పిలువుము వాఁడిపుడు రాఁడన్నాఁడు. (నీకు కావలసినయెడల నాచెంబు నిచ్చెదను. దానితో నీరుద్రావుము = త్వయాఅపేక్ష్యతేచేత్ = తవ అపేక్షితంచేత్, మత్పాత్రం దాస్యామి తేనజలంపిబ) నాపంచపాత్ర ఎక్కడనున్నదో యెఱుఁగుదువా? బావిదగ్గరనున్నది. పోనిమ్ము నాపంచపాత్రి బావియొద్ద నెందుకున్నది? మాఅమ్మ చెంబులన్నిటిని తోముచున్నది. దేనితో తోముచున్నది? చింతపండుతో. మన ఆవు ఎక్కడికి పాఱిపోయినదో ఎవఁడు విచారింపఁగలఁడు? నీవే వెళ్ళి విచారించుము. నేను చాలచోట్ల విచారించితినిగాని కనఁబడలేదు. నిన్న సాయంకాలమున వైష్ణవులదొడ్లో నొక యావు మేయుచున్నదఁట. వైష్ణవుల యింటికి నీ విపుడే వెళ్ళి కనుఁగొనిరమ్ము. నీవిచటనే నిలువుము. నేను వెళ్ళికనుఁగొనివత్తును. ఇదిగో యావు = (ఏషా బహుళా) దూడతోఁగూడ వచ్చుచున్నది. ఇఁక నీవు పోవద్దు.

షట్పంచాశః పాఠః = ఏఁబదియాఱవ పాఠము.

పాపిష్ఠః = పాపిష్ఠుడు	అరుణః = ఎఱ్ఱని
కర్మిష్ఠః = కర్మిష్ఠుఁడు	ధావళ్యం = తెలుపు
మహిషః = దున్న	ఆరుణ్యం = ఎఱుపు
చలచిత్తః = చలచిత్తుఁడు	ఉద్ఘాటయతి = తెఱచుచున్నాఁడు.
ఉన్మత్తః = పిచ్చివాఁడు	ఉదఘాటయత్ = తెఱచెను.
ఖంజః = కుంటివాఁడు	జానంతి = ఎఱుఁగుచున్నారు
అంధః = గ్రుడ్డివాఁడు	జానీథ = మీరు ఎఱుఁగుచున్నారు
లిఖితః = వ్రాయఁబడిన	జానీమః = ఎఱుఁగుచున్నాము
పీతః = త్రాగఁబడిన	జ్ఞాతుం = ఎఱుఁగుటకు
ఛేదితః = కోయఁబడిన	బధ్నాతి = కట్టుచున్నాఁడు
ధవళః = తెల్లని	

రామః పూర్వేద్యుః అస్మాకం బహూనాం దండేన అతాడయత్. యుష్మాభిః లిఖితం పుస్తకం కుత్రాస్తి? దేవదత్తః స్వగృహాయ అనయత్. దేవదత్తాయ కిమర్థం అయచ్ఛత? కః అయచ్ఛత్ స ఏవ అచోరయత్. అరే పాపిష్ఠ! మా తాడయ మహిషం. ఏకః ఖంజః ద్వారే తిష్ఠతి, తస్మై తండులాన్ యచ్ఛత. పాత్రస్థితం క్షీరం కేన పీతం? యుష్మత్పుత్రైః పీతం. మమ పుత్రాః గృహే ఏవ నసంతి ఖలు, తైః కథం పీతం? త్వం సర్వదా అసత్యమేవ వదసి రామకృష్ణ! తులసీదళాని త్వయా ఛేదితాని కిం? నహి నహి గోపాలః అఛేదయత్. పూజాసమయః ఆసీత్, పుష్పాణి శీఘ్రం ఆనయేతి వద. కోఽస్తి

తత్రైవ తిష్ఠతు? రామాచార్యః స్వపుత్ర్యాః వివాహః భవిష్య తీతి ఆశయా ఏకాం కన్యాం (పరి+ అనయత్ = పర్యణయత్ = పెండ్లాడెను) కింతు సా అంధా, చలచిత్తా చ, తేన కారణేన చోష్యే గుడం క్షిపతి = (వేయుచున్నది), పాయసే లవణం క్షిపతి, తక్రపాత్రే తైలంపూరయతి, తైలపాత్రే ద్రప్సం ప్రవేశయతి; సర్వాన్ పదార్థాన్ అధః పాతయతి. ఏవం స్థితే ఏకదా అహం త్వద్గృహం గత్వా బహిఃస్థిత్వా రామాచార్య! రామాచార్య! ఇతి ఆహ్వాయం. అనంతరం సః ఆగత్య కవాటం ఉదఘాటయత్. అహం అంతః ప్రావిశం. రామాచార్యః మాం ఏకస్మిన్ పీఠే ఉపవేశ్య స్వస్య చిత్తక్షోభం సర్వమపి యథావిధి అకథయత్.

మీ యావు తెల్లనిది, మాయావు ఎఱ్ఱనిది. వాకిటిలో నొక గ్రుడ్డివాఁడు నిలుచున్నాఁడు గాని లోనికి పిలువుము: ఆవును ఎవఁడు కట్టివేయుచున్నాఁడు? మీ పిల్లలు అన్ని సమాచారములను ఎఱుఁగుదురు. (మీ దొడ్డోనున్న మల్లెపూలయందు తెలుపు బాగుగనున్నది = యుష్మదావరణస్థితమల్లికాపుష్పేషు ధావళ్యం సమ్యగస్తి) మా పిల్లలు ఎక్కడనున్నారో, ఏమి చేయుచున్నారో ఇంతవఱకును మే మెఱుఁగము. నీవు రాముని తెలియుటకు వెళ్ళుము. వాఁడెక్కడ నున్నాఁడో తెలిసికొని రమ్ము. (ఇంతలో ఏతదంతరే) నేను పురాణారంభమును చేయఁగలను. నీచేయి యెఱ్ఱగా నున్న దేమిరా? ఊరకయే అట్లున్నది. నాచేతియందు ఎఱుపులేదు. ఆ తెల్లగుఱ్ఱ మెవరిది? బొబ్బిలిరాజుగారిది. నీవు మిగుల కర్మిష్ఠుఁడవు. కాని

చలచిత్తుఁడవు ఓరిమిలేనివాఁడా! కథ వినుచు చలించితివి. ఇట్లు కాఁగలఁడువా? [illegible] బాలికలో నొకఁడా? వచ్చినది చచ్చినదా, బ్రతికినదా? ఎవఁడెఱుఁగును? [illegible] కొంత సేపటికి ప్రాణములు పోయినవని నాకు [illegible] చెప్పినాఁడు. గుడ్డిపెండ్లాము కథ యేమాయెను ? అప్పుడే పోయినది. ఇంత వఱకును ఉన్నదా? ఆకథ చాల బాగుగానున్నది. కొంచెము చెప్పుఁడు. రేపు రమ్ము. మఱియొకకథను చెప్పెదను.

సప్తపంచాశః పాఠః   ఏఁబదియేడవ పాఠము.

స్వభావః = స్వభావము
నిద్రా = నిద్ర
చాకచక్యం = చుఱుకుఁదనము
అవస్థా = అవస్థ
ఆశా = ఆశ
సకలః = సమస్తమైన
కర్ణః = చెవి
బధిరః = చెవిటివాఁడు
మాత్రం = ఎఁడు
తావత్తైవ = అంతటితోనే
అనుభూయ = అనుభవించి
బంద్ధుం = కట్టుటకు
ఆకర్ణ్య = విని

అనుపదం = వెంటనే
ఆకర్ణయతి = వినుచున్నాఁడు
అనుభవతి = అనుభవించుచున్నాఁడు
అన్వభవత్ = అనుభవించెను.
బధాన = కట్టుము
బధ్నీత = కట్టుఁడు
జానీహి = తెలిసికొనుము, ఎఱుఁగుము
జానీత = తెలిసికొనుఁడు; ఎఱుఁగుఁడు.
ఛేదయతి, భిందతి = బ్రద్దలుగొట్టుచున్నాఁడు

ఏకస్మిన్ గ్రామే నారాయణభట్టోనామ బ్రాహ్మణః
అవసత్. సః అతీవ అమాయికః, పూర్వకాలమనుష్యః. వేద
చతుష్టయం స్వాంతం అపఠత్. తస్య సంగీతే అతీవ అపేక్షా
ఆసీత్. సంగీతాభ్యాసార్థం దేశాన్తరం గంతుం సమకల్పయత్.
అనంతరం భార్యాసమీపం గత్వా హేభార్యే! అహం సంగీతా
ర్థం దేశాంతరం గమిష్యామి, తవ అభిప్రాయం వద ఇతి తాం
అప్పృచ్ఛత్. తదా సాహసిత్వా హేనాథ! సంగీతార్థం దేశాంతర
గమనం కుతః? అత్రైవ స్థిత్వా సంగీతాభ్యాసంకురుత, ఇత్యకథ
యత్. తస్యాఃవచనం ఆకర్ణ్య మమసంగీతం సుతరాం నజ్ఞాతం;
తస్మాత్ అత్రస్థిత్వా కథం సంగీతం సంపాదయిష్యామి ఇత్య
పృచ్ఛత్. తదా సా ఏవ మవదత్. భో నాథ! సంగీతాభ్యాస
క్రమం అహం వదిష్యామి ఆకర్ణయత. కథమితిచేత్, శీతకాలే
ప్రతిదినం సూర్యోదయాత్పూర్వం ఉత్థాయ గంగాయాం
స్నానం కృత్వా గంగాతీరే ఏవ ఉపవిశ్య జపం కుర్యాఃచేత్
సంగీతం క్రమశః ఆగమిష్యతి. సః అమాయిక బ్రాహ్మణః
తద్వచనం సత్యమేవేతి జ్ఞాత్వా, ద్వితీయ దినాత్ ప్రభృతి,సూ
ర్యోదయాత్పూర్వం శీతకాలే గంగాయాం స్నానం కర్తుం ఉద
తిష్ఠత్, స్నాన మకరోత్. సంగీతం నాస్తి గింగీతం నాస్తి (పరం
తు - కింతు) అతీవశీత బాధాం అన్వభవత్ భార్యా అహసత్.

మాగురువునకు బొత్తుగా చురుకుదనము లేదు. మీ
యుపాధ్యాయుడు మిక్కిలి సమర్థుఁడేగాని చెవిటివాఁడు. అది
యొకక్కటియే ఆయనయందు లోపము నాచెవులో కొంచెము
నూనె పోయుము. పాపయ్యగారి పెయ్యమాడ మనదొడ్లో

ప్రవేశించి దొడ్లో నున్న చెట్లనన్నిటిని పాడుచేయుచున్నది. గాని నీవు వెళ్ళి ఆయావు ... చెట్టున ... నిన్న రాత్రి శివునిగుళ్ళో ఎవఁడో హరికథను చెప్పినాఁడఁట. మీరు విన్నారా? వాకిటిలో నెవరో తిరుగుచున్నారు. తెలిసికొనుము. ఎవరో కారు మీ మామగారు. నేను అంగడికి వెళ్ళి వెంటనే వత్తును; అంతవఱకును నీవు ఎక్కడకును వెళ్ళవద్దు. వాఁడు సమస్త బాధలను అనుభవించి చివఱకు చచ్చెను. నీమేనమామ నాకోసము మాయింటికివచ్చినాఁడుగదా, ఇదిగో = (ఏమః) వచ్చు చున్నానయ్యా అని చెప్పితిని. అంతటితోనే పోయెనేమి? ఆతఁడు తిని బిడ్డలు గొట్టుము. నాకొకచిటికెఁడు పొడుము = (నస్యం) పెట్టుము. నాకు ఎందులకోగాని నిద్రవచ్చుటలేదు. నీవు చాల దుష్టుఁడవు. నీస్వభావము మంచిదికాదు. నాఅవస్థ నేమనిచెప్పు దును? నాపెండ్లాము గుడ్డిది, చెవిటిది, కుంటిది కాని భోజన మునకు మట్టుకు పెద్దది. నీ అదృష్టమది; నాఅదృష్ట మిది. నాయాశ వ్యర్థ మైనది.

అష్టపంచాశః పాఠః = ఏఁబదియెనిమిదవపాఠము

నాథః = పెనిమిటి, ప్రభువు
అభిప్రాయః, ఉద్దేశః = ఉద్దేశము
చతురః, నిపుణః = నేర్పరి
చాతుర్యం, నైపుణ్యం = నేర్పు
సమష్ట్యాం — మొత్తాన
పక్వః = ఉడికిన, పండిన
శక్యః — అగునట్టి
... — ...
పర్ణమయ = తెపర్ణంబు ...
అజ్ఞానాత్ = తెలిసికొనను
అజానన్ = తెలిసికొనిరి

క్రియః = వరుస	అజానాః = తెలిసికొంటివి
ప్రయాసః = ప్రయాసము	అజానీత = తెలిసికొంటిరి
ఆర్ద్రః = తడిసిన	అజానాం = తెలిసికొంటిని
శుష్కః = ఎండిన	అజానీమ = తెలిసికొంటిమి
అధికః = గొప్ప	అబధ్నాత్ = కట్టెను
ఆధిక్యం = గొప్పతనము	బద్ధ్వా = కట్టి

మమ అభిప్రాయః ఏవః. అనంతరం యదిచ్ఛానుసారేణ కురు. మమ అంగవస్త్రం కిమర్థం ఆర్ద్రం అభవత్ ? జలే అపత త్కిం వా. త్వమపి దుష్టేన సాకం దాస్యం కుర్యాః చేత్ తవాధిక్యం కిమస్తి ? తత్ర ఏకం పృథుం పర్ణం అస్తి చేత్ ఇత్థమానయ. రామః కుత్రాస్తి వా అజానాః కిం? దినత్రయాత్ ప్రభృతి రామః అద్యాపి నాగతః. కుత్రాగచ్ఛత్ కో జానాతి. సముద్రో సర్వోపి సర్వేపి మహాగ్రామః స్వగృహం ఏవ గత్వా తత్ర తత్ర దృష్ట్వా ఆగచ్ఛత్. కుత్రాపి నాదృశ్యత కిల. ఏతత్ సమస్తం అపి ప్రయాసార్థం ఆగచ్ఛత్. అస్మాకం బహూనాం యత్ర కుత్రాపి దృశ్యతే చేత్ బద్ధ్వా తస్మై తృణం యచ్ఛ. పూర్వేద్యుః సాయం ఏకః చోరః యుష్మద్బహూనాం స్వగృహే అబధ్నాత్, అహం మపశ్యం. ఏషః మాధవః స్వస్య సౌందర్యం సర్వదా వర్ణయతి. తాతాచార్య! తవ పుత్రః అతీవ దుష్టః; కేనాపి దండయితుం శక్యః నభవతి. తం ఆనేష్యసి చేత్ త్వం అధికపుణ్యః ఏవ. తవ సామర్థ్యం అస్తి చేత్ పశ్య; మాం కిమర్థం పరిహససి ? మమ నాథః గ్రామాంతరం అగ

పృచ్ఛన్ త్వాం (పునః పునః = వారంవారం = ముహుర్ముహుః = పదేపదే) అస్మద్గృహం మాగచ్ఛ. తవస్వభావః న సమీచీనః.

ఏకోనషష్టితమః పాఠః = ఏబదితొమ్మిదవపాఠము.

అంజలిమాత్రం = దోసెడు   యామః = జాము
ధ్వాంతం = కటికిచీకటి   ప్రహారః = దెబ్బ
చంద్రికా = వెన్నెల   ఖాత్వా = త్రవ్వి
సద్భావః = ఉండుట   లగతి = తగులుచున్నది
అబ్దః = అద్దము   ఖనతి = త్రవ్వుచున్నాడు
అట్టః = వంటచెఱుకు   న్యఖనత్ = త్రవ్వెను
నిర్భయం = భయములేకుండ   జానీయాత్ = తెలిసికొనును
గవాక్షః = కిటికీ   జానీయుః = తెలిసికొందురు
అర్గళా = గడియ   బధ్నీయాం = కట్టుదును
ఘటికా = గడియ   బధ్నీయామ = కట్టుదుము

అద్య నక్తం చంద్రికా సమ్యగస్తి. పూర్వేద్యుః ఆకాశే సర్వత్ర) మేఘసద్భావాత్ నక్షత్రాణి సమ్యక్ నాదృశ్యంత. అబ్దం ఇత్థం ఆనయ ముఖం పశ్యేయం. తటాకసమీపే ఘంటః ఇతస్తతః సంచరతి; కథమహం స్నానార్థం గచ్ఛేయం? ఘటకః త్వాం కిం కరిష్యతి? త్వం నిర్భయం గచ్ఛ. ఆవరణ ద్వారస్య అర్గళా దృఢం నాస్తి, రాత్రికాలే చోరాః ప్రవేక్ష్యంతి కింవా (న కేవలం కవాటస్య = తలుపునకు మాత్రమే కాదు) కింతు గవాక్షస్యాపి అర్గళా నాస్తి. గవాక్షస్య అర్గళా నాస్తి చేత్ కిం భయం రే? త్వం అద్య నక్తం యామద్వయ

పర్యంతం తత్రైవ సంచర. (అస్మిన్దినే = ఈరోజున) పంచదశ ఘటికాపర్యంతం చంద్రికా ప్రకాశిష్యతే, తావత్పర్యంతం తవ భయం నాస్తి ఖలు, అనంతరం ధ్వాంతం ఆగమిష్యతి. తదా అహమేవ తత్ర తిష్ఠేయం. మమ పాదే పూర్వేద్యుః నక్తం పాషాణప్రహారః అలగత్. తస్మాత్ పాదః(శూలతి = నొప్పిపెట్టుచున్నది.) అద్యగృహే అట్టం నాస్తి కిల; త్వం తత్ర ఉపావిశః అహమత్ర ఉపావిశం. పాకః కథం భవిష్యతి? ఆపణం గత్వా శకటమాత్రం అట్టం ఆనయ అంజలిమాత్రమపి జలం నాస్తి అస్మత్కూపే.

నిన్న నేను రామునితోఁ గూడ వెన్నెలలో భోజనము జేసితిని. అపుడు గవాక్షమునుండి యొక పిల్లి (కూన = కిశోరః) వచ్చి నాదగ్గర భయము లేకుండ కూర్చుండి నావిస్తరిలో నున్న పరమాన్నము నంతయుఁ దినెను. ఈమల్లె తీగెను మీదొడ్లో ప్రాతుము. ఈవేళ నింతవఱకు నెన్ని గంటలు అయినవో తెలియలేదు. ప్రతిరోజును మీదూడను ఎవరు కట్టుదురు? అద్దములో నీమొగము బాగుగఁ గనఁబడెనా లేదా! ఇవ్వేళనే బాగుగ చూచుకొనుము. రేపేగా మీయింటిలో శుభకార్యము. శుభకార్యమయినచో నాకేమి? ఈస్తంభమును ఇక్కడ ప్రాతి దానియందు మాఆవును కట్టుము. రేపు పెండ్లికొఱకు నెవరెవరు వత్తురో మేమే తెలిసికొందుము. ఇవ్వేళ ప్రొద్దుటినుండియు పది దెబ్బలు తగిలినవి. ఎవరు నిన్న గుళ్ళో ఉపన్యాసమును చెప్పిరి? తాతాచార్యులుగారు చెప్పినారు. ఏవిషయములో? బాల్యవివాహములు మంచివి కావని

చెప్పినారు. ఏభాషలో చెప్పినారు? ద్రవిడభాషలో చెప్పినారు. నీకు బాగుగ తెలిసెనా? నే నక్కడకి వెళ్ళనే లేదు.

షష్టితమః పాఠః = అరువదియవ పాఠము.

బంధ్ = కట్టుట

	వర్తమానకాలము		భూతకాలము	
	ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర.	బధ్నాతి —	బధ్నంతి	అబధ్నాత్ —	అబధ్నన్
మ.	బధ్నాసి —	బధ్నీథ	అబధ్నాః —	అబధ్నీత
ఉ.	బధ్నామి —	బధ్నీమః	అబధ్నాం —	అబధ్నీమ

	భవిష్యత్కాలము		ఆశీరాది	
	ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర.	భంత్స్యతి —	భంత్స్యంతి	బధ్నాతు —	బధ్నంతు
మ.	భంత్స్యసి —	భంత్స్యథ	బధాన —	బధ్నీత
ఉ.	భంత్స్యామి —	భంత్స్యామః	బధ్నాని —	బధ్నామ

	విధి		క్రియాఽనిష్పత్తి	
	ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర.	బధ్నీయాత్ —	బధ్నీయుః	అభంత్స్యత్ —	అభంత్స్యన్
మ.	బధ్నీయాః —	బధ్నీయాత	అభంత్స్యః —	అభంత్స్యత
ఉ.	బధ్నీయాం —	బధ్నీయామ	అభంత్స్యం —	అభంత్స్యామ

క్రీ = కొనుట

వర్తమానము		భూతము	
ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర. క్రీణాతి	క్రీణంతి	అక్రీణాత్	అక్రీణన్
మ. క్రీణాసి	క్రీణీథ	అక్రీణాః	అక్రీణీత
ఉ. క్రీణామి	క్రీణీమః	అక్రీణాం	అక్రీణీమ

భవిష్యత్తు		ఆశీరాది	
ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర. క్రేష్యతి	క్రేష్యంతి	క్రీణాతు	క్రీణంతు
మ. క్రేష్యసి	క్రేష్యథ	క్రీణీహి	క్రీణీత
ఉ. క్రేష్యామి	క్రేష్యామః	క్రీణాని	క్రీణామ

విధి		క్రియాఽనిష్పత్తి	
ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర. క్రీణీయాత్	క్రీణీయుః	అక్రేష్యత్	అక్రేష్యన్
మ. క్రీణీయాః	క్రీణీయాత	అక్రేష్యః	అక్రేష్యత
ఉ. క్రీణీయాం	క్రీణీయామ	అక్రేష్యం	అక్రేష్యామ

ఈ పైన వ్రాసిన ౯ వ తరగతి క్రియలు రెండువిధములు.

(౧) నకారముగాని, ణకారముగాని మఱియొకహల్లు క్రిందవత్తుగావచ్చునవి (ఉ. బధ్నాతి–పుష్ణాతి) వీనిలో నకారము ధకారముక్రింద నావత్తుగను, ణకారము షకారముక్రింద ణావత్తుగను వచ్చినవి. (౨) నకారముగాని, ణకారముగాని, మఱియొకహల్లుక్రింద వత్తుగా రాకుండ విడిగా వచ్చునవి. (ఉ. లునాతి–క్రీణాతి –వీనియందు, లునాతిలో నాయును, క్రీణా

తిలో ణాయను) విడిగా నిలిచినవిగాని మఱిరెయొక హల్లుక్రింద వత్తులుగా రాలేదు. నకార ణకారములు వత్తులుగావచ్చుక్రియ లన్నియు బధ్నాతివలెను, నకారణకారములు వత్తులుగా రాక విడిగా నిల్చుక్రియలన్నియు క్రీణాతివలెను, ఆయా కాలముల యందు చెప్పికొనవలయును. భేదమున్నచో వ్రాయఁబడును. [ఇవి తొమ్మిదవ తరగతి క్రియలు.]

చటకః = పిచ్చుక
బకః = కొంగ
హంసః = హంస
కూర్మః = తాబేలు
ఖరః = గాడిద
ఖగః = పక్షి
మృగః = మృగము
సరటా = తొండ
వ్యాధః = ఎఱుకలవాడు
శలలః = ఏదుపంది
వ్యాఘ్రః = పెద్దపులి
వరాహః = అడవిపంది
హరిణః = లేడి

కిశోరః, పోతః = పిల్ల, పిల్లఁడు
సింహః = సింహము
లునాతి = కోయుచున్నాఁడు.
గృహ్ణాతి = తీసికొనుచున్నాఁడు, [పట్టుకొనుచున్నాఁడు
లవిష్యతి = కోయఁగలఁడు
గ్రహీష్యతి = తీసికొనఁగలఁడు, [పట్టుకొనఁగలఁడు
క్రేష్యతి = కొనఁగలఁడు
పుష్ణాతి = పెంచుచున్నాఁడు, [పోషించుచున్నాఁడు
పోషిష్యతి = పోషింపఁగలఁడు

పురా ఏకస్మిన్ వనే కతిచన మృగాః నివాసం అకుర్వన్. తేషాం మృగాణాం సర్వేషాం సింహః నృపః ఆసీత్. ప్రతిదినం సింహః వనస్థితాన్ అనేకమృగాన్ మారయిత్వా జీవతిస్మ.

తదా సర్వే మృగాః ఏకత్ర సమాగత్య ఇత్థం ఆలోచయన్. 'అహో! ఏషః సింహః ప్రత్యహం అస్మాన్ సర్వాన్ మారయిత్వా భక్షయతి. ఏవంచేత్ శీఘ్రమేవ అస్మాకం కులం సర్వం నశ్యేత్, తతః కః ఉపాయః అస్మాకం జీవనవిషయే' ఇతి. తదా వరాహాద్యాః కతిచనమృగాః ఉత్థాయ ఏవంఅకథయన్. "వయంసర్వే సింహస్యసమీపం గత్వా 'హేసింహ!త్వంఏకైక మృగక్రమేణ ఖాదిత్వా జీవనం కురు' ఇతి ప్రార్థయామహే. తతః సింహః కిం వదతివా ఆకర్ణయామ" ఇతి. పరదినే మృగాః సర్వే తథైవ కృత్వా, సింహసమీపే పూర్వవృత్తాంతం వ్యజ్ఞాపయన్. సింహోపి అంగీకారం అదర్శయత్. అనంతరం వ్యాఘ్రవరాహశలలహరిణాద్యాః మృగాః సర్వే అతీవ సంతోషేణ యథేచ్ఛం వనే విహరంతిస్మ. ఏకదా శశపోతస్య వారః ఆగచ్ఛత్. తదా శశపోతః ఏవం ఆలోచయత్. అహం (యేన కేనాపి = ఏదోయొక) ఉపాయేన సింహం మారయిష్యామి. తతః వయం సర్వేమృగాః ఏతస్మిన్ వనే సుఖేన నివాసంకుర్మః ఇతి ఆలోచ్య స్వస్యదినే ఈషదాలస్యం కృత్వా సింహసమీపం అగచ్ఛత్. తతః సింహః అతికోపేన అజ్వలత్.

ఒకనాఁడొక వేఁటకాఁడు అడవిపందులను చంపుటకు అడవికి వెళ్ళెను. వానికి పందులు దొరకలేదు. పిమ్మట కొన్ని ఇతరమృగములను, పది పిచ్చుకలను, ఆఁబోతులను, ఒక ఏనుపందిని చంపి ఇంటికి తెచ్చుకొనెను. ఇట్లుండఁగా వాని శరీరమందు ఒకతొండ పడి కఱచెను. కాని ఆవేఁటకాఁడు

చూపలేదు. కొంతవఱకును వానిశరీరమంతయు చెడ్డది. పిమ్మట నొక వైద్యునొద్ద నౌషధమును (పుచ్చుకొనెను = అగృహ్ణాత్) ఆకారణమువలన వాఁడు ఇట్లు చింతించెను– 'అయ్యో నేను చాలమృగములను జంపితిని. ఆపాపమునకు ఫలము అప్పుడే కనఁబడినది. ఇఁకముందు నే నెప్పుడును పాపకార్యములను జేయను. అది మొదలుకొని వాఁడు మార్గాంతరముచేత జీవనముచేసెనుగాని మృగములను చంపలేదు. చిట్టచివరకు ఒకపండితునియొక్క ఉపదేశముచే వాఁడు హరిభక్తుఁడయి స్వర్గమునకుఁ బోయెను. ప్రతివాఁడును పాపమును చేయరాదు. సత్కార్యమునే చేయవలయును. దానిచే నీలోకమునందును పరలోకమునందును (సుఖపడుదురు. = సుఖ్యేయుః)

ఏకషష్టితమః పాఠః = అఱువదియొకటవపాఠము.

పుంలింగము, ఇకారాంతము "హరి" శబ్దము = విష్ణువు			నపుంసకలింగము, ఇకారాంతము "వారి" శబ్దము = నీరు	
ప్ర.	హరిః – హరయః	(ఏకవచన బహువచనములు)	వారి	– వారీణి
ద్వి.	హరిం – హరీన్		వారి	– వారీణి
తృ.	హరిణా – హరిభిః		వారిణా	– వారిభిః
చ.	హరయే – హరిభ్యః		వారిణే	– వారిభ్యః
పం.	హరేః – హరిభ్యః		వారిణః	– వారిభ్యః
ష.	హరేః – హరీణాం		వారిణః	– వారీణాం
స.	హరౌ – హరిషు		వారిణి	– వారిషు
సం.	హే హరే! – హే హరయః!		హే వారే!	– హే వారీణి!

లవితవ్యాః = కోయఁబడవలసినవి గృహీత్వా = పుచ్చుకొని
లూనాః = కోయఁబడినవి లవిత్వా = కోసి
లవనం = కోయుట లవితుం = కోయన్, కోయుటకు
క్రేతవ్యాః = కొనఁబడవలసినవి క్రీత్వా = కొని
క్రీతాః = కొనఁబడినవి క్రేతుం = కొనన్, కొనుటకు
కర్తవ్యాః = చేయఁబడవలసినవి విక్రీయ = అమ్మి
సంగృహ్ణాతి = సంగ్రహించుచున్నాఁడు

అరే బాలక! త్వం అద్య ప్రాతఃప్రభృతి మంచాత్ ఉత్థాయ దంతధావనమపి నాకరోః ఖలు. త్వాం కిం కరవాణి? గచ్ఛ శీఘ్రం (తటాకసమీపం = తటాకాంతికం) ఝటితి దంతధావనం కురు ప్రథమతః. దేవపూజార్థం పుష్పాణి తులసీదళానిచ లునీహి. ఏతస్మిన్దినే శ్రీహయగ్రీవోత్సవః అస్మాభిః కర్తవ్యః. హే తాత! పుష్పాణి (క్వ = కుత్ర) సంతి? కాని పుష్పాణి మయా లవితవ్యాని? త్వం కథయసిచేత్ అహం తథైవ కరిష్యామి. రే రామ! తవ అంబాం పృచ్ఛ; సా ఆజ్ఞాపయేత్. తథైవ ప్రక్ష్యామి, అంబా క్వాగచ్ఛత్? అంబా ప్రాతరేవగంగాయాంస్నాత్వా నిర్మలవస్త్రం గృహీత్వా తులసీబృందావనసమీపే ఉపవిశ్య లక్ష్మీపూజాం కరోతి. తాం పృష్ట్వా శీఘ్రం త్వమపి పుష్పాణి లవిత్వా ఆనయ. హే అంబ! కాని మయాలవితవ్యాని వద? హే పుత్ర! నరసింహాలయే మల్లికాపుష్పాణి, జాతీపుష్పా

ణిచ అనేకాని సంతి. అర్చకాన్ పృష్ట్వా తాని పుష్పాణి సర్వాణ్యానయ. అర్చకాస్సంతి చేత్ కిం కర్తవ్యం? తూష్ణీమే వాగచ్ఛ. తులసీదళాని అస్తు దానం జే స్థితాని ఆనీహి. ప్రథమతః దేవాలయం గత్వా మయా అర్చకాః ద్రష్టవ్యాః; తత్రార్చకాః సంతి చేత్, తాన్ పృష్ట్వా పుష్పాణ్యానేష్యామి; నో చేత్తూష్ణీం మే వాగమిష్యామి. తథైవ కురు. రే రే పూజా పాత్రం గృహీత్వా గచ్ఛ; నో చేత్కథం పుష్పాణి ఆనేష్యసి? తథైవ గచ్ఛేయం.

అమ్మా! దేవాలయములో మల్లెచెట్టుమీఁద త్రోండ లున్నవమ్మా నాకు భయము కలుగుచున్నది. నేను కోయఁజాలను; అన్నయ్యను పంపుము. పోనిమ్ముగాని బజారులో బెండకాయలున్నచో కొనితెమ్మ. నాకు వాటియొక్కధర తెలియదమ్మా నాన్నగారితోఁజెప్పుము. చీఁదోఁగకుంకా (యెట్లైన = కథంచిత్) పాటిపోవుటకు చూచుచున్నావు; చూడు రేపు నిన్నేమిచేయుదునో. పోనీగాని అక్కడ కూర్చుండి రామాయణమును చదువుము. అలాగే చదివెదనుగాని, కపిల్లిపిల్లను నేను పెంచుకొందును;సరేనా. ఆపిల్లితోనతో నీకేమిపనిరా? ఆబాణలిలో నూనె పోయుము, దేవునిదగ్గర దీపమును వెలిగించుము. నారాయణాచార్యులగారికొడుకు పెండ్లెప్పుడేమి? ఓరి విధవా! పెండ్లిసమాచారము నీకెందుకురా చదువుకొనుమురా. అటులనే చదివెదనే;నాకొక అప్పచ్చి నీయఁగలవా? (అపూపః =

అప్పచ్చి.) నిన్నటి అప్పచ్చి నేమిచేసితివి? నేను తినుచుండఁగా మాయమ్యకోఁతి వచ్చి నన్ను భయపెట్టి యెత్తుకొనిపోయినది.

ద్విషష్టితమః పాఠః = అఱువదిరెండవపాఠము.

కాకః = కాకి	పోషితుం = పెంచుటకు
శుకః = చిలుక	పోషిత్వా = పెంచి
ఝిల్లికా = కీఁచురాయి	యథాకాలం = వేళతప్పకుండ
మయూరః = నెమిలి	యథాశక్తి = చేతనయినంతవఱకు
కుక్కుటః = కోడి	మథ్నాతి = చిలుకుచున్నాఁడు
గరుడః = గరుడి	అశ్నాతి = తినుచున్నాఁడు
గృధ్రః = గ్రద్ద	లినాతి = అంటుకొనిపోవుచున్నాఁడు.
కృతః = చేయఁబడినది	
బన్ధవ్యః = కట్టఁబడవలసినది	వృణాతి = వరించుచున్నాఁడు
గ్రహీతుం = పుచ్చుకొనన్, [పుచ్చుకొనుటకు	మంథిష్యతి = చిలుకును
	అశిష్యతి = తినును
బన్ధుం = కట్టన్, కట్టుటకు	లేష్యతి = అంటుకొనును
సంగృహ్యా = సంగ్రహించి	వరిష్యతి = వరించును

కాకస్య కాకపోతః రమణీయః. శుకానాం శుకకిశోరాః రమణీయాః. ప్రతిదినం అరణ్యే సర్వత్ర ఝిల్లికాః (రటంతి = అఱచుచుండును.) యుష్మజ్జనకేన విరచితః శ్లోకః కః? కిమరే బాలక! త్వయా కిమపిదౌష్ట్యం కృతం కిం? ఇతః పూర్వం కిమర్థం త్వా ముపాధ్యాయః అతాడయత్? ప్రథమతః ఏతత్పు

స్తకం త్వం గృహాణ. అనంతరం ఉపాధ్యాయస్య వృత్తాంతం
కథయిష్యామి. ఆకర్ణయ, అస్మత్పాఠశాలాయాం ఏకః
కుక్కుటః ప్రావిశత్. తదా మమ సమీపే ఆగచ్ఛత్.
అహం తం కుక్కుటం హస్తేనగృహీత్వా అన్యబాలకస్య ఉపరి
అపాతయం. తతః ఉపాధ్యాయః మాం దృష్ట్వా ఈషదకు
ప్యత్. నోచేత్ కిమర్థం కోపిష్యతి? సత్యం అవదః; సమష్ట్యాం
త్వం దుష్టః ఇతి సర్వే బాలకాః వదంతి. వదంతిచేద్వదంతు
మమ కిం భయం? ఇతఃపూర్వం యుష్మత్పాఠశాలాయాం
ఏకః మయూరః ఆసీత్. సః ఇదానీం న దృశ్యతే; కుత్రా
స్తిరే? అస్మాకం వాక్యం ఆకర్ణయసిచేత్ తవ క్షేమః భవిష్యతి
నోచేత్ త్వం వృథా దుష్యేః. వర్షాకాలః ఆగచ్ఛతి. ఆకాశే
సర్వత్ర మేఘాః దృశ్యంతే. యుష్మద్వత్సః తథా ధావతి
తం గ్రహీతుం అస్మాసు కోఽపి న సమర్థః.

మీ అమ్మ పెరుగు చిలుకుచున్నది గాని నేను పిలుచు
చున్నానని యొకమారు పిలువుము. చీమలు నేతిగిన్నెయొక్క
పైభాగమున అంటుకొనిపోయినవి. ఈకాలమునందు ఎద్దు
లను పెంచుటకు నాకు సామర్థ్యము లేదు గనుక వాటిని పంపి
వేయుదును. ఎవరైనను కొందురేమో విచారించుము. ఏమండీ
తాతాచార్యులుగారు! మీఅమ్మాయిని మా అబ్బాయి కిచ్చి
పెండ్లిచేయుదురా లేదా? మావల్ల మీకెందుకు భయము?
ఓపిల్లలూ! మీరు మీపాఠములను వేళతప్పకుండ నప్పగించితి
రేని మిమ్మును మేము కొట్టము. నేను కొన్నిదినము లొకగదు

డని తెంచి ముక్కల కంపితిరి. బ్రతికినంతవఱకు, నేను చేతనైనంతవఱకు నీకు విద్యను చెప్పెదనుగాని నీవు ఈయూళ్లో నుండి నాయొద్ద చదువుకొనుము. ఎందుకోగాని . మీతండ్రి నిన్న నామీఁద కోపపడినాఁడు. మీపిల్లవాఁడు మిగుల నల్లరిని జేయుచున్నాఁడుగాని వానిని పట్టుకొని కట్టెను. మాశిష్యులు ప్రతిదినమును యథావిధిగా సంధ్యావందనము చేయుచున్నారు. కొంచెము ధాన్యమును సంగ్రహించిపెట్టుము.

త్రిషష్టితమః పాఠః = అఱువదిమూఁడవపాఠము.

స్త్రీలింగము—ఇకారాంతము
"మతి" శబ్దము = బుద్ధి

	ఏ	బ
ప్ర.	మతిః	మతయః
ద్వి.	మతిం	మతీః
తృ.	మత్యా	మతిభిః
చ.	మత్యై / మతయే	మతిభ్యః
పం.	మత్యాః / మతేః	మతిభ్యః
ష.	మత్యాః / మతేః	మతీనాం
స.	మత్యాం / మతౌ	మతిషు
సం.	హేమతే!	హేమతయః!

స్త్రీలింగము—ఈకారాంతము
"గౌరీ" శబ్దము = పార్వతి

	ఏ	బ
ప్ర.	గౌరీ	గౌర్యః
ద్వి.	గౌరీం	గౌరీః
తృ.	గౌర్యా	గౌరీభిః
చ.	గౌర్యై	గౌరీభ్యః
పం.	గౌర్యాః	గౌరీభ్యః
ష.	గౌర్యాః	గౌరీణాం
స.	గౌర్యాం	గౌరీషు
సం.	హేగౌరి!	హేగౌర్యః!

మంథితవ్యః = చిలుకఁబడవలసినది	మంథిత్వా = చిలికి
మథితః = చిలుకఁబడినది	మంథం మంథం = చిలికి చిలికి
మంథితుం = చిలుకుటకు	నవనీతం = వెన్న
మంథనం = చిలుకుట	మత్స్యః = చేఁప
	జంబుకః = నక్క

అద్య తక్రం త్వమేవ మంథితవ్యం, తవాంబా బహిష్ఠాసీత్. బాఢం అహమేవ మంథిష్యామి; గృహే సుతరాం ఘృతం నాస్తి కిం కర్తవ్యం ? నవనీతం అస్తి ఖలు తత్ ద్రావయ; ఏకదినస్య యథాకథంవా దర్శిష్యామః. తక్రమంథనానంతరం మమాంగవస్త్రం కూపసమీపం నీత్వా ఈషత్ ధావ. మమ ఇదానీం అవకాశః నాస్తి; భోజనానంతరం యుష్మద్వస్త్రం ధావేయం. గృధ్రాః తటాకస్థా న్సర్వా న్మత్స్యాన్ ఖాదంతి. తీరే జంబుకః ఏకః ఉపావిశత్ పశ్య. యథాకథంవా గృధ్రం పాతయిత్వా ఖాదితుం తత్రాస్తి. తవ ఉపాధ్యాయః సర్వేషాం పుత్రాణాం వివాహాన్ అకరోత్ కిం? కథం కరిష్యతి? ఏషః క్షామకాలః; అపిచ, అస్మదుపాధ్యాయః కాశీదేశస్థః, గౌడబ్రాహ్మణః. తత్ర జీవనాభావేన అస్మద్దేశం ఆగత్య అత్ర జీవనం కరోతి. ఏవంస్థితే గౌడబ్రాహ్మణాః మత్స్యాన్ అశ్నంతీతి బహుజనాః వదంతి. తస్మాత్ కారణాత్ అస్మద్దేశే బ్రాహ్మణేషు ఏకోఽపి అస్మదుపాధ్యాయపుత్రేభ్యః కన్యాం న దాస్యతి. అతః తేషాం కథం వివాహాః భవిష్యతి?

ఎవరు మాచెఱువులో చేఁపలను పట్టుకొనుచున్నారు? ఏమో నే నెఱుఁగను. చాలకోఁతులు కొండదగ్గరనున్న చెట్లయం దెట్లు వ్రేలాడుచున్నవో చూడుఁడు. మేము నిన్న నొక కోఁతిని పట్టుకొన్నాము. అది కొంతసేపు మా యింటిలో (నున్నట్లేయుండి = స్థితఃఇవస్థిత్వా)పాఱిపోయినది. దానికొఱకు (వెదకుచున్నాను = మార్గయామి) నీకెక్కడనైనఁ గనఁబడెనా? తాతాచార్యులగారి యింటిమీఁద నొకకోఁతిని నిన్న చూచినాను. అదే మీకోఁతియేమో! మాకు జోలులేదుగాని యొకటి (అమ్మవచ్చినచో = విక్రేతుం ఆగచ్ఛేద్యది) విచారించి చెప్పుము, నేను కొనెదను. మీఅన్నకు ఏయూరిలో ఉద్యోగమయినది? నెల్లూరులోఅయినది. అక్కడఅన్ని పదార్థములును దొరకునా? అన్నియును దొరకునుగాని నేయిమాత్రము మంచిది దొరకదు. అయినచో నెట్లు భోజనమును చేయుచున్నాఁడు? ప్రతినెల మనయూరినుండి నేను పంపుదును.

చతుష్షష్టితమః పాఠః = అఱువదినాల్గవపాఠము.

కంకతికా = దువ్వెన	వ్రణః = కురుపు
శివకః = గూటము	సాంద్రః = దట్టమైనది
పుంఖః = పిడి	దర్శందర్శం = చూచిచూచి
గోధనం = ఆలమంద	బంధంబంధం = కట్టికట్టి
ఆజకం = మేకలమంద	అకృత్వా = చేయకుండ
యూకా = పేను	శ్రుత్వా = విని
లిక్షా = ఈపి	చిత్వా = పోగుచేసి
	విశ్వాసయతి = నమ్మించుచున్నాఁడు

పామా = గజ్జి
గ్రంథిః = ముడి
అలర్కః = వెఱ్ఱికుక్క
ద్రష్టవ్యః = చూడఁబడవలసినది
తాళయితవ్యః = కడుగఁబడవలసినది
సులభః = దొరకునది
దుర్లభః = దొరకనిది
శామ్యతి = తగ్గిపోవుచున్నది

డోలయతి = ఊచుచున్నాఁడు
ప్రసాధయతి = చిక్కుతీయుచున్నాఁడు
శృణోతి = వినుచున్నాఁడు
శ్రోష్యతి = వినఁగలఁడు
చినోతి = ప్రోగుచేయుచున్నాఁడు
చేష్యతి = ప్రోగుచేయఁగలఁడు

తాతాచార్యస్య పుత్రః గతదినే ఏకం శునకం దండేన అతాడయత్. సః శునకః అలర్కః. తస్మాత్కారణాత్ సః శునకః తాతాచార్యస్య పుత్రం అప్పళాచార్యం పాదే అదశత్. అనంతరం కతిచిద్దినాని గతాని-తద్బాధా సర్వాపి అశామ్యత్. ఇదానీం తత్పాదే ఏకః వ్రణః ఉదతిష్ఠత్. తం బాలకం (వైద్యాలయం = ఆసుపత్రికి) అనయన్. వైద్యః వ్రణం అచ్ఛేదయత్. ఇతఃపరం కథం భవిష్యతి వా కేన జ్ఞాయతే. హే అంబ! అనుజస్య మస్తకే అతీవ యూకాలిక్షం అస్తి. తం ఆహూయ కంకతికయా తత్సర్వం అపనయ. రే రామ! ఆపణే ఏకం శివకం(నిఖాయ = పాతి) తత్ర మహిషం బధాన. తత్ర స్థితం గోధనం అజకం చ వనం చారయ. బళిద్దాచార్యాయ సీతాపతిః ప్రథమతః కన్యాం దాస్యామీతి కథయిత్వా అంతతః తం అవంచయత. కిమరే ఏవం విశ్వాస్య కంఠచ్ఛేదనం యుక్తం కిం?

యుష్మద్గ్రామే కియం వర్షం కిం? పురస్త్రీపుంభిః కుత్రాస్తి వా పశ్య. గృహే ధాన్యమవశిష్టం నాస్తి. ఈషత్ భ్రామయిష్యామి. ప్రథమతః కన్యకా ద్రష్టవ్యా. అనంతరం వివాహఃఆలోచయితవ్యః. అస్య ఆకాశే మేఘాః సాంద్రాః సంతి. బహుశః వర్షం పతిష్యతి కింవా. పతిష్యతిచే ద్వాయం సర్వోపి కృతార్థాః ఏవభవేమ.

మీతండ్రి యేమో చెప్పుచున్నాఁడు వినిరమ్మా. నీవు చెఱువుదగ్గరకు వెళ్ళుచున్నావు, గనుక స్నానము చేయకుండ రావద్దు. మల్లెచెట్టుక్రింద పూవులు పడినవిగాని పోగుచేయుము. అరే నీశరీరమునందు అంతటను గజ్జి అట్లున్న దేమిరా? వైద్యునియొద్ద ఔషధము పుచ్చుకొమ్మా. మాదున్న యొక్క-డికో పాఱిపోయినది చూచి చూచి వచ్చినాను. ఎక్కడను కనఁబడలేదండి. నన్ను పురాణము చెప్పుమనెదవుగదా, ఎవరు వినఁగలరు? నేను ఒకఁడను వినఁగలను గదా. సరియే నీవు వినుము. నేను చెప్పెదను. నాకు బలము తగ్గిపోవుచున్నదిరా. ఇఁకమీఁద నేను చలినీటిలో స్నానమును చేయఁజాలనురా. పిల్లను ఊఁచుము. ఎందుకు నన్ను చూచి నవ్వెదవు? నీవు నవ్వించుచున్నావు గనుక నేను నవ్వుచున్నాను. నీకాలి మీఁద వ్రణం బెట్లున్నది? బొత్తుగా తగ్గిపోయినది. పిల్లకాయలందఱును నామాటలను వినుచున్నారు. అయ్యా! మీకు మిక్కిలి డబ్బున్నది గదా దరిద్రులవలె మీఅమ్మాయి పెండ్లిని గుళ్ళో చేసితిరేమి? ఈకఱవుకాలములో నిట్లే చేయవలె.

పంచషష్టితమః పాఠః = అఱువదియైదవ పాఠము.

పుంలింగము–ఉకారాంతము నపుంసకలింగము–ఉకారాంతము

"గురు" శబ్దము = గురువు "మధు" శబ్దము = తేనె

	ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర.	గురుః	గురవః	మధు	మధూని
ద్వి.	గురుం	గురూన్	మధు	మధూని
తృ.	గురుణా	గురుభిః	మధునా	మధుభిః
చ.	గురవే	గురుభ్యః	మధునే	మధుభ్యః
పం.	గురోః	గురుభ్యః	మధునః	మధుభ్యః
ష.	గురోః	గురూణాం	మధునః	మధూనాం
స.	గురౌ	గురుషు	మధుని	మధుషు
సం.	హేగురో!	హేగురవః!	హేమధు!	హేమధూని!

దర్శనీయః, దృశ్యః } చూడదగినవాడు

శ్రవణం = వినుట

శ్రోతుం = వినన్, వినుటకు

చేతుం = ప్రోగుచేయన్, ప్రోగుచేయుటకు

విజ్ఞాప్యః, విజ్ఞాపనీయః } మనవిచేసికొనదగినవాడు

శమయతి = ఆర్పుచున్నాడు.

ఖేలతి = ఆడుచున్నాడు.

లవ్యః, లవనీయః } కోయదగినవాడు,

మార్గయతి = వెదకుచున్నాడు

గళతి = జారుచున్నాడు

శ్రోతవ్యః = వినఁబడవలసినవాఁడు   మధుపటలం = తేనెపట్టు

అరే తవ గురుః గంగాంప్రతి స్నానార్థ మగచ్ఛత్, ఘంటాద్వయమాసీత్. ఏతావత్పర్యంతం కిం కరోతిరే తత్ర? మాం పృచ్ఛసికిం? కిం కరోతివా! తథా హససి కింరే? ఆగచ్ఛత్యాగచ్ఛతి, శీఘ్ర మంతర్గత్వా పీఠం స్థాపయిత్వా పీఠోపరి దర్భాసనం ప్రసారయ. లవ్యాని పుష్పాణి ఝటితి లవిత్వా తత్ర (నిక్షిప = ఉంచుము.) దర్భాసనం కుతోఽస్తి వా మమ నదృష్టం, అస్మద్గురుః తాడయిష్యతి కింవా, కింకుర్యాం భావ! మా త్రస భీ పాపిష్ఠ! ఏతావత్పర్యంతం అహం సహస్రకృత్వః అవదం ఖలు, మమ వాక్యం అశృణోః కిం? భావ! భావ! అస్మద్గురుః రథ్యాయాం గళిత్వా అపతత్, తదుత్థానాంతరే దర్భాసనం మార్గయిష్యామి. తావదంతరే = (అంతలో) దర్భాసనం నలభ్యతే కిం? భావ! దర్భాసనం అలభ్యత. అస్మద్గురోఃశరీరే సర్వత్ర పంకః కథమస్తి వా పశ్య. బత! పాపం, తస్య వస్త్రాణి సర్వాణి పంకమయాని ఆసన్. రే బాలక! తవగురుః అతీవ(కుపితః = కోపగించినవాఁడు) ఆసీత్. తతః దృశ్యం పాఠం దృష్ట్వా (ఆయత్తీభవ = సిద్ధముగానుండుము.) సః పంకా దుత్థాయ గృహం ప్రత్యాగత్య పంకం సర్వం ప్రక్షాళ్య అనంతరం శుభ్రవస్త్రం ధృత్వా ఖలు మమ పాఠం వదిష్యతి. ఏతదంతరే అహం నాయత్తీ భవేయం కిం? కిమర్థం మాం త్వరయసి?

పోనిమ్మా నాకెందుకు; నేను నిన్ను త్వరపెట్టనులే. నీయిష్టానుసారమే కానిమ్మా. నేనంతవఱకును ఆడుకొనుచుం

దును మాదొడ్లో నొక చెట్టుమీద మంచి తేనెప ట్టున్నది. దానిని పడవేసి ఆతేనెను త్రాగుదుము. పరేశే మీగురువుగారి భార్య బియ్యపుచేటను క్రింద పడ వేసినది. నీవు వెళ్ళి ఆబియ్యమును పోగుచేయుము. పోగుచేయుటకు నీకు శక్తి లేని యెడల మీా చెల్లెలిని పిలువుము. మాచెల్లెలు ఎక్కడనో ఆడుకొనుచున్నది. ఇపుడు నేను పిల్చునెడల నది నామాటను వినదు. నీయొక్క వినుటకరువాత మీగురువుచేత నాకు కొంచెము తీర్థము నప్పించుము. నాకాపురాణమును వినుటకు శక్తి లేదుగాని యిక నీపురాణమును కట్టిపెట్టుము. నిన్నరాత్రి నాకాలు పందికొక్కు కఱచినది. నేను కదలుటకుఁగూడ (శక్తి లేకుండనున్నాను = అసమర్థః అస్మి). నన్నెందుకు (బాధించెదవు = బాధేథాః) నీకు వీలున్నయెడల నీవు హరికథను వినుటకు వెళ్ళుము. నా దేహమునిండ గజ్జి ఉన్నది. నేనును వెళ్లను. (ఎవరును పోవద్దు = కేపి న గచ్ఛంతు.)

షట్షష్టితమః పాఠః = అఱువదియాఱవ పాఠము.

గంతవ్యః = వెళ్ళఁబడవలసినది. సిధ్యతి = నెరవేరుచున్నది

పఠితవ్యః = చదువఁబడవలసినది సేత్స్యతి = నెరవేరఁగలదు

పఠితః = చదువఁబడినది సాధయతి = నెరవేర్చుచు[న్నాఁడు

పఠ్యమానః = చదువఁబడుచున్న

బాధ్యమానః = బాధింపఁ[బడుచున్న రోచతే = రుచించుచున్నది

బాధితవ్యః = బాధింపఁబడవల[సినది   మర్దయతి = మర్దించు[చున్నాఁడు

బాధితః = బాధింపఁబడినది   లింపతి = పూయుచున్నాఁడు

లేప్స్యతి = పూయఁగలఁడు

శ్వఃసాయం మంగళగిరిగ్రామే రథోత్సవః భవిష్యతి. తం ద్రష్టుం వయం సర్వే గమిష్యామః. యూయమపి ఆగమిష్యథకిం? మయా పఠ్యమానం పుస్తకంఅద్యసాయం సమాప్తం భవిష్యతి. ప్రథమపుస్తకం ఇతః పూర్వమేవ పఠితం. తథాపి అస్మదుపాధ్యాయం పృష్ట్వా ఆగమిష్యామి. మమ హస్తే ఈషదపిధనం నాస్తి, తతః అహం ధూమశకటంఆరోఢుం నసమర్థః. అరేరే ఇతఃఇతః ఆగచ్ఛ, తత్ర వృశ్చిక ఇవ దృశ్యతే. దండం ఇత్థం ఆనయ; దండేన తంవృశ్చికంపీడయామి. రేపాపిష్ఠ! కిమర్థం వృథా తం బాధసే. ధీదుష్ట! తూష్ణీంభవ తూష్ణీంభవ. వృశ్చికః సర్వైఃఅపి సర్వదా బాధితవ్యః ఏవ. ఏతావత్పర్యంతంబాధితః ఖలు; అలం ఇతః పరంవా [ముంచ = వదలు]. ఇదానీం త్వం వృశ్చికం అబాధథాః. సఃవృశ్చికఃపరలోకే త్వాం బాధిష్యతే. బాధిష్యతేచేద్బాధతాం. ఇదానీం త్వాం అరక్షంఖలు తత్పుణ్యం కిం భవిష్యతి? తేన పుణ్యేన మమ పరలోకే బాధైవ న భవిష్యతి. త్వం ఉద్యోగార్థం ప్రయత్నం కరోషిఖలు; సః ప్రయత్నః సేత్స్యతి కిం? న సేత్స్యతిచేత్ త్వం నసాధయేః కిం? (ఏతస్య = అస్య) బాలకస్య కేశాన్ కంకతికయా ప్రసాధయ.

(నేనిపు డుత్తరమును చదువవలె = మయా ఇదానీం ఉత్తరం పఠితవ్యం) ఎందు కాపిండిని అట్లు మర్దించుచున్నావు?

ద్వితీయ భాగః

(భక్ష్యములనుచేయవలె = భక్ష్యాణికర్తవ్యాని) మీయింటిలో నేమి? మాఅమ్మాయి పెండ్లి. (నేఁటికెంతలో నున్నది = అద్య ప్రభృతి కియదంతరే అస్తి)? (ఇంకనుపదిరోజులున్నది = ఇతోఽపి దశదినాంతరే అస్తి.) సరేగాని అందుకోసమేనా మీ యిల్లు అంతటను అలుకుచున్నారు = (పూయుచున్నారు)? అందు కొఱకే. నేఁడు సందెవేళవఱకు అలుకఁగలరు. (నీ విపుడెక్కడికి వెళ్ళవలె? = త్వయా అద్య కుత్ర గంతవ్యం.) నీతలలో పేలు చాల నున్నవిగాని నీవు మాయొద్దకు రావద్దు. మాతలలో పడఁగలవు. ఇదివఱకు మీతలలో పేలు (లేవుకాఁబోలు = న సంతికింవా). చూడుచూడు నీతలలో ఈపి యెట్లున్నదో! మీతమ్ముని మాత్రోకూడ మాయూరికిఁ బంపెదవా? అక్కడ (నిప్పు = అగ్నిః) ఉన్నది, కొంచెము (చల్లార్పుము = శమయ). ఆలాగే అప్పుడునుగాని కొంచెము నీరుతెమ్ము. చాలు పోరా నీవు మంచివాఁడవు కావు; మా నాన్న వచ్చినయెడల కోపపడఁ గలఁడు. మీనాన్న యెక్కడికి వెళ్ళినాఁడు; ఇంటిలో లేడా?

సప్తషష్టితమః పాఠః = అఱువదియేడవపాఠము.

రూపకం = రూపాయి	సాధయితవ్యః = సాధింపఁబడవలసిన
ఆణకః = అణా	సాధనీయః = సాధింపవలసిన
ద్రమ్మః = దమ్మిడీ	సాధ్యః = సాధింపఁదగిన
మానికా = మానిక	
ప్రస్థః = తూము	
రిక్తః = వట్టి	

ఖండశః = తునకలుగా సాధయితుం = సాధించుటకు
ద్విధా = రెండుగా లేప్తుం = పూయుటకు; అలుకుటకు
మూల్యం = వెల క్రయము. లిప్త్వా = పూసి, అలికి
విభజతి = భాగించుచు గోమయతి = మెత్తుచున్నాఁడు

ఏకం రూపకం గృహీత్వా ఆపణం గచ్ఛ, తత్ర ఉర్వారుక ఫలాని సంతిచేత్ సమ్యక్ మూల్యం విచార్య ఏకాణకమూల్యాని ఆనయ. ప్రస్థమాత్రం ధాన్యం, ద్రమ్మస్య సస్యం ఆనయ. సస్యంముఖ్యం రే, సస్యఫలం రిక్తం ఆసీత్. గృహేజీరకః అస్తివా నవా పృచ్ఛ, అస్తిచేత్ మాస్తు, నోచేత్ జీరకమప్యానయ. దార్వికాఫలాని కతి సంతివా గణయ. నారికేళఫలమస్తి చేత్ (భిత్త్వా = బద్దలుకొట్టి) ఖండశః కృత్వా చోష్యే పాతయేతి అంబాం వద. తత్ర అనేకే పండితాః సంతి, తేభ్యః సర్వేభ్యః దక్షిణాం యచ్ఛతి. మా త్రస, యథాకథంవా త్వత్కార్య సాధన ప్రయత్నం కురు. తత్కార్యం సాధ్యంవా అసాధ్యం వా? హేగురో? తత్కార్యం అసాధ్యమి వాస్తి-కుత ఇతిచేత్ మాతులపుత్రః మమవచనం నశృణోతి. యూయం అశ్రుణుత ఖలు తస్య వృత్తాంతం సర్వం అపి; సః ఏకాం కాంతాం పర్యణయత్. సా కాంతా విధవా ఇతి అహం అశ్రుణవం, (అద్యతనాః = ఇప్పటివారు) సర్వేపి కుపితాః ఆసన్, కిం కర్తవ్యం?

మన దొడ్డిగోడను మెత్తుచున్నా రెందుకు? నీపండును ఎవరు తిన్నారు? మాతమ్ముఁడు తిన్నాఁడు. అందుకొఱకేనా

నిన్న వానిని ఎవ్వరు కొట్టినారు? అన్నను, నా పండును తినిన మొదల నేమీ కొండగా యేమి? అగోడను అలికి అమ్మను ఇట్లు చెప్పుచున్నది. ఒక ముసలి పిల్లి పామును పట్టుకొని ముక్కలు ముక్కలుగా చేసి గూడెమ్లో పారవేసినది. ఆగది యెవరిది, ఈగది యెవరిది? అది నాది, ఇది మా తమ్మునిది. మీతమ్ముని భార్యయును కాపురమునకు వచ్చెనా? ఈబట్టను రెండుగా చించినయెడల నీకెంతలో సమయమున్నదో చూడుము. మీ పట్టణమునకు పూర్వపు ఏటికి ఎవరు వెళ్ళినారు? అన్ని గోడలను సున్నముతో పూయుచున్నాడు. పూర్వకాలమున విధవావివాహములన్నను ఇప్పటిపండితులు(అంగీకరింపరు = నాంగీకుర్వంతి) గాదెలో ధాన్యమున్నదా? గాదె నిన్ననే పట్టినది అయినదిగాని మరి యింట్లో పెండ్లి యెల్లుండేగదా, ఆ తాతాచార్యులుగారి కుమారులు ఒకన్ని [ఒకరొకరు = పరస్పరం] కొట్టుకొనుచున్నారు.

అష్టషష్టితమః పాఠః = అఱువదియెనిమిదవపాఠము.

క్వత్యః } ఎక్కడివాఁడు? భాతి = ప్రకాశించుచున్నాఁడు
కుతస్త్యః { ఎక్కడిది? [తోఁచుచున్నాఁడు
ప్రాచ్యః = తూర్పువాఁడు పాతి = ఏలుచున్నాఁడు
దాక్షిణాత్యః = దక్షిణపువాఁడు సహతి = క్షమించు-ఓర్చు
[చున్నాఁడు
పాశ్చాత్యః = పడమటివాఁడు యాతి = వెళ్ళుచున్నాఁడు
ఔత్తరాహః = ఉత్తరపువాఁడు యాపయతి = గడపు-పంపు
[చున్నాఁడు

భాగః = భాగము
పూర్ణః = నిండినవాఁడు
సువర్ణం = బంగారము
విందతి = పొందుచున్నాఁడు
ప్రయాతి = ప్రయాణమగు [చున్నాఁడు
గిళతి = మ్రింగుచున్నాఁడు
విభజ్య = భాగించి

తే బాలకాః కుతః త్యాః వా పృష్ట్వా ఆగచ్ఛ. తే సర్వేపి దాక్షిణాత్యాః ఏవ; తేషాం వస్త్రాదికమేవ కథయతి, తే ఔత్తరాహాః నభవేయురితి. పాశ్చాత్యానాంఅస్మాకంచ భేదః సమ్యక్ దృశ్యతే. తేషాం వర్ణః శ్వేతః, అస్మాకంతు నీలవర్ణః తస్మాదేవ తేషాం శ్వేతముఖాఇతి నామధేయం అస్తి. త్వత్సమీపే స్థితం సర్వమపి ధనం విభజ్య అర్ధభాగం తవఅనుజాయ దేహి. తటాకః కదా పూర్ణః? ప్రపూర్వేద్యుః[రాత్రిందివం = రేయింబగలు] సమ్యక్ అవర్షత్ ఖలు, ఏకస్యాం రాత్ర్యాం ఏవ సంపూర్ణః ఆసీత్. ఇతఃపరం వత్సరచతుష్టయపర్యంతం జలస్య క్షామః నాస్తి [శాలిక్షేత్రాణి = వరిపొలములు] ఏతద్వత్సరే సమ్యక్ ఫలిష్యంతీతి భాతి – అరే తవ గుణాః మహ్యాం నరోచంతే, తవ సమాచారః సుతరాం సమ్యక్ నాస్తి. ఇతః ప్రభృతి [ప్రాతఃఉత్థాయ = ప్రాతరుత్థాయ] స్నానం శీతోదకే కురు. అనంతరం సంధ్యావందనాదికం యథావిధి కురు. తతః హ్యస్తనశ్లోక చింతనాం కురు. అద్య పఠనీయం పాఠం సమ్యక్ విచారయ. ఏవంచే-త్తవ వచనం అంగీకరిష్యామి నోచేత్తవ గతి స్త్వవ, మమ గతి ర్మమ. ఔషధం కథమపి గిళ, ఆరోగ్యం శీఘ్రమేవ విందేః.

నిన్న నేను [గ్రహచారముచాలక = గ్రహచారహీనః] సంభావనకోసము పెండ్లిచోటునకు వెళ్ళితిని. సంభావన లేదు సరిగదా యజమానుఁడు కఱ్ఱతీసికొని నన్ను కొట్టవచ్చినాఁడు. నీ విప్పు డెక్కడకు ప్రయాణమగుచున్నావయ్యా? ఎక్కడికని అడిగినావు; శకునము బాగుగనేయున్నది. ఇఁకనాపని బాగుగనే నెరవేరును. అటుల నెప్పుడును [అడుగరాదు = నప్రష్టవ్యం] అందుచేతనే నేను నిన్న దుఃఖము ననుభవించితిని. నీబట్టలు నాపెట్టెలో (పట్టవు = ఇముడవు) గనుక నీపెట్టెలోనే (పెట్టుకొనుము = నిక్షిప) మీరెటులైనను సుముహూర్తమును గడపి వెళ్ళుఁడు. నాభాగమును నాకు పంచిపెట్టుము. మా యూరు సముద్రపుటొడ్డున నున్నది; గనుక అక్కడ నెండకాలపుబాధ లేదు. మీకేమండి మీరెప్పుడును డబ్బుతో నిండినవారు, నాదగ్గర నేమియున్నది? ఒకదమ్మిడియును లేదు. నీవు చాల చతురుఁడవు గాని ఇఁకనూరకుండుము. నాకంటె (మదపేక్షయా) నీవే డబ్బుతో నిండినవాడవు. నీ వెంతమాత్రము దరిద్రుఁడవుకావు. వట్టిమాటలతో నేమి ప్రయోజనమున్నది? లేచిపో.

ఏకోనసప్తతితమః పాఠః = అఱువదితొమ్మిదవపాఠము.

దక్షిణతః = దక్షిణముగా

పురతః = ముందుగా

చణకాః = సెనగలు

ముద్గాః = పెసలు

వ్యాఖ్యాతి = వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాఁడు

గాళయతి = గాలించుచున్నాఁడు

గోధూమాః = గోధుమలు
కులిత్థాః = ఉలవలు
రాజమాషాః = అలచందలు
బీజం = గింజ
వాయుః = గాలి
ప్రమాదః = పొరపాటు
విరమతి = చాలించుచున్నాడు
ప్రస్థాపయతి = పయనము చేయించుచున్నాడు

గర్వతి = గర్వపడుచున్నాడు
ప్రారభ్యతి = ప్రారంభము చేయుచున్నాడు
ప్రసాదయతి = బ్రతిమాలుకొనుచున్నాడు
లోడతి = కెలుకుచున్నాడు
ష్ఠీవతి = ఉమ్మివేయుచున్నాడు
గుణతి = ఏరుచున్నాడు
లుంపతి = త్రుంచుచున్నాడు

అద్యప్రాతః కస్య ముఖమపశ్యం? పాదే కంటకః అలగత్. పూర్వస్యాః రాత్రౌ చణకాన్ అభక్షయం. ఉదరే శూలా ఉత్పన్నా, అతః బహువారం బహిర్గమనావసరః ఆసీత్. తేషాం గృహే ప్రతిదినం ముద్గసూపమేవ భక్ష్యః. మమ వచనం కః శృణుయాత్? న కోఽపి శృణోతి. కులిత్థాన్ పక్త్వా అశ్వేభ్యః అయచ్ఛన్ కిం? పాత్రస్థితాన్ కులిత్థాన్ తాతాచార్యః చోరయిత్వా ఆవరణే కుత్రవా కోణే ఉపవిశ్య అభక్షయత్. ఏవం చౌర్యం కరోతి చేత్తం అస్మద్గృహాత్ శీఘ్రం ప్రస్థాపయిష్యామి. కులిత్థాదికాన్ గిలిత్వా అనంతరం దేవపూజాం కరిష్యతి కిం వా? సః శీఘ్రమేవ అస్మద్గృహాత్ బహిష్కర్తవ్యః. విరమ విరమ సః అత్రైవాగచ్ఛతి. గోధూమపిష్టే పిపీలికాః సంతి; సమ్యక్ వస్త్రేణ గాలయ. తవోపాధ్యాయస్య అయం కోపః సమ్యగాగచ్ఛేత్, శీఘ్రం గత్వా తం ప్రసాదయ. బాలకః అంగణే

గుపతి. పానీయం సర్వం తథా లోటసి కిమర్థం రే? అహం న, యుష్మద్గోపాలః పాత్రే) అమూత్రయత్. అహమేవ మహా పండితః ఇతికిమర్థం తథా గర్వసి? అరే చండాల! కిమర్థం మయి ష్ఠీవసి? నాపశ్యం నాపశ్యం, యూయం త్రాతస్థ కిం? (క్షమధ్వం క్షమధ్వం = క్షమింపుఁడు క్షమింపుఁడు.)

మాచెట్టుయొక్క ఆకులను త్రుంచవద్దు, చెట్టుచచ్చును. ఇంట్లో మినపగింజ ఏమయిన నున్నవా? నిన్నరాత్రి బొత్తుగా గాలి వీచలేదు. శ్రావణమాసమందుకూడ వేసవికాలమువలె నున్నది. దక్షిణముగా వెళ్ళుటకు వీలు లేదు. లేకపోయిన యెడల ఉత్తరముగా వెళ్ళుఁడు. అక్కడ నెవరో ఉన్నారు. ఇక్కడ ఉమ్మివేయవద్దు. ఇక్కడ అలికినాము. మీతండ్రి యిక్కడ కూర్చుండి సంధ్యావందనమును చేయుఁగలఁడు. మాతండ్రి సంధ్యావందనమును (మఱచి పోయినాఁడు = వ్యస్మరత్). బెండగింజలున్నయెడల [పాదు చేసి = ఆలవాలం కృత్వా] పెట్టుము. నాగ్రంథము నెవఁడు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాఁడు? మీగురువుగారే. అరే ఈశ్లోకముదగ్గర ఆయన పొరపడినాఁడు. గురువునకుఁగూడ పొరపాటేనా? గురువైననేమి గిరువైననేమి? మీపొలములో సస్యము పండినదా? మాపొలములో దర్భలు (పెరుగుచున్నవి వర్ధంతే) ఇవ్వేళ గుమ్మడి గింజ మొలచినది. ఎందుకు మాటిమాటికి వానిని అటుల బ్రితిమాలెదవు? ఏటుకూరికి త్రోవ యేదండి? ఉత్తరముగా పోయి మరల ఎడమప్రక్కగా పొందు. అక్కడ నొక త్రోవ కనఁబడును. అదే యేటుకూరిదారి.

సప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదియవపాఠము

చాలినీ = జల్లెడ
లలాటం = నొసలు
కేశాః = తలవెంట్రుకలు
నామధేయం = పేరు
నఖః = గోరు
చిబుకః = గడ్డము
అంగులిః = వ్రేలు
అంగుష్ఠం = బొటనవ్రేలు
సింఘాణం = చీమిడి
దూషికా = పుసి
నాసా = ముక్కు
తిలకం = బొట్టు
స్థాతవ్యః = ఉండవలసిన, నిలువవలసిన
భవితవ్యం = కావలసిన, కాఁదగిన, ఉండవలసిన
యాహి = వెళ్ళుము
భృజ్జతి = వేఁగించుచున్నాఁడు
లాజతి = పేలాలువేఁగించుచున్నాఁడు
సించతి = తడుపుచున్నాఁడు
సిక్త్వా = తడిపి
ముంచతి = విడుచుచున్నాఁడు
మోచయతి = విడిపించుచున్నాఁడు
బంధనం = కట్టుబాటు
కూజతి = కూయుచున్నాఁడు
చలయతి = జల్లించుచున్నాఁడు

హేఅంబ! తండులపిష్టే అనేకే మశకాః అపతన్,చాలిన్యా ఈషత్ చలయ.అహం సాయంకాలే ధాన్యమానేష్యామి లాజిష్యసికిం? తవ లలాటే తిలకం నాస్తి కిం రే?మధ్యాహ్నే అధరం, పరంతు ఇదానీం అనశ్యత్. యుష్మాభిః అస్మద్వ్యవహార పరిష్కారపర్యంతం అత్రైవ స్థాతవ్యం. తత్రైవ స్థాస్యామః. ఇదానీం యుష్మత్సోదరాణాం వ్యవహారపరిష్కారం భవిష్యతి ం? నోచే ద్యూయమేవ పరిష్కురుత. మమాంగుష్ఠే ఏకః

కంటకః అలగత్. తవ చిబుకే పామా (స్ఫోటః = పొక్కు) ఇవ దృశ్యతే. హంజే! స్తనపస్య (నాసికాయాం = నాసాయాం) సింఘాణాం లంబతే, అపనయ రమణాంబాయాః కేశాన్ సమ్యక్ ప్రసాధ్య పుష్పైః అలంకురు హే బళిద్ధాచార్య! తవ భార్యాయాః నామధేయం కిం; ఈషత్కథయసి వా? మమ లజ్జా ఖలు! యుష్మద్భార్యాయాః నామధేయం యూయం వదిష్యథ కిం? ఏకః గజః ఆగత్య తటాకే అమజ్జత్. జలం సర్వం (పంకిలం = బురదచే నిండినది) ఆసీత్. కస్యవా గృహం జ్వలతి, ఈషత్ జలేన శమయ. మమాంగవస్త్రం సిక్త్వా ఆనయ. చణకాన్ భృజ్జసి కిం? నహి నహి మాషాన్ భృజ్జామి. సః శుకః బంధనే పతిత్వా కూజతి; తం బంధనాత్ మోచయిత్వా యత్రకుత్రాపి వృక్షే ముంచ. త్వం అద్య శుకపురం యాహి. పునః దినపంచకానంతరం అత్ర ఆయాహి. అరే కా వా విధవా అభిముఖం ఆయాతి రే. ఇదానీం మా యాహి; శ్వః యాయాః కింతు తిష్ఠ.

ఓపిల్లలూ! మీకు పరీక్షాసమయము దగ్గఱకు వచ్చుచున్నది భయపడవద్దండి. పరీక్షయందు అన్ని ప్రశ్నలకును జవాబు వ్రాయుఁడు. ఒకప్రశ్నను కూడ విడువవద్దండి. నీకు చేతిమీద గజ్జిపొక్కులున్నవి కాబోలు, ఏవెట్లు వ్రాయుదువు? ఆవేళకు నశించవండీ. మీఅనుగ్రహ మున్న యెడ నేను ధైర్యముతోనే వ్రాయఁగలను. నాకేమియు భయములేదు; కాని పరీక్షయందు ప్రశ్నపత్రము లెట్లుండునో. నాకు హూణభాషయందు, భూగోళమునందు, దేశచరిత్రమునందు, సంస్కృతమునందును బాగుగనే ప్రవేశ మున్నదిగాని, గణితమందు

మాత్రము బొత్తుగా ప్రవేశము లేదండి. రూపాయికి అణాలు ఎన్ని అని అడిగినచో చెప్పలేనండి. కాబట్టి గణితములోనే నాకు భయము. భయపడినయెడల నేమిలాభము? ధైర్యముతో గణితమును ఎక్కువగా అనేకపర్యాయములు పఠించుము, అప్పుడు నీకు భయ ముండదు పరీక్షయందు జయమును పొందినచో నాలుగు టెంకాయలను కొట్టెదను. నే నిక్కడ నుండవలెనో, వెళ్ళవలెనో మీనాన్న నడిగిరమ్ము - ఉండుమనినచో నుందును; పొమ్మనినచో పోదును. నా కేమాటయుం దెలియ లేదు.

ఏకసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదియొకటవ పాఠము.

క్రియమాణః = చేయఁబడుచున్న
మగ్నః = మునిఁగిన
సిక్తః = తడుపఁబడిన
బద్ధః = కట్టఁబడిన
ముక్తః = విడువఁబడిన
భృష్టః = వేఁగించఁబడిన
కీటః = పురుగు
సద్భావః = ఉండుట
ఘాసః = గడ్డి
ఘోషః = పల్లె
గ్రామః = ఊరు
ఘాణా = గానుగ
సమాప్తః = ముగిసిన

సంకుచతి = ముడుచుకొనుచున్నాఁడు, మోమాటపడుచున్నాఁడు
లోహితాయతి = ఎఱ్ఱబాఱుచున్నాఁడు
వృషస్యతి = ఎదవుచున్నది
పరిష్కరోతి = పరిష్కరించుచున్నాఁడు
అపహరతి = అపహరించుచున్నాఁడు
వ్యవహరతి = వ్యవహరించుచున్నాఁడు
సంహరతి = చంపుచున్నాఁడు

తిలఘాతకః = తెలికలవాఁడు అవహంతి = దంచుచున్నాఁడు
భ్రామ్యతి = అలయుచున్నాఁడు అవఘ్నంతి = దంచుచున్నా
మాహి = కొట్టుము, దళతి = పగులుచున్నది [రు
(ఇముడుము విదారయతి = చీల్చుచున్నాఁడు

యుష్మాభిః క్రియమాణాం కార్యం సమాప్తంచేత్ భో శిష్యాః! శీఘ్రం పుష్పవనం గత్వా స్వామిపూజార్థం పుష్పాణి ఆనయత. హంజే! దేవాలయే దీపః అస్తివా నవా పశ్య. తైలాభావాత్ నక్తమేవ దీపః అశామ్యత్. తర్హి తిలఘాతకగృహం గత్వా తైలమానయేతి రామంప్రతి వద. తథైవ వదిష్యామి. తిలఘాతకః ఇదానీమేవ తిలాన్ ఘాణాయాం పూరయిత్వా ఘాణాం భ్రమయితుం ఆరభత. ఈషత్కాలం స్థిత్వా ఆగచ్ఛేతి అవదత్. చణకాః భ్రష్టాఃకింవా అంబాంపృచ్ఛ? అస్మద్వత్సాః ఆవరణే శివకే కేన బద్ధాః?యుష్మద్వత్సాం రాత్రౌఅహామబధ్నాం. అద్యప్రాతః సుబ్రహ్మణ్యాః పునరపి అమోచయత్. పూర్వేద్యుః తటాకే మగ్నఃగజః కుత్రాగచ్ఛత్? ఏకః అలర్కఃఅస్మద్గ్రామే సంచరతి; తం పాదే అతాడయన్; తస్య పాదః భగ్నఃఆసీత్. సః ఇదానీం కుత్రాస్తివా నజ్ఞాయతే. మహాంగవస్త్రం కేన సిక్తం? ఘోషాత్ గోపికా ఆగతావా? నహి. రేరే తైలపిష్టే కీటాః ఇతస్తతశ్చలంతి, శోధయ. యుష్మాకం ధనసద్భావాత్ యథాపేక్షితం తథా ఖేలథ. అస్మాకం కిమస్తి? వయం సర్వదా నిర్ధనాః. అస్మద్బహుళా అవృషస్యత్ కింవా, కంచన ధంకం మార్గయ రే. మాషాన్ మాకనియా మాహి.

మాలివాఁడు పనిచేసిచేసి మిక్కిలి అలసినాఁడు. సూర్యుఁడు కొంచెముకొంచెము ఎక్కుచున్నాఁడు. నా చెంబు నెవఁడో అపహరించుచున్నాఁడు చూడుము. ఒక సింహము నిన్నటి యేనుఁగును గోళ్లతో చీల్చుచున్నది. ఇఁక నీవు వంటచాలింపుము. (చాలపొద్దయినది = మహాన్కాలోగతః) కొంచెము నూనెబొట్టు తెమ్ము, శరీరమునందు పూసుకొని స్నానము చేయుదును. పాము కదులుచున్నది. చంపుము. ఎవఁడు సంహరింపఁగలఁడు (నేను చంపలేను = మారయితుం నశక్నోమి) మల్లె పూవులు ముడుచుకొనుచున్నవి. (కాకులు కూయుచున్నవి = కాకాః రటంతి) మీయింటిలో ధాన్యమును దంపుచున్నారేమి? రేపు మాతాతగారి పెండ్లి. నీకాలిమీఁద కురుపు పగిలినదా? లేదు; ఇంకను చాల బాధపెట్టుచున్నది. మినపప్పుచ్చులను తినుము, రేపో యెల్లుండో పగులఁగలదు. మన దొడ్లో గడ్డి యున్నదా లేదా? గొల్లవాఁడు ఆవును ఇంకను ఎందుకోసము తోలుకొని పోలేదు? ఇపుడేకా ఎనిమిదిగంటలు అయినది; పదిగంటలైనతరువాతగదా వాఁడు ప్రతిదినమును వచ్చును. (ఇంతలోనే త్వరపడెదవేల = ఏతదంతరే ఏవ త్వరసే కిం). కొంచెము కాలమును చూడుము వాఁడే వచ్చును.

ద్విసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదిరెండవపాఠము

పితామహః = తండ్రితండ్రి   పరిష్కృత్య = పరిష్కరించి
పితామహీ = నాయనమ్మ   పరిష్కర్తుం = పరిష్కరించుటకు
మాతామహః = తల్లితండ్రి

మాతామహీ = అమ్మమ్మ విశ్రామ్యతి = విశ్రమించు
మాతులానీ = మేనమామ చున్నాఁడు
(భార్య నిద్రాతి = నిద్రపోవుచున్నాఁడు
భాగినేయః = తోఁబుట్టువు విరమ్య = చాలించి
(కొడుకు విరంతుం = చాలించుటకు
కీదృశః = ఎటువంటివాఁడు విశ్రమ్య = విశ్రమించి
తాదృశః = అటువంటివాఁడు విభజ్య = విభజించి (న్నాఁడు
త్వాదృశః = నీవంటివాఁడు స్నాతి = స్నానము చేయుచు
యుష్మాదృశః = మీవంటివాఁడు స్నాహి = స్నానముచేయుము
మాదృశః = నావంటివాఁడు స్నాస్యతి = స్నానము చేయఁ
అస్మాదృశః = మావంటివాఁడు (గలఁడు.

తవ పితామహః గ్రామే అస్తివా ? తాదృశః బాలకః కుత్రాపి నాస్తి. యుష్మద్భాగినేయస్య ఉపనయనం ఆసీద్వా? అస్మాదృశానాం వృద్ధానాం సర్వదా యుష్మాదృశైః బాలకైః సేవాకర్తవ్యా. తేషాంవ్యవహారం పృచ్ఛ. పాకఃఆసీత్కింవా? దేవతార్చనార్థం కఃస్నాస్యతి? యూయంస్నాత. అరే ఇదానీమపి నిద్రాసికింరే. ఘంటాదశకం ఆసీత్. ఉత్తిష్ఠ,ఉత్తిష్ఠ, దంతధావనంకురు. ముఖప్రక్షాళనానంతరంపుష్పాణి విభజ్య కానిచి పుష్పాణి రామాయ దేహి. కానిచి పుష్పాణి అనుజాయై

దేహి బాలకాః సర్వేఽపి కథం డోలాయంతేవా పశ్య. త్వం కదాపి పిత్రా అడోలాయథాః కిం? మమ పతేయం కింవా ఇతి అధికభయం. అతఏవ ఆగచ్ఛః తస్మాత్ ఈషత్కాలం అస్మద్గృహే విశ్రమ్య గచ్ఛ. అరే దేవగృహే దీపః నాస్తి ప్రజ్వాలయ. మమాంగుష్ఠః పాషాణప్రహారేణ అదళత్, నఖః ఉదతిష్ఠత్. తర్హి త్వం కథం స్నాస్యసి? తవ వివాహార్థం మాతుల పుత్రికా అస్తి ఖలు? అస్తిచేత్కిం, మహ్యం దాతుం మాతులాన్యాః అభిప్రాయః నాస్తి. మమ మాతులః అస్వతంత్రః; ఈషదపి కార్యంకర్తుం నశక్నోతి తస్మాత్కథం భవిష్యతివా, కేన జ్ఞాయతే?

శ్రీరాముఁడు తనతండ్రియొక్క ఆజ్ఞచేత అరణ్యమునకు వెళ్లెను. అక్కడ శూర్పణఖ రాముని చూచుటకు వచ్చెను. మీవంటి చక్కని పురుషులు లోకమం దెక్కడను లేరు. కనుక నిన్ను పెండ్లాడుటకు వచ్చితిని,నన్ను (గ్రహింపుము = గృహాణ,) అని అడిగెను. అప్పుడురాముఁడు శూర్పణఖకొఱకు లక్ష్మణుని జూపి వీనివంటి సుందరపురుషుఁడు నీకు దొరకడు; వీనిని పెండ్లాడుమని చెప్పి పంపెను. అప్పుడు శూర్పణఖ లక్ష్మణునిచెంతకు వెళ్ళి (మునుపటివలెనే = యథాపూర్వం) అడిగెను. అంతట లక్ష్మణుఁడు ఆమెయొక్క ముక్కును కర్ణద్వయమును కోసెను. నే నిపుడు నిద్రపోవుచున్నానుగాని నాతో కూడ సంభాషణమును చాలింపుము. ఇపుడు నిద్రపోవుచున్నావేమయ్యా! భోజనమునకు వేళ అయినది లెమ్ము లెమ్ము.

పిల్లలు (పాఠశాలకు = పాఠశాలాం) వెళ్ళుచున్నారు. చూడు నీపాఠములను నీవు చదువుకొమ్ము. (నీవు చేయుపనిని = త్వయా క్రియమాణం కార్యం) చాలించియుటుకమ్ము. మీనాయన కెన్నేండ్లు? మీ అమ్మమ్మకు కెన్నేండ్లు? మానాయన డెబ్బదేండ్లు, మాఅమ్మమ్మకు అఱువదిదైదేండ్లు. - మా బావియొద్ద మా అమ్మమ్మ స్నానము చేయుచున్నది. మీరు కొంచెముసేపు ఆగుడు.

త్రిసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదిమూడవపాఠము.

మధ్యమః = నడిమివాడు	ధ్యాయతి = ధ్యానించుచునాడు
నదీ = ఏఱు	స్మరతి = తలంచుచున్నాడు
అంతికా = పొయ్యి	విస్మరతి = మఱచుచునాడు
వేణుః = వెదురు	క్రందతి = ఏడ్చుచున్నాడు
దళం = బద్ద	సాంత్వయతి = ఓదార్చుచున్నాడు
దాళీ = పప్పు	లాలయతి = బుజ్జగించుచున్నాడు
మదీయః = నావాడు	
త్వదీయః = నీవాడు	
తదీయః = వానివాడు	
మత్స్యాక్షీ = పొన్నగంటికూర	దహతి = కాల్చుచున్నాడు
మునిః, ఋషిః } ముని	వహతి = మోయుచున్నాడు
	ప్రవహతి = పాఱుచున్నది
మహానసం = వంటయిల్లు	ప్రస్ఫోటతి = చెరుగుచున్నాడు
అగ్నిః = నిప్పు	జయతి = గెల్చుచున్నాడు

శూర్పం = చేట
పేటతి = అల్లుచున్నాడు
పేషయతి = పిసుకుచున్నాడు
సేవతే = సేవించుచున్నాడు
ఉత్పతతి = ఎగురుచున్నాడు
ఉదయతే = ఉదయించుచున్నాడు
అస్తమయతే = అస్తమించుచున్నాడు

తాతాచార్యస్య జ్యేష్ఠపుత్రః బలిరాచార్యస్య తృతీయపుత్రికాం పరిణేతుం ప్రయత్న మకరోత్. కింతు బలిః స్వస్య కనిష్ఠపుత్రికాం దాతుం ఐచ్ఛత్. కుతఇతిచేత్_ తృతీయపుత్రికా అతీవ రమణీయా, తస్యాస్తు అన్యాః యథా కథంవా వివాహః భవిష్యతి. పరంతు కనిష్ఠాయాః సౌందర్యం నాస్తి; తతః తస్యాః వరః న లభ్యతే. యథా కథంవా తాతం వంచయిత్వా, కార్యం సాధయితుం (ప్రయతతే = ప్రయత్నించుచున్నాడు) ప్రార్యనాపే వేణుదళైః పేటికాం పేటంతి స్మ. (మదీయః జనకః = నాతండ్రి) నద్యాం స్నాతుం అగచ్ఛత్. ఏతదంతరే అంతికాపణాత్ అన్నం పరిపేశయ మత్స్యాక్షీశాకం ఛేదయిత్వా తత్ర నిక్షిప. ముద్గదాలీం ఆనయ, సూపం కరిష్యామి. శూర్పే తండులాని నిక్షిప్య ఈషత్ ప్రస్ఫోటయ. స్తనపః క్రందతి కింతు, అంబ! కించిత్ తం సాంత్వయ, (త్వాం వినా = నీవుతప్ప) బాలకం కా లాలయతి? డోలాయాం శయ్యా సమ్యక్ అస్తి నా వా పశ్య. నాస్తి చేత్ తత్ర శాయయిత్వా డోలయ, నిద్రాస్యతి. గోధూమాః పిష్టా సమ్యగ్ పేషయః కిం? యుష్మద్గ్రామే నదీ సర్వదా ప్రవహతి కిం? అహం ప్రయామి; కదాపి మాం మా విస్మర. సూర్య

ఉదయతే, ఇదానీమపి (శయ్యాయాః = (పక్కమీదనుండి) నోత్థాస్యసి కిం? లే! ఉత్తిష్ఠామి, ఉత్తిష్ఠామి.

సూర్యుఁడస్తమించుచున్నాఁడు, నక్షత్రములు ఉదయించుచున్నవి. ఈనాఁడు చంద్రుఁడుదయింపఁడు. ఇపుడు కృష్ణపక్షముగదా. మరల శుక్లపక్షము వచ్చునెడల చంద్రుఁడు కనఁబడును. ఇప్పు డుత్తరాయణమా, దక్షిణాయనమా? రాముఁడు నన్నెప్పుడైనను తలఁచుచున్నాఁడా? ఆ పిల్లలందఱును రస్తాపైని దెబ్బలాడుచున్నారు చూడుము. కుంతీదేవికి నడిమికొడుకు అర్జునుఁడు. నా నొసట బొట్టున్నదా లేదా? లేనియెడల చప్పున పెట్టుకొందును; మా నాన్న కోపము చేయును. నీ కాలిమీఁది వ్రణము (మానినదా? = అశామ్యత్ కిం) ఇంకను నన్ను బాధించుచున్నది. అట్లాగా అటువంటి కాలితో ఎందుకు నడచుచున్నావు? నేను తప్ప మాయింటిలో నెవరున్నారు? మా నాన్నగారు ముసలివారుగదా! మాఅన్నయ్య కుంటివాఁడు కాఁబట్టి నేనే బజారునకు పోవలయును. ఇట్లు నడిచియే నిన్న తూముఁడు ధాన్యమును మోసినాను. అందుచే నేఁడు బాధయెక్కువైనది. అరే యెందుకురా కఱ్ఱను కాల్చుచున్నావు? లేదు లేదు. ఆధాన్యమును చేటలో బోసి యెండలో నుంచుము. కొంచెము నిప్పును తెమ్ము. నేతిని కరిగించవలెను. రాముని కాలు విరిగినది. పొన్నగంటికూరలో కందిపప్పుగాని పెసరపప్పుగాని పడవేయుము.

చతుస్త్రింశత్పాఠః = ముప్పదినాల్గవపాఠము

పుంలింగము–ఋకారాంతము

"పితృ" శబ్దము = తండ్రి

	ఏ	బ
ప్ర.	పితా	పితరః
ద్వి.	పితరం	పితౄన్
తృ.	పిత్రా	పితృభిః
చ.	పిత్రే	పితృభ్యః
పం.	పితుః	పితృభ్యః
ష.	పితుః	పితౄణాం
స.	పితరి	పితృషు
సం.	హేపితః!	హేపితరః!

స్త్రీలింగఋకారాంతములు నాలుగు

(యాతృ) యాతా = తోడికోఁడలు
(మాతృ) మాతా = తల్లి
(దుహితృ) దుహితా = కూఁతురు
(ననందృ) ననందా = ఆఁడుబిడ్డ

ఈ నాలుగు శబ్దములు స్త్రీలింగములు గాన ద్వితీయా బహువచనములో (తౄః) అని వచ్చును. తక్కినదంతయు పితృ శబ్దమువలెనే ఉండును.

(జామాతృ) జామాతా = అల్లుఁడు (భ్రాతృ) భ్రాతా = అన్న పుంలింగములు గాన పితృశబ్దమువలెనే ఉండును.

ఈపైన వ్రాయఁబడినట్టి పుంలింగములగు పితృ–భ్రాతృ జామాతృ శబ్దములును, స్త్రీలింగములగు మాతృ–దుహితృ–యాతృ–ననందృ శబ్దములును మొత్తము ఏడుశబ్దములుగాక తక్కిన ఋకారాంతశబ్దము లన్నియు (ధాతుజ విశేషణములే) అనఁగా క్రియమీఁదనుండి పుట్టిన విశేషణవాచకములే, ఈ పుస్తకమునందు వ్రాయఁబడును. అట్టి శబ్దములు విశేషణ వాచకములు; అనఁగా నామవాచకముయొక్క పనిని

దెల్పినది గాన, నాము.. చ.. మేలింగము ండిన నాలింగము నందే యుండును. అంగాచే ధాతుజవిశేషణములగు ఋకారాంత శబ్దములు పుంలింగమున నొక రీతిగా, స్త్రీలింగమున నొక రీతిగా, నపుంసకలింగమున నొకరీతిగా నుండును. అందు ధాతుజవిశేషణమై పుంలింగమగు ఋకారాంత శబ్దము కూడ (పితృ) శబ్దమువలెనే యుండును. ప్రథమా బహువచనమునందు మాత్రము రెంటికిని భేదము.

(దా) అను ధాతువుమీదనుండి పుట్టిన ధాతుజవిశేషణము (దాతా) దాతృ-దాతా = ఇచ్చువాఁడు. దీని ప్రథమా బహువచనము (దాతారః). (పితృ) శబ్ద ప్రథమా బహువచనము (పితరః) ఇచటనే భేదము. ధాతుజవిశేషణములగు ఋకారాంతశబ్దము లన్నియు స్త్రీలింగములో ఈకారాంతములై (గౌరీ) శబ్దమువంటివగును. దాత్రీ = ఇచ్చునట్టియాఁడుది అని యర్థము. ప్ర - దాత్రీ-దాత్ర్యః.

కర్తా = చేయువాఁడు	నాశయతి = పాడుచేయుచున్నాఁడు
కర్త్రీ = చేయునది	ఆనాయయతి = తెప్పించుచున్నాఁడు
పిండం = ముద్ద	ఆహ్వాపయతి = పిలిపించుచున్నాఁడు
లోకః = లోకము	స్నపయతి = స్నానము చేయించుచున్నాఁడు
ద్వితీయా = విదియ	విహరతి = విహరించుచున్నాఁడు
తృతీయా = తదియ	మాపయతి = కొలిపించుచున్నాఁడు, ఇముడ్చుచున్నాఁడు

చతుర్థీ = చవితి   క్రోశతి = ఆక్రోశించుచున్నాడు

పంచమీ = పంచమి   అపహరతి = అపహరించుచున్నాడు

పూర్ణిమా = పున్నమ   ఉత్పద్య = పుట్టి

అమావాస్యా = అమవస   ఆనాయ్య = తెప్పించి

అగామివత్సరే జ్యేష్ఠమాసస్య పూర్ణిమాయాం సోమవాసరే సంపూర్ణచంద్రగ్రహణమితి పంచాంగే లిఖితమస్తి. నద్యాం స్నానసమయే మమ శ్యాలకస్య పాదం ఏకః మకరః అగృహ్ణాత్. సోపి నిర్భయం జలే నిమజ్జ్య మకరస్య కంఠం హస్తద్వయేన అగృహ్ణాత్. అనంతరం మకరః తం విసృజ్య, (విడిచి) భయేన జలాంతరమగమత్. మమ శ్యాలకస్తు జీవిత్వా తీరే అపతత్. సృష్టికర్తా భగవాన్ నారాయణః సర్వజంతుషు దయయా ప్రవర్తతే, స్వస్య ఇచ్ఛానుసారేణ లోకం సృజతి, తతః పాలయతి, అంతతః నాశయతి. గతపంచమ్యాం ఏకం రసాలవృక్షం మద్గ్రామసన్నిధానాదానాయ్య, అస్మదావరణే అరోపయం. ఏకః కీటః ఆగత్య తస్య పర్ణాని అనాశయత్. కిం కుర్యాం రే? ఏకం రూప్యకం అస్య దానాయ దాపయ. అరేరే శునకః అస్మద్బాలకస్య హస్తాత్ అపూపం అపహృత్య ధావతి రే, బాలకః ఉచ్చైః క్రందతి. తం సాంత్వయ రే. తాత! మా క్రంద, అన్యం అపూపం తుభ్యం దాపయామి ఆగచ్ఛ. ధాన్యమాగచ్ఛత్ కింతు, సామయికత్వాత్ కండోలం పూరయ. బళిద్ధస్య పాదే ఏకః మహాన్ స్ఫోటః ఉత్పద్య అతీవ బాధతే. సర్వదా పాదః శూలతి. యుష్మద్గ్రామపుత్రైః ప్రతిదినం ఏకం శునకం

స్వేన సాకం తటాకసమీపం నీత్వా తటాకజలే స్నపయతి, సః ఉన్మత్త ఇవ భాతి ఉన్మత్తః సహి మహోన్మత్తః, తస్య ఏక వారం 'శుంఠ్యాంతాం' కథయామ

రాంబోట్లు చవితిరోజు వినాయకచవితి. మీ యింట్లో వినాయకుడున్నాడురా? ఆహా (తిష్ఠన్నడుమహాంత్రి) మే కాదు న కేవల మస్తి) కాని మా యింట ప్రతిరోజును ఆడుకొనుచు న్నాడు. అయితే (మీకు వినాయకుని కొరకు నక్కర లేదా = యుష్మాకం వినాయకం కేవలం అవసరః నాస్తి కిం?) లేదు లేదు ఎప్పుడును వినాయకుడు మా యింటియొద్దనే ఉన్నాడు. ఎవడురా ఆ వినాయకుడు? అప్పలాచార్యులగారి కుమారుడు డే కాదంటివి? కానిచో అంతపొట్టగల తిమ్మయ్య యున్నడు? అరే అది కాదురా ఓరి పిచ్చి నాయనా! అప్పలాచార్యుల కొడుకును చవితినాడు మీ యింటికి తెచ్చి స్నానము చేయించి పూజింతు వటరా? సరే యిపుడు (తెలిసెను = జ్ఞాతం) మా యింట్లో వినా యకులు లేరుగాని వినాయకుని తండ్రియు చాలమంది గలరు. మా అమ్మ మొన్ననే వినాయకుని తండ్రితో మినప పప్పును రుబ్బినది = (అమర్దత్). రాముడు సుబ్రహ్మణ్యమునందున్నపుడు మును లందరును రాముని సేవించిరి. రాముడును మునుల యొక్క భయమును నివారింప సమస్త రాక్షసులను సంహ రించి లోకమును సౌఖ్యముతో రక్షించెను. రేపొక్కమారు మీ అబ్బాయిని బడినుండి పిలిపింపుము.

పంచవింశతితమః పాఠః = ఇరువదియైదవపాఠము.

నపుంసకలింగము ఋకారాంతము.

(దాతృ)శబ్దము = ఇచ్చునట్టిది త్యజతి = వదలుచున్నాడు

	ఏ	బ	
			ప్రసూయ = కని, ఈని
ప్ర.	దాతృ	దాతౄణి	ప్రసూత = కనిన, ఈనిన
ద్వి.	దాతృ	దాతౄణి	ముకుళః = మొగ్గ
తృ.	దాతృణా / దాత్రా	దాతృభిః	పద్మః = తామరపువ్వు చంపకం = సంపంగి
చ.	దాతృణే / దాత్రే	దాతృభ్యః	వకుళః = పొగడచెట్టు పనసః = పనసచెట్టు
ప.	దాతృణః / దాతుః	దాతృభ్యః	కదళీ = అరటి నారికేళః = కొబ్బరిచెట్టు
ష.	డిటో	దాతౄణాం	శలాటుః = కాయ
స.	దాతృణి / దాతరి	దాతృషు	కువలయం = కలువ వ్యజనం = వీవన
సం.	హేదాతృ!	హేదాతౄణి	వీజయతి = విసరుచున్నాడు

యుష్మద్గృహాత్ మూఢాత్ అనేకాన్ పశ్యామ వయం గచ్ఛతి గచ్ఛతి. అస్య గృహే పర్ణాని సంతి, తటాకం గత్వా పద్మపత్రాణి లవిత్వా ఆనయ అస్మద్గృహులా ప్రసూతాః ఖలు ఏకాదశదినాని గతాని. ఇతఃపరం తస్యాః క్షీరాదికం గ్రాహ్యమేవ అస్మాభిః. నృపోద్యానే చంపకాని వకుళాని సంతి ఖలు వనపాలాన్ పృష్ట్వా లుసిహా. ఏతత్కాలే శ్రాద్ధకర్తారః

కేపి వసంతి. కలికాః సమాయాతాః. పనసఫలం అస్మభ్యం కః అపేక్షయతి? మల్లికాముకుళాః సద్యో వికసంతి. పుష్ప వృక్షాన్ ప్రతిదినం సాయం ప్రాతశ్చ జలేన సమ్యక్ సించత. వ్యజనమానీయ తం బ్రాహ్మణం వీజయ. గృహే అట్టమస్తి వా నవా? అస్తితు, సమ్మార్జనం న, ఆర్ద్రం. తస్మిన్ అంతికా కథం జ్వలేత్. గోపాలః ఆగచ్ఛదితి భాతి. బహుళాం చారయితుం వత్సేన సహ మోచయ. అద్య శకటం కశ్చోదయిష్యతి? యూయం పూర్వం క్వ స్థితాః? అస్మత్పూర్వాః ప్రథమం దాక్షిణాత్యాః; దారిద్ర్యదోషేణ అశనాభావాత్ అత్ర గత్వా అజీవన్. శతాబ్ది గతా. సస్యశలాటుః కుత్రాస్తి భోః? గవాక్షే అస్థాపయం పశ్య తే. కువలయాని ఆనయేయం కిం? మా, మా. మత్స్యాక్షీశాకం తుభ్యం నరోచతే కిం? పరిహరసి కిం రే? న పరిహరేయం.

మీ తాతగారు మొన్న మొన్నటిదాఁక మాపల్లెలో నున్నవాఁడే. ఇప్పుడు మాత్రము మీరు నాగరికులు అయితిరి మేము జానపదులమేగదా. పోనిండు మనకు శ్రావణ పూర్ణిమ యందు యజ్ఞోపవీతధారణము కాఁగలదు. మన మందఱము ప్రొద్దుననే లేచి దంతధావనాదికము చేసికొని నదిలో స్నానము చేసి యజ్ఞోపవీతమును వేసికొందము. [మీ యాపీని = ప్రసూతాయాః యుష్మద్బహుళాయాః] పదునొకండవరోజు గడచిన యెడల దాని పెరుగు పాలు నేయి మజ్జిగ వెన్న పుచ్చుకొనఁ దగినదే. మా పొగడ చెట్టునందు అంతటను పూవు లున్నవి. మీ తమ్ముని కాలి నిండ కురుపు లెట్లున్నది? మా యింటిలో నొక

రాకటికి సరిపడదు=[అనుకూల్యం నాస్తి]—మా దొడ్డికి గోడ లేదు అందుచే గాడిదలు లోపల ప్రవేశించుచున్నవి. మీ పిల్లవానిని విద్యాభ్యాసమునకై ఆకు చిన్నపత్తనమునకు ప్రయాణము చేయించినావా? రాబోవు బహుళపంచమీ సోమవాసరమున బాగుగ నున్నదని మా పురోహితుడు చెప్పినాడు. కాబట్టి ఆనాడు పంపెదను. గజ్జికి పేడ వేసి కట్టినయెడల మంచిది అని వైద్యులు చెప్పినారు. నీ వొక దున్నపోతువు. నామాటను వినవు.

షట్సప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదియాఱవ పాఠము.

శాకినీ = తోటకూర
కుంభాండః = గుమ్మడికాయ
కూష్మాండః = బూడిదగుమ్మడి
కోశాతకీ = బీర
ఘృతకోశాతకీ = నేతిబీర
దాలీ = పప్పు
కారవేల్లః = కాకరకాయ
పటోలీ = పొట్ల
శ్యామకందః = చేమదుంప
పిణ్యాకం = తెలికపిండి
తుందిలః = బొజ్జవాడు
స్థూలః = లావైనవాడు
స్థౌల్యం = లావు

డయతే = ఎగురుచున్నది
శ్వయతి = వాచుచున్నది
ఉచ్ఛ్వయతి = ఉబ్బుచున్నది
శ్యామాయతే = నల్లబాఱుచున్నాడు
ధవళాయతే = తెల్లబాఱుచున్నాడు
ప్రభాతి = తెల్లవారుచున్నది
హేషతే = సకిలించుచున్నది
బృంహతే = ఘీంకారము చేయుచున్నది
రోమంథాయతే = నెమరు వేయుచున్నది

మహిషీ = గేదె　　శ్వసితి = నిట్టూర్చుచున్నది

కపిలా = వల్లావు　　హంభాయతే = అంబా అరచుచున్నది

కలహాయతే = పోట్లాడు　　గుంజతి = రొదచేయుచున్నది
[చున్నాడు　　ప్రబోధతి = మేల్కొనుచున్నాడు

భోః శిష్యాః! రాత్రిః ప్రభాతా. శీఘ్రముత్తిష్ఠత. ఇతోఽపి నిద్రాథ కిం ప్రబోధత. అద్య అనంతచతుర్దశీ ఖలు. శ్యామకందం కారవేల్లాన్ పటోలీః అలాబూః క్రీత్వా ఆనయత. బాంధవాన్ సర్వాన్ భోజనార్థం ఆహ్వయత. సర్వేఽపి వయం మిళిత్వా అస్మద్గృహే ఏవ వ్రతం కరవామ. కుంభాండః అస్తి చేత్ ఖండయిత్వా చోష్యం కురు ఇతి యుష్మద్భ్రాతరం వదత. అస్మిన్ దినే అస్మాభిః సర్వైరపి అభ్యంజనస్నానం కర్తవ్యం. దిశాః సర్వాః అపి ధవళాయంతే సర్వే ఖగాః ఉత్థాయ ఆకాశే డయంతే, పశ్యత పశ్యత. రామాచార్యః తుందిలత్వాత్ శీఘ్రం ఉత్థాయ చలితుం నసమర్థః. సూర్యః శనైః శనైః ప్రకాశతే. వృథా కిమర్థం కలహాయుధ్వే [మిథః = ఒకరితోనొకరు]? భ్రమరాః = తుమ్మెదలు, మకరందం = పూదేనెను, పీత్వా, గుంజంతి మనోహరం. అద్యాప్రవతదినత్వాత్ పిణ్యాకం (నోపయుజ్యతే = పనికిరాదు.) ఫేనిలశలాటవః = కుంకుడుకాయలు, గృహే న సంతి కిం? క్రీణీత. మహిషీక్షీరం విక్రేతుం ఆగచ్ఛత్ క్రీణీయాం వా? [చిక్కణం = చిక్కనిదిగా] అస్తి చేత్ క్రీణీమః. అరే రామస్య ముఖం దినాత్ దినం ధవళాయతే, కో ... తస్యాలగద్యాకేన జ్ఞాయతే. మమ పాదే పామాసద్భా

వాత్ పాదః సమ్యక్ ఉపశామ్యేత్. శ్వః నక్తంవా గోధుమేన చికిత్సా కర్తవ్యా. నో చేత్ అవయవాత్ అవయవం [ప్రసర్పతి = ప్రాకును] వయుం సర్వత్ర అద్య సాయంకాలే తర్కశాస్త్రే పూర్వపక్షసిద్ధాంతాన్ కరవామ

నిన్నరాత్రియెందుకో మన [వీథిలో = వీథ్యాం] కుక్కలు మొఱిగినవి. బలిద్ధాచార్యులగారింటిలో దొంగలు పడి ఆయన యొక్క దర్భాసనమును తిరుచూర్ణపు పెట్టెను ఎత్తుకొని పోయినారఁట. మీ యెడమ కాలు మిగుల లావుగ నున్నదే మండీ తాతాచార్యులుగారూ? (నా యెడమకాలు మాత్రమే కాదు = న కేవలంమమవామపాదఃఏవ) కానినా దేహమంతయు నటులేయున్నది. మీపొట్టయందులావుకలదని (వేఱే = పృథక్) [చెప్పనక్కరలేదు = వక్తుం నావసరః] ఇదివరకే నాకుఁ దెలియును. నేతిబీరకాయను మేము తినము. అందువలననే మీరు స్థూలకాయులుగఁ గనఁబడుచున్నారు. ఆగుఱ్ఱము లెవరివి సకిలించుచున్నవి? ఎద్దులుఆవులు నెమరువేయునుగాని గుఱ్ఱములు నెమరువేయునా? [అన్నియావులకంటె = సర్వాబహుళాపేక్షయా] నల్లావు శ్రేష్ఠమైనది. ఈనాఁడొకసారేఁడు పెసరపప్పును నీటిలో పోయుము. నేఁడు శ్రీరామనవమి కావున పానకమునుకూడ చేయించుము. బెల్లము లేనియెడల అంగడి నుండి తెప్పించుఁడు. ఇవ్వేళ బజారునందంతటను తలుపులను మూసినారు. ఎందుకు మూసినారో మీకుఁ దెలియునా? నే డమావాస్య కాదా?

సప్తసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదియేడవపాఠము.

'ౠ' కారాంతశబ్దములు లేవనియే చెప్పవచ్చును. 'ఌ' కారాంత 'ఐ' కారాంతశబ్దములు ఒకటిరెండు ఉన్నను ప్రాయశః భాషలోనికి (వ్యవహారములోనికి) వచ్చుటయే లేదు. 'ఓ' కారాంతములై వ్యవహారములోనికి వచ్చుశబ్దము లా రెండుమాత్రము నా స్వల్పానుభవములో గోచరములైనవి. అవి ౧ (గో) శబ్దము, ౨ (ద్యో) శబ్దము. వానిలో (గో) శబ్దమునకు ఆ వర్థమైనపుడు స్త్రీలింగమును, ఎద్దు అర్థమైనపుడు పుంలింగమును గలిగియుండును. (ద్యో) శబ్దము మాత్రము స్వర్గవాచకము, స్త్రీలింగము. రెండుశబ్దములు నొక విధముగనే యుండును. 'ఔ' కారాంత పుంలింగము (గ్లౌ) శబ్దము; చంద్రుఁ డర్థము. 'ఔ' కారాంత స్త్రీలింగము (నౌ) శబ్దము, ఓడ యర్థము. ఇవియును వ్యవహారములో రెండే నే నెఱిఁగినంతవఱకు గోచరించుచున్నవి. రెండును ఒకవిధము గనే నడచును.

(గో) శబ్దము = ఆవు, ఎద్దు			(గ్లౌ) శబ్దము = చంద్రుఁడు	
ప్ర.	గౌః	గావః	గ్లౌః	గ్లావః
ద్వి.	గాం	గాః	గ్లావం	గ్లావః
తృ.	గవా	గోభిః	గ్లావా	గ్లౌభిః
చ.	గవే	గోభ్యః	గ్లావే	గ్లౌభ్యః
ప.	గోః	గోభ్యః	గ్లావః	గ్లౌభ్యః
ష.	గోః	గవాం	గ్లావః	గ్లావాం
స.	గవి	గోషు	గ్లావి	గ్లౌషు
సం.	హేగౌః!	హేగావః!	హేగ్లౌః!	హేగ్లావః!

(స్త్రీ) శబ్దము (గో) శబ్దమువలెను, (నౌ) శబ్దము (గ్లౌ) శబ్దమువలెను చెప్పకొనవలయును.

శివరాత్రిః = శివరాత్రి	ఉన్మూలయతి = పెల్లగించుచున్నాఁడు
జాగరణం = జాగరణము	కుంఠతి = మొక్కపోవుచున్నది
భ్రమణం = మొఱగుట	వేల్లతి = పెనసికొనుచున్నది
హేషా = సకిలింపు	వయతి = నేయుచున్నాఁడు
బృంహణం = ఘీంకారము	విధ్యతి = వేధించుచున్నాఁడు
రోమంథః = నెమరు	ఖాండక్రోతి = ఖాండించుచున్నాఁడు
స్వేదః = చెమట	పటపటాయతే = పటపటలాడించుచున్నాఁడు
ప్రబోధః = మేలుకువ	వ్యయయతి = కర్చుపెట్టుచున్నాఁడు
ఫేణికా = ఫేణీ	ధ్రియతే = స్థిరపడుచున్నాఁడు
ఫేనః = నురుగు	స్విద్యతి = చెమర్చుచున్నది
ఫణా = పడగ	ద్రుహ్యతి = ద్రోహముచేయుచున్నాఁడు
పీవరః = బలసిన	స్నిహ్యతి = ప్రేమఁజూపుచున్నాఁడు
ఫాణితం = కండచక్కెర	వపతి = గొరుగుచున్నాఁడు, విత్తుచున్నాఁడు
పరశుః = గొడ్డలి	

అస్మాకం గావః కుత్ర సంచరంతివా పశ్య. యః కశ్చిత్ గృహీత్వా (కాంజరణే = బందెలదొడ్లో) స్థాపయి

ష్యతి కింవా జాగ్రత్తయా చారయిత్వా అస్మద్గృహం ఆనయ. ఏషః వృషభః కస్యారే అతీవ పీవరః దృశ్యతే. మాఘబహుళా మావాస్యాయాం సోమవాసరః ఆగతః; త్రయోదశ్యాం ఏవ చతుర్దశీతిథిశ్చ ఆసీత్; తదైవ శివరాత్రిః. తస్మిన్దినే అస్మాభిః సర్వైః ఉపవాసః కర్తవ్యః; రాత్రౌ జాగరణంచ కర్తవ్యం. కుఠారేణ అట్టం భేదయ. కుఠారః అకుంఠత్. బాలకాః అస్మద్వారణే ప్రవిశ్య తులసీవృక్షం ఉన్మూలయంతి పశ్య తర్జయ. యుష్మత్ శ్వశురః త్వయి స్నిహ్యతివా? మమ శరీరం (ఆపాదమస్తకం = ఆనఖశిఖం) సర్వదా స్విద్యతి, కింకర్తవ్యంవా నజ్ఞాయతే. గంగోదకే ఫాణితం మేళయిత్వా మధురం పానకం కురు. అనేకే దాక్షిణాత్యాః అస్మద్దేశం ఆగత్య అత్రైవ అధ్రివన్. అస్మిన్ క్షామకాలే తేషామపి జీవనం యథాకథం వా భవత్యేవ. మమ పుత్రస్య హస్తే రూపకః అస్తిచేత్ క్షణేనైవ వ్యయయిష్యతి. త్వం రామాయ కిమర్థం ద్రుహ్యసి? మల్లికాలతా పనసవృక్షం వేల్లతి. కిమర్థంరే మాం విధ్యసి తాత! ఇదానీం మత్సమీపే ఏకః ద్రమ్మః అపి నాస్తి. శునకాః ఖాంఖ్కుర్వంతి, ఉపరి పతేయుః కింవా, దూరతః గచ్ఛామ, శీఘ్రమాగచ్ఛత.

మనగేదెయొక్క నోటినుండి అల్లు నెమరు జారుచున్నదేమిరా? ఆ పాముయొక్క పడగ చాల పెద్దదిగా నున్నది. నీ వెవనిని జూచి పండ్లు పటపటలాడించుచున్నావు? (సేద్యగాండ్రు = కృషీవలాః) గింజలను విత్తుచున్నారు. (క్రొత్తనీరు గనుక = నూతనజలత్వాత్) (నురుగులు గ్రక్కుచున్నది = ఫేనా

యంత్రపు చేటలో మినప పప్పును బోసి యెండఁ బెట్టుము. దిక్కులన్నియు నల్లబాఱుచున్నవి. సూర్యుఁడు అస్తమించుచున్నాఁడు. ఎవఁడా నీవస్త్రమును నేయుచున్నాఁడు? ఇవ్వేళ ఫేణీని చేయించి తినవలె. ఘీంకారమువలె నున్నది. మనయింట్లో నేనుఁగు ఉన్నదా యేమి? ఘీంకారము కాదు; గుఱ్ఱముల యొక్క సకిలింపును కుక్కలయొక్క మొఱఁగుటలును కలిసి అట్లున్నది. మా బావమఱఁది రైలు నెక్కి మదరాసునకు వెళ్లినాఁడు. మీ చిన్నతమ్ముఁడు బీయల్ పరీక్షను గెలిచినాఁడు గదా, యే గ్రామములో స్థిరపడును? ప్రాయశః ఇచ్చట స్థిరపడునేమో అని తోఁచుచున్నది. అదే మంచిది, ఎందుకనఁగా అందఱు నొకచోటనే యుందురు. పోనిమ్ము వాఁడక్కడ నున్నను వాని అపేక్ష మీ కుటుంబమునుగాని మీయపేక్ష వానికిం దుకయు లేదుగదా. నిజమే.

అష్టసప్తతితమః పాఠః = డెబ్బదియెనిమిదవ పాఠము

ప్రాడ్వివాకః = న్యాయాధిపతి	అపకర్షతి = లాగుచున్నాఁడు
అభియోగః = వ్యాజ్యము	లిఖతి = గీయుచున్నాఁడు
సంధిః = సంధి	కిరతి = ఒలకఁబోయుచున్నాఁడు
వృద్ధిః = వడ్డీ	అర్పయతి = అప్పగించుచున్నాఁడు
న్యాయస్థానం = కోర్టు	
శపథః = ఒట్టు	వమతి = క్రక్కుచున్నాఁడు
నిక్షేపః = బ్యాంకు	ఉక్షతి = చిలకరించుచున్నాఁడు
తంత్రీవార్తా = టెలిగ్రాం	స్పృహయతి = ఆసగొనుచున్నాఁడు
లేఖః = జాబు	

ప్రతిలేఖః = జవాబు	ఉత్పాటయతి = పీకుచున్నాఁడు
లేఖా = గీత	ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాఁడు
పురీషం = అమేధ్యము	తర్కయతి = తర్కించుచున్నాఁడు
పూయం = చీము	ఊహతి = ఊహించుచున్నాఁడు
నదతి = మ్రోగుచున్నది.	తేజతి = పదును బెట్టుచున్నాఁడు
నాదయతి = మ్రోఁగించు [చున్నాఁడు	తపతి = కాచుచున్నాఁడు
పూయతే = (ముఱుగుడు) వాసనగొట్టుచున్నది	

ఇదానీం దశఘంటాః నదంతి. అద్యైవ మహాభియోగస్య విచారణాదివసః. అభియోగః కస్యానుకూలో భవిష్యతి వా, సంధిం కారయిష్యామః ఇతి [కతిచిత్ = కేచిత్] మధ్యస్థాః వదంతి, తే కీదృశాః వా నజ్ఞాయతే. ప్రాడ్వివాకః [ఉత్కోచం = లంచమును] నగ్రహిష్యతీతి మమ నిశ్చయః. (ఏవంచ = ఇంతకు) అస్మాకం అదృష్టం కథమస్తి వా! కిమర్థ మిదానీం విచారః? అస్మత్సాక్షిజనాయ లేఖం అప్రేషయం. తత్సమీపాత్ ప్రతిలేఖః నాస్తి. నోచేత్ తంత్రీవార్తాం వా ప్రేషయిష్యామి. కిం కరిష్యామి గ్రహాచారకాలః సంప్రాప్తః. యూయం నిధౌ కియత్ ధనం అస్థాపయత? పంచసహస్ర రూప్యకాన్ అస్థాపయామ. ప్రాడ్వివాకస్య అశ్వశకటః న్యాయస్థానం ప్రవిశదితి భాతి. తర్హి యుష్మాభిరపి శీఘ్రమేవ గంతవ్యం నోచేద్యుష్మాకం అభియోగం ఏకపక్షే ఏవ విచార్య ప్రాతికూల్యం కుర్యాత్. సత్యం సత్యం. హ్యః సాయం

ఉపద్వ్యాచారణ మాసీత్. భావ! అస్మదభియోగః ఇదానీమేవ అస్మదనుకూలం పరిష్కృతః. ఈశ్వరానుగ్రహేణ వయం అజయామ. అస్మత్ శత్రుః కాలంకరోతు.

సూర్యాస్తసమయము అయినది గదా యింతవఱకును దీపమును వెలిగింపవేమి? మీకొఱకు నూనెను ఒలకఁబోసి నాను, నీటిని కాచినాను. నేను వేడినీటితో స్నానము చేయుదును. నా కాలిలోనున్న ముంటిని వెలికి లాగుదును. నా చేతికి గాయము. కొంచెము నీటి నిక్కడ చిలకరింపుము. మన కత్తి మొక్కపోయినది. (సానమీద = శాణోపరి) పదును పెట్టుము. పిల్లది యేలకు గ్రక్కుచున్నది? గుడిలో అర్చకులు గంటను మ్రోగించుచున్నారు. నీవు పాఠమును అప్పగింపుము. మామనాచార్యునకు నాయందు బొత్తిగా గౌరవమే లేదు. విష్ణుజుడు నాతో దర్పించుచుండును. ప్రతిదినమును రాత్రియందు ఎలుకవచ్చి నాపాదములను గీరుచున్నది. మీబావియొద్ద బురద మురిగినది. నీ చెవినుండి చీము [కారుచున్నది = స్రవతి] కురుపున్నదా యేమి? ఆగ్రుడ్డిపిల్ల నెవరు పెండ్లిచేసికొందురు? మాయోపాయముచేత నెటులో శంకరుని కిచ్చి పెండ్లి చేసినారు. పోనిమ్ము పాపము అదే మనకుఁ గావలసినది. ఆపిల్లకుఁ బెండ్లి యెట్లగునాయని నాకుభయముగా నుండెను. శంకరుఁడు అమాయికుఁడును సద్బ్రాహ్మణుఁడును కావున చిర కాలము [ఆదంపతులు పార్వతీపరమేశ్వరులవలె వర్ధిల్లుదురుగాత! = తౌ దంపతీ పార్వతీపరమేశ్వరా వివ వర్ధేతాం] అందఱు జనులు సుఖపడుదురుగాత!

ఇ–ఈ, ఉ–ఊ, ఋ–ఓ–ఔ కారాంతశబ్దములద్వివచనములు.

	[హరి]	[గౌరీ]	[గురు]	[వధూ]	[దాతృ]
ప్ర.	హరీ	గౌర్యౌ	గురూ	వధ్వౌ	దాతారౌ
ద్వి.	హరీ	గౌర్యౌ	గురూ	వధ్వౌ	దాతారౌ
తృ.	హరిభ్యాం	గౌరీభ్యాం	గురుభ్యాం	వధూభ్యాం	దాతృభ్యాం
చ.	హరిభ్యాం	గౌరీభ్యాం	గురుభ్యాం	వధూభ్యాం	దాతృభ్యాం
పం.	హరిభ్యాం	గౌరీభ్యాం	గురుభ్యాం	వధూభ్యాం	దాతృభ్యాం
ష.	హర్యోః	గౌర్యోః	గుర్వోః	వధ్వోః	దాత్రోః
స.	హర్యోః	గౌర్యోః	గుర్వోః	వధ్వోః	దాత్రోః
సం.	హే హరీ	హే గౌర్యౌ	హే గురూ	హే వధ్వౌ	హే దాతారౌ

	౧–౨	౩–౪–౫	౬–౭	సంబోధన
[పితృ]	పితరౌ	– పితృభ్యాం	– పిత్రోః	– హే పితరౌ

మాతృ–యాతృ–జామాతృ–దుహితృ–భ్రాతృ–ననాందృ శబ్దములును పితృశబ్దమువలెనే నడచును.

	౧–౨	౩–౪–౫	౬–౭	సంబోధన
[గో]	గావౌ	గోభ్యాం	గవోః	హే గావౌ
[నౌ]	నావౌ	నౌభ్యాం	నావోః	హే నావౌ

స్త్రీలింగ, ఇ– ఉకారాంతములును, హరి, గురుశబ్దములవలెనే.

నపుంసకలింగ, ఇ–ఉకారాంతములు, ప్రథమా– ద్వితీయలలో మారును.

	౧–౨		౧–౨
[శుచి]	శుచినీ,	[మధు]	మధునీ

తక్కినవిభక్తులు పుంలింగపద్ధతినే నడచును.

క్రియలకు ద్వివచనములు.

	లట్	లఙ్	లోట్
ప్ర.	లంబేతే	అలంబేతాం	లంబేతాం
మ.	లంబేథే	అలంబేథాం	లంబేథాం
ఉ.	లంబావహే	అలంబావహి	లంబావహై
	విధి	లృట్	లృఙ్
ప్ర.	లంబేయాతాం	లంబిష్యేతే	అలంబిష్యేతాం
మ.	లంబేయాథాం	లంబిష్యేథే	అలంబిష్యేథాం
ఉ.	లంబేవహి	లంబిష్యావహే	అలంబిష్యావహి
	లట్	లఙ్	లోట్
ప్ర.	క్రీణీతః	అక్రీణీతాం	క్రీణీతాం
మ.	క్రీణీథః	అక్రీణీథాం	క్రీణీతం
ఉ.	క్రీణీవః	అక్రీణీవ	క్రీణావ
	విధి	లృట్	లృఙ్
ప్ర.	క్రీణీయాతాం	క్రేష్యతః	అక్రేష్యతాం
మ.	క్రీణీయాతం	క్రేష్యథః	అక్రేష్యథాం
ఉ.	క్రీణీయావ	క్రేష్యావః	అక్రేష్యావ

ద్వితీయభాగః సమాప్తః = రెండవభాగము ముగిసెను.

ద్వితీయభాగానుబంధము

అ

అంగుష్ఠం = బొటనవ్రేలు
అంగుళిః = వ్రేలు
అంజలిః = దోసిలి
అంజలిమాత్రం = దోసెఁడు
అంతతః = చివరకు
అంతికే = దగ్గఱ
అంధః = గ్రుడ్డివాఁడు
అకృత్వా = చేయకుండ
అక్రీణన్ = కొనిరి
అక్రీణాం = కొంటిని
అక్రీణాః = కొంటివి
అక్రీణాత్ = కొనెను
అక్రీణీత = కొంటిరి
అక్రీణీతం = ఇద్దరు కొంటిరి
అక్రీణీతాం = ఇద్దరు కొనిరి
అక్రీణీమ = కొంటిమి
అక్రీణీవ = ఇద్దరము కొంటిమి
అక్రేష్యం = నేను కొన్నయెడల
అక్రేష్యః = నీవు కొన్నయెడల
అక్రేష్యత్ = కొన్నయెడల
అక్రేష్యతం = మీరిద్దఱు కొన్నయెడల
అక్రేష్యామ = మేము కొన్నయెడల
అక్రేష్యావ = మే మిద్దరము కొన్న [యెడల
అగ్నిః = నిప్పు
అజానన్ = తెలిసికొనిరి
అజానాః = తెలిసికొంటివి
అజానాత్ = తెలిసికొనెను
అజానీత = తెలిసికొంటిరి
అజానీతం = ఇద్దరు తెలిసికొంటిరి
అజానీమ = తెలిసి కొంటిమి
అజానీవ = ఇద్దరము తెలిసికొంటిమి
అజ్ఞాయత = తెలియఁబడెను
అట్టం = వంటకొసకు
అధికం = ఎక్కువ
అనుగచ్ఛతి = వెంబడించుచున్నాఁడు
అనుధావతి = వెంటపరుగెత్తుచున్నాఁడు
అనుపదం = వెంటనే
అనుభవతి = అనుభవించుచున్నాఁడు
అనుభూయ = అనుభవించి
అనుభూయతే = అనుభవించబడు [చున్నది
అన్యః = ఇంకొకఁడు
అన్యత్ = ఇంకొకటి
అన్యా = ఇంకొకతె
అన్యాని = ఇంకకొన్ని
అన్వగచ్ఛత్ = వెంబడించెను
అన్వధావత్ = వెంటపరుగెత్తెను
అన్వభవత్ = అనుభవించెను
అన్వభూయత = అనుభవించబడెను
అపకర్షతి = లాగుచున్నాఁడు
అపరాధః = నేరము, తప్పు
అపహరతి = అపహరించుచున్నాడు
అపూపః = అప్పము, అప్పచ్చి
అపేక్షతే = అపేక్షించుచున్నాఁడు
అపేక్షా = కోరిక
అపేక్షితః = కోరబడిన

అపేక్ష్యతే=కోరబడుచున్నది
అపైక్షత=అపేక్షించెను
అబధ్నాం=కట్టివేసితిని
అబధ్నాః=కట్టివేసితివి
అబధ్నాత్=కట్టివేసెను
అబ్దః=అబ్దము, సంవత్సరము
అభంత్స్యం=కట్టివేసితిని
అభంత్స్యత్=కట్టివేసెను
అభావః=లేమి, లేకపోవుట
అభిప్రాయః=అభిప్రాయము
అభిముఖం=ఎదురుగా
అభియోగః=దావా, వ్యాజ్యెము
అమావాస్యా=అమావాస్య
అరుణ=ఎఱ్ఱని
అరుణాయతే=ఎఱ్ఱబారుచున్నాడు
అర్గళా=తలుపునకు వేయుగడియ
అర్పయతి=అప్పగించుచున్నాడు
అలర్కః=పిచ్చికుక్క
అలంబత=వ్రేలాడెను
అలంబంత=వ్రేలాడిరి
అలంబథాః=వ్రేలాడితివి
అలంబధ్వం=వ్రేలాడితిరి
అలంబామహి=వ్రేలాడితిమి
అలంబావహి=ఇద్దరము వ్రేలాడితిమి
అలంబిష్యామహి=మేము వ్రేలాడిన యెడల
అలంబిష్యావహి=ఇద్దరము వ్రేలాడితిమేని
అలంబిష్యేతాం=ఇద్దరు వ్రేలాడిరేని
అలంబిష్యేథాం=ఇద్దరు వ్రేలాడితిరేని
అలంబే=వ్రేలాడితిని
అలంబేతాం=ఇద్దరు వ్రేలాడిరి
అలంబేథాం=ఇద్దరు వ్రేలాడితిరి
అవకాశః=వీలు
అవఘ్నంతి=దంచుచున్నారు
అవరోక్ష్యతి=దిగగలడు
అవరోపణం=దింపుట
అవరోపయతి=దింపుచున్నాడు
అవరోహణం=దిగుట
అవరోహతి=దిగుచున్నాడు
అవహంతి=దంచుచున్నాడు
అశిష్యతి=తినగలడు
అశ్నాతి=తినుచున్నాడు
అస్తమయతే=అస్తమించుచున్నాడు, క్రుంకుచున్నాడు
అస్మాదృశః=మావంటివాడు

ఆ

ఆకర్ణయతి=వినుచున్నాడు
ఆకర్ణ్య=విని
ఆకాశః=ఆకాశము
ఆక్షిపతి=ఆక్షేపించుచున్నాడు
ఆక్షేప్స్యతి=ఆక్షేపించగలడు
ఆగత్య=వచ్చి
ఆగమనం=వచ్చుట
ఆజకం=మేకలమంద
ఆజ్ఞాపనం=ఆజ్ఞాపించుట
ఆజ్ఞాపయతి=ఆజ్ఞాపించుచున్నాడు
ఆజ్ఞాప్య=ఆజ్ఞాపించి

ఆజ్ఞకః=ఆజ్ఞా
ఆతపః=ఎండ
ఆదిక=మొదలైన
ఆధిక్యం=గొప్పతనము
ఆనాయయతి=తెప్పించుచున్నాడు
ఆనాయ్య=తెప్పించి
ఆమ్ల=పుల్లని
ఆమ్లత్వం=పుల్లదనము
ఆరభతే=ఆరంభించుచున్నాడు
ఆరభ్యతే=ఆరంభింపబడుచున్నది
ఆరుణ్యం=ఎఱ్ఱదనము
ఆరుహ్య=ఎక్కి
ఆరోపణం=ఎక్కించుట
ఆరోపయతి=ఎక్కించుచున్నాడు
ఆరోప్య=ఎక్కించి
ఆరోహణం=ఎక్కుట
ఆరోహతి=ఎక్కుచున్నాడు
ఆర్ద్ర=తడిసిన
ఆలోచనం=ఆలోచించుట
ఆలోచయతి=ఆలోచించుచున్నాడు
ఆలోచ్య=ఆలోచించి
ఆశా=ఆస, దిక్కు
ఆహ్వాపయతి=పిలిపించుచున్నాడు

ఇ

ఇచ్ఛతి=కోరుచున్నాడు
ఇతస్తతః=ఇటు నటు

ఈ

ఈషత్=కొద్దిగా

ఉ

ఉక్షతి=చల్లుచున్నాడు
ఉత్తరాయణం=ఉత్తరాయణము
ఉత్తిష్ఠతి=లేచుచున్నాడు
ఉత్పతతి=ఎగురుచున్నాడు
ఉత్సవః=పండుగ
ఉత్థాతుం=లేచుటకు
ఉత్థానం=లేచుట
ఉత్థాపనం=లేపించుట
ఉత్థాపయతి=లేపించుచున్నాడు
ఉత్థాప్య=లేపించి
ఉత్థాయ=లేచి
ఉత్థాస్యతి=లేవగలడు
ఉత్పాటయతి=పీకుచున్నాడు
ఉత్సాహః=ఉత్సాహము
ఉదఘాటయత్=తెఱచెను
ఉదతిష్ఠత్=లేచెను
ఉదస్థాపయత్=లేపించెను
ఉదయతే=ఉదయించుచున్నాడు
ఉద్ఘాటయతి=తెరచుచున్నాడు
ఉద్భూయ=పుట్టి
ఉద్యోగః=ఉద్యోగము
ఉద్దిశతి=ఉద్దేశించుచున్నాడు
ఉద్దేశః=ఉద్దేశము
ఉచ్ఛ్వయతి=ఉబ్బుచున్నది
ఉన్మత్తః=పిచ్చివాడు
ఉన్మూలయతి=పెల్లగించుచున్నాడు
ఉపవిశతి=కూర్చుండుచున్నాడు
ఉపవిశ్య=కూర్చుండి

ఉపవిశ్యతే=కూర్చుండెదరు
ఉపవిశతి=కూర్చుండియుండు చున్నాడు
ఉపవేశయితుం=కూర్చుండబెట్టుటకు
ఉపవేశయిష్యతి=కూర్చుండబెట్టగలడు
ఉపవేశ్య=కూర్చుండబెట్టి
ఉపవేష్టుం=కూర్చుండుటకు
ఉపావిశత్=కూర్చుండెను
ఉపావేశయత్=కూర్చుండబెట్టెను
ఉష్ణ=వెచ్చని
ఉష్ణత్వం=వేడి

ఊ

ఊహతే=ఊహించుచున్నాడు

ఋ

ఋషిః=ఋషి

ఏ

ఏకం=ఒకటి
ఏకః=ఒకడు
ఏకవారం=ఒకమారు
ఏకా=ఒకతె
ఏతయా=ఈమెచేత
ఏతత్=ఇది
ఏతస్యాం=ఈమెయందు
ఏతస్యాః=ఈమెవల్ల, ఈమెయొక్క
ఏతస్యై=ఈమెకొఱకు
ఏతాం=ఈమెను
ఏతాః=ఈ స్త్రీలు, ఈ స్త్రీలను
ఏతాని=ఇవి, వీనిని
ఏతాభిః=ఈ స్త్రీలచేత
ఏతాభ్యః=ఈ స్త్రీలకొఱకు, ఈ స్త్రీల వలన
ఏషా=ఈమె, ఈ

ఔ

ఔత్తరాహః=ఉత్తరాదివాడు

క

కంకతికా=దువ్వెన
కథనం=చెప్పుట
కథయతి=చెప్పుచున్నాడు
కథయిత్వా=చెప్పి
కథా=కథ
కదలీ=అరటి
కనిష్ఠ=కడసారి, చిన్న
కపిల=నల్లని
కర్ణః=చెవి
కర్తవ్య=చేయవలసిన
కర్తా=చేయువాడు
కర్త్రీ=చేసెడు స్త్రీ
కర్తృత్వః=కర్తృత్వముగలవాడు
కలహాయతే=పోట్లాడుచున్నాడు
కల్పయతి=కల్పించుచున్నాడు
కా=ఎవతె
కాం=ఎవతెను
కాకః=కాకి
కారవేల్లః=కాకరకాయ
కారావరణం=బందెలదొడ్డి
కార్యం=పని, చేయతగ్గది
కిం=ఏమి, ఏది
కిరతి=ఒలకబోయుచున్నాడు

కిశోరః=పిల్ల, కూన
కీటః=పురుగు
కీదృశః=ఎటువంటివి
కుంఠతి=మొక్కవోవుచున్నది
కుంభాండః=గుమ్మడి కాయ
కుక్కుటః=కోడిపుంజు
కుక్కుటీ=కోడి పెట్ట
కుత్రత్యః=ఎక్కడివాడు
కుప్యతి=కోపగించుచున్నాడు
కుళుత్థాః=ఉలవలు
కువలయం=కలువపువ్వు
కూజతి=కూయుచున్నాడు
కూర్మః=తాబేలు
కూష్మాండః=బూడిదగుమ్మడి కాయ
కృత=చేయబడిన
కృత్యం=పని
కృష్ణా=కృష్ణానది
కేశాః=వెండ్రుకలు
కోపః=కోపము
కోశాతకీ=బీరకాయ
క్రందతి=అరచుచున్నాడు—ఏడ్చుచున్నాడు
క్రమః=వరుస
క్రమశః=క్రమముగా
క్రీణాతి=కొనుచున్నాడు
క్రీణాతు=కొననిమ్ము
క్రీణాని=నేను కొందును గాక
క్రీణామి=కొనుచున్నాను
క్రీణాసి=కొనుచున్నావు
క్రీణీయాం=నేను కొనవలయును
క్రీణీయాః=నీవు కొనవలెను

క్రీణీహి=కొనుము
క్రీణీయాత్=వాడు కొనవలెను
క్రీత్వా=కొని
క్రీయమాణః=కొనబడుచు
క్రేతుం=కొనుటకు
క్రేష్యతి=కొనగలడు
క్రేష్యసి=కొనగలవు
క్రేష్యామి=కొనగలను
క్వత్యః=ఎక్కడివాడు
క్షాళయితవ్యః=కడుగవ [illegible]

ఖ

ఖంజః=కుంటివాడు
ఖండశః=ముక్కముక్కగా
ఖగః=పక్షి
ఖరః=గాడిద
ఖాండక్రోతి=ఖండించుచున్నాడు

గ

గంగా=గంగానది
గంగాలయః=గంగాళము
గంతవ్య=వెళ్ళవలసిన
గత=వెళ్ళిన
గత్వా=వెళ్ళి
గమనం=వెళ్ళుట
గరుడః=గరుత్మంతుడు
గర్భగృహం=గది
గర్వతి=గర్వపడుచున్నాడు
గళతి=జారుచున్నాడు
గవాక్షః=కిటికీ

గాళయతి=గాలించుచున్నాడు
గిళతి=మిగ్రింగుచున్నాడు
గుడం=బెల్లము
గుంజతి=రొదచేయుచున్నాడు
గువతి=ఏరుగుచున్నాడు
గృధ్రః=గ్రద్ద
గృహీత్వా=పట్టుకొని
గృహ్ణాతి=పట్టుకొనుచున్నాడు
గోదా=గోదావరినది
గోధనం=ఆవులమంద
గోధూమాః=గోధుమలు
గౌః=ఆవు, ఎద్దు
గ్రంథః=గ్రంథము
గ్రహీతుం=పట్టుకొనుటకు
గ్రహీష్యతి=పట్టుకొనగలడు
గ్రామః=ఊరు
గ్రీష్మకాలః=వేసంగి
గ్లౌః=చంద్రుడు

ఘ

ఘటికా=గడియకాలము
ఘన=దట్టమయిన
ఘాణా=గానుగ
ఘాసః=గడ్డి
ఘృతకోశాతకీ=నేతిబీరకాయ
ఘోషః=పల్లె

చ

చంద్రః=చందురుడు
చంద్రికా=వెన్నెల
చంపకం=సంపెంగ
చటకః=పిచ్చుక
చణకాః=సెనగలు
చతురః=నేర్పరి
చతుర్థః=నాల్గవ
చతుర్థీ=చవితి
చతుఃక్రోశ్యాః=నాలుగుమార్లు
చలచిత్తః=చలచిత్తుడు
చలయతి=కదల్చుచున్నాడు
చాకచక్యం=చాకచక్యము
చాతుర్యం=చాతుర్యము
చాలయతి=జల్లించుచున్నాడు
చాలినీ=జల్లెడ
చింతయతి=చింతించుచున్నాడు
చింతా=చింత_ఆలోచన
చిత్వా=పోగుచేసి
చినోతి=పోగుచేయుచున్నాడు
చిబుకః=గడ్డము
చేష్యతి=పోగుచేయగలడు

ఛ

ఛిత్వా=నరికి
ఛిన్న=నరకబడిన
ఛేత్తుం=నరుకుటకు
ఛేదయతి=నరకుచున్నాడు
ఛేదయిత్వా=నరికి
ఛేదిత=నరకబడిన

జ

జంబుకః=నక్క
జనిష్యతే=పుట్టగలడు
జాయతే=పుట్టుచున్నాడు

జాగరః }
జాగరణం } మేల్కొనుట

జానంతి = తెలిసికొనుచున్నారు.

జానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడు

జానీత = తెలిసికొనుడి

జానీథ = మీరు తెలిసికొనుచున్నారు

జానీమః=తెలిసికొనుచున్నాము

జానీయాః=నీవు తెలిసికొనవలసినది

జానీయాత్ =తెలిసికొనవలెను

జానీహి=తెలిసికొనుము

జామాతా=అల్లుడు

జాయతే=పుట్టుచున్నాడు

జీరకః=జీలకఱ్ఱ

జ్ఞాతః=తెలియఁబడిన

జ్ఞాతుం=తెలియుటకు

జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని

జ్ఞానం=తెలివి

జ్ఞాపయతి=తెలుపుచున్నాడు

జ్ఞాయతే=తెలియబడుచున్నాడు

జ్ఞాపయిత్వా=తెలిపి

జ్ఞాస్యతి=తెలియగలడు

జ్ఞాస్యతే=తెలియబడగలడు

జ్యేష్ఠః=పెద్దవాడు

జ్వలతి=మండుచున్నది

జ్వలయతి } వెలిగించుచున్నాడు,
జ్వాలయతి } మండించుచున్నాడు

ఝ

ఝంకారః=ఝంకారము

ఝిల్లికా=కీచురాయి

డ

డయతే=ఎగురుచున్నాడు

డోలయతి=ఊచుచున్నాడు

డోలాయతే=ఊగుచున్నాడు

త

తంత్రివార్తా=టెలిగ్రాము

తండులాః=బియ్యము

తత్ =అది, ఆ, అందువల్ల

తదీయః=వానిదైన, వానిది, వాని [వాడు

తపతి=కాల్చుచున్నాడు

తయా=ఆమె చేత

తర్కయతి=ఊహించుచున్నాడు

తస్యాం=ఆమెయందు

తస్యాః=ఆమెవల్ల, ఆమెయొక్క

తస్యై=ఆమెకొఱకు

తాం=ఆమెను

తాః=ఆస్త్రీలు, ఆస్త్రీలను

తాని=అవి, వాటిని

తాదృశ=అటువంటి

తాపః=తాపము

తాభ్యః=ఆస్త్రీలకొఱకు, వల్ల

తాభిః=ఆస్త్రీలచేత

తావతైవ }
తావన్మాత్రేణైవ } అంతమాత్రము చేతనే

తాసు=ఆస్త్రీలయందు

తిక్త=చేదయిన

తిక్తత్వం=చేదు

తిలకం=బొట్టు

తిలఘాతకః=తెలికలవాడు

తిష్ఠతి=నిలుచున్నాడు
తుందిలః=బొజ్జవాడు
తృతీయా=తదియ
తేజతి } పదును పెట్టుచున్నాడు
తేజయతి }
తైలికః=తెలికలవాడు
త్యజతి=వదలిపెట్టుచున్నాడు
త్రిః=ముమ్మారు
త్రుట్యతి=తెగుచున్నది
త్రోటయతి=తెంచుచున్నాడు
త్వదీయః=నీవాడు, నీది
త్వాదృశః=నీవంటివాడు

ద

దక్షిణతః=దక్షిణముగా
దక్షిణాయనం=దక్షిణాయనము
దయా=దయ
దరిద్రః=దరిద్రుడు
దర్భాసనం=దర్భాసనము
దర్శందర్శం=చూచిచూచి
దర్శనం=చూపు
దర్శనీయః=చూడదగిన
దళం=ఆకు, దళము
దళతి=పగులుచున్నది
దహతి=కాల్చుచున్నాడు
దాక్షిణాత్యః=దక్షిణాదివాడు
దాతా=దాత, ఇచ్చువాడు
దాతుం=ఇచ్చుటకు
దానం=ఈవి
దాపనం=ఇప్పించుట
దాపయతి=ఇప్పించుచున్నాడు
దారిద్ర్యం=పేదరికము
దార్ఢ్యం=దృఢత్వము
దిశతి=ఇచ్చుచున్నాడు=చూపించుచున్నాడు
దీపః=దీపము
దుర్బలః=దుర్బలుడు
దురాత్మా=దుష్టుడు
దుర్లభ=దొరకనిది
దుహితా=కూతురు
దూషికా=పుసి
దృఢ=గట్టిదైన
దృశ్య=చూడదగిన
దృశ్యతే=కనబడుచున్నాడు (ది)
దృష్ట=కనబడిన
దోషః=దోషము
ద్యౌః=స్వర్గము
ద్రక్ష్యతే=కనబడగలడు (దు)
ద్రప్సం=పెరుగు
ద్రమ్మః=దమ్మిడీ
ద్రవతి=చెమ్మగిల్లుచున్నది
ద్రష్టవ్య=చూడబడవలసిన
ద్రుహ్యతి=ద్రోహము చేయుచున్నాడు
ద్వారం=వాకిలి
ద్విః=రెండుమార్లు
ద్వితీయా=విదియ
ద్విధా=రెండుగా

ధ

ధనం=డబ్బు
ధరణం=ధరించుట
ధరతి=ధరించుచున్నాడు

ధవళ=తెల్లని
ధవళాయతే=తెల్లబారుచున్నది
ధావనం=పరుగెత్తుట, తోముట
ధావళ్యం=తెలుపు
ధావిత్వా=పరుగెత్తి, తోమి
ధృత్వా=ధరించి
ధ్యాయతి=ధ్యానించుచున్నాడు
ధ్వాంతం=చీకటి

న

నక్షత్రం=నక్షత్రము
నఖః=గోరు
నఖతి=గోకుచున్నాడు, గీరుచున్నాడు
నదతి=మోగుచున్నది
నదీ=ఏఱు
ననంద=ఆడుబిడ్డ
నవనీతం=వెన్న
నాథః=నాథుడు, పెనిమిటి
నాదయతి=మోగించుచున్నాడు
నామధేయం=పేరు
నారికేళః=కొబ్బరిచెట్టు
నాసా=ముక్కు
న్యాయస్థానం=కోర్టు
నిఖనతి=పాతుచున్నాడు
నిఖాయ=పాతి
నిద్రా=నిద్ర
నిద్రాతి=నిద్రపోవుచున్నాడు
నిధిః=నిధి
నిపుణః=నేర్పరి
నిర్భయం=భయములేకుండ
నిష్పీడయతి=పిండుచున్నాడు, ఒత్తుచున్నాడు
నిష్పీడ్య=పిండి, ఒత్తి
నూతన=కొత్త
నైపుణ్యం=నేర్పరితనము
నౌః=ఓడ, పడవ
న్యఖనత్=పాతెను

ప

పంకః=బురద
పంచకృత్వః=అయిదుమార్లు
పంచమీ=పంచమి
పంచాంగం=పంచాంగము
పక్వ=ఉడికిన - పండిన
పక్షః=రెక్క - వైపు
పటపటాయతే=పటపటలాడుచున్నది
పటోలీ=పొట్లు
పఠనం=చదువుట
పఠిత=చదువబడిన
పఠిత్వా=చదివి
పఠితవ్య=చదువబడవలసిన
పఠ్యమాన=చదువబడుచున్న
పతనం=పడుట
పదార్థః=పదార్థము, వస్తువు
పద్మం=తామరపువ్వు
పనసః=పనసచెట్టు
పరశుః=గండ్రగొడ్డలి
పరివేషయతి=వడ్డించుచున్నాడు
పరివేషయిష్యతి=వడ్డించగలడు

పరిష్కర్తుం=పరిష్కరించుటకు
పరిష్కృత్య=పరిష్కరించి
పర్యవేషయత్=వడ్డించెను
పాపిష్ఠః=పాపిష్ఠుడు
పామా=గజ్జి
పాశ్చాత్యః=పశ్చిమదేశస్థుడు
పాషాణః=ఱాయి
పితా=తండ్రి
పితామహః=తండ్రితండ్రి
పితామహీ=నాయనమ్మ
పిండం=ముద్ద
పిణ్యాకం=తెలికపిండి
పీత=త్రాగబడిన - పచ్చని
పీఠః=పీట
పీవర=బలిసిన
పుంఖః=పిడి
పురతః=ముందుగా - ఎదుట
పురీషం=పియ్యి
పురుషమాత్రం=నిలివెడు
పుష్ణాతి=పోషించుచున్నాడు
పూర్ణ=నిండిన
పూర్ణిమా=పున్నమ
పూయం=చీము - మురుగుడు
పూయతే=మురుగెత్తుచున్నది
పేటతి=అల్లుచున్నాడు
పేటా, పేటికా } పెట్టె
పేషయతి=పిసుకుచున్నాడు
పోతః=శిశువు
పోషితుం=పోషించుటకు
పోషిత్వా=పోషించి
పోషిష్యతి=పోషించగలడు
ప్రకాశతే=ప్రకాశించుచున్నాడు
ప్రకాశిష్యతే=ప్రకాశించగలడు
ప్రతిలేఖః=జవాబుత్తరము
ప్రథమతః=మొదట
ప్రపరశ్వః=ఆవలెల్లుండి
ప్రఫుల్లతి=వికసించుచున్నది
ప్రబోధః=మెలకువ
ప్రబోధతి=మేల్కొనుచున్నాడు
ప్రభాతి=తెల్లవారుచున్నది
ప్రమాదః=పొరపాటు
ప్రమాద్యతి=పొరపడుచున్నాడు
ప్రయాతి=బయలుదేరుచున్నాడు
ప్రయాసః=అలసట
ప్రవహతి=పారుచున్నది
ప్రవిశతి=చొచ్చుచున్నాడు
ప్రవిశ్య=చొచ్చి, ప్రవేశించి
ప్రవేక్ష్యతి=చొచ్చగలడు
ప్రవేశః=చొరవ
ప్రవేశనం=చొచ్చుట, చొప్పించుట
ప్రవేశయతి=ప్రవేశపెట్టుచున్నాడు, (చొప్పించుచున్నాడు
ప్రవేశయిష్యతి=చొప్పించగలడు
ప్రసాదయతి=బ్రతిమాలుకొనుచున్నాడు
ప్రసారయతి=చాచుచున్నాడు, (పరచుచున్నాడు
ప్రసారయిష్యతి=పరచగలడు- (చాచగలడు

ప్రసార్య=చాచి - పరచి
ప్రసూత=కనిన, ఈనిన
ప్రసూయ=కని
ప్రస్థః=తూమెడు (చున్నాడు
ప్రస్థాపయతి=ప్రయాణముచేయించు
ప్రస్ఫోటతి=చెరుగుచున్నాడు
ప్రహారః=దెబ్బ - జాము
ప్రహ్యః=మొన్న
ప్రాకాశత=ప్రకాశించెను
ప్రాచ్యః=తూర్పుదేశస్థుడు
ప్రాడ్వివాకః=న్యాయాధికారి
ప్రారంభః=మొదలుపెట్టుట
ప్రావిశత్=ప్రవేశించెను
ప్రావేశయత్=ప్రవేశపెట్టెను
ప్రాసారయత్=చాచెను-పరచెను

ఫ

ఫణః-ఫణా=పడగ
ఫాణితం=కండచక్కెర, పటికబెల్లము
ఫేణికా=ఫేణీ
ఫేనః=నురుగు, బురుగు

బ

బకః=కొంగ
బంధనం=కట్టుబాటు
బంధంబంధం=కట్టికట్టి
బధాన=కట్టివేయుము
బధ్నాతి=కట్టివేయుచున్నాడు
బధ్నాతు=కట్టివేయుగాక
బధ్నాని=నేను కట్టివేయనిమ్ము
బధ్నామి=కట్టివేయుచున్నాను
బధ్నాసి=కట్టివేయుచున్నావు
బద్ధవ్యా=కట్టివేయవలసిన
బద్ధ్వా=కట్టివేసి
బధిరః=చెవిటివాడు
బధ్నీత=కట్టివేయుడు
బధ్నీయాం=నేను కట్టివేయవలెను
బధ్నీయాః=నీవు కట్టివేయవలెను
బధ్నీయాత్=వాడు కట్టివేయవలెను
బధ్నీయామ=మేము కట్టివేయవలెను
బంధుం=కట్టుటకు
బలతి=బలపడుచున్నాడు
బలం=బలము
బలిష్ఠః=బలముకలవాడు
బాంధవః=చుట్టము
బాధిత=బాధింపబడిన
బాధితవ్య=బాధింపబడవలసిన
బాధ్యమాన=బాధింపబడుచున్న
బీజం=గింజ
బృంహణం=ఘీంకారము
బృంహతే=ఘీంకారముచేయుచున్నది

భ

భక్షతి=భక్షించుచున్నాడు
భగినీ=తోబుట్టువు
భగ్నః=విరిగిన
భషణం=మొఱుగుట
భషతి=మొఱుగుచున్నది
భంత్స్యతి=కట్టగలడు
భంత్స్యసి=కట్టగలవు
భంత్స్యామి=కట్టగలను
భాగః=భాగము

భాగ్యం=భాగ్యము
భాగినేయః=మేనల్లుడు
భాతి=తోచుచున్నది - ప్రకాశించుచున్నాడు
భావః=భావ - అభిప్రాయము
భిద్యతే=బ్రద్దలగుచున్నది
భిందతి=పగులగొట్టుచున్నాడు
భృజ్జతి=వేగించుచున్నాడు
భృష్ట=వేగిన
భేదయతి=వేరుపరచుచున్నాడు - బ్రద్దలుకొట్టుచున్నాడు
భ్రమతి=తిరుగుచున్నాడు - పొరపడుచున్నాడు
భ్రమయతి=త్రిప్పుచున్నాడు - పొరపెట్టుచున్నాడు
భ్రామయతి=త్రిప్పుచున్నాడు

మ

మంథనం=చిలుకుట, తరుచుట
మంథంమంథం=చిలికి చిలికి, తరిచి తరిచి
మంథితవ్య=చిలుకబడవలసిన
మంథితుం=చిలుకుటకు
మంథిత్వా=చిలికి - తరిచి
మంథిష్యతి=చిలుకగలడు
మగ్న=మునిగిన
మతిః=బుద్ధి
మత్స్యః=చేప
మచ్ఛః=మచ్చ
మత్స్యాక్షీ=పొన్నగంటికూర
మథితం=మజ్జిగ - చిలుకబడిన
మథ్నాతి=చిలుకుచున్నాడు
మదీయః=నావాడు, నాది
మధు=తేనె
మధుపటలం=తేనెతెట్టె
మధుర=తియ్యని
మధ్యమః=నడుము - నడిమివాడు - (మధ్యస్థుడు
మయూరః=నెమలి
మరణం=చావు
మర్దయతి=మర్దించుచున్నాడు
మల్లికా=మల్లెతీగ
మహానసం=వంటయిల్లు
మహిషః=దున్న
మహిషీ=గేదె
మాతా=తల్లి
మాతామహః=తల్లితండ్రి
మాతామహీ=అమ్మమ్మ
మాతి=ఇముడుచున్నది - కొల్చుచున్నాడు
మాతులః=మేనమామ
మాతులానీ=మేనత్త
మాత్రం=ఎడు - ఏ
మాదృశ=నావంటి
మాధుర్యం=తీపి
మాపయతి=ఇముడ్చుచున్నాడు - కొలిపించుచున్నాడు
మారణం=చంపుట
మారికా=విషూచి - ప్లేగు
మార్గయతి=వెదకుచున్నాడు
మాషాః=మినుములు
మాసః=నెల

విదారయతి=చీల్చుచున్నాడు
విందతి=పొందుచున్నాడు
విధ్యతి=కొట్టుచున్నాడు
విభజతి=విభజించుచున్నాడు, పంచుచున్నాడు
విభజ్య=పంచి
విరమతి=చాలించుచున్నాడు
విరమ్య=చాలించి
విరంతుం=చాలించికొనుటకు
విశ్రమ్య=విశ్రమించి
విశ్రామ్యతి=విశ్రమించుచున్నాడు
విశ్వాసయతి=నమ్మించుచున్నాడు
విస్మరతి=మఱచుచున్నాడు
విహరతి=ఆడుకొనుచున్నాడు
వీజయతి=విసరుచున్నాడు
వృణోతి=వరించుచున్నాడు
వృణీష్వ=వరించుము
వృత్తాంతః=కబురు
వృద్ధిః=వడ్డి, పెంపు
వృషస్యతి=ఎదయగుచున్నది
వేణుః=వెదురు
వేల్లతి=వెల్లుచున్నాడు, కదలుచున్నాడు
వైద్యః=వైద్యుడు
వ్యచారయత్=విచారించెను
వ్యజనం=విసనకఱ్ఱ
వ్యజ్ఞాపయత్=మనవిచేసికొనెను
వ్యయయతి=ఖర్చుపెట్టుచున్నాడు
వ్యవహరతి=వ్యవహరించుచున్నాడు
వ్యాఖ్యాతి=వ్యాఖ్యానముచేయుచున్నాడు
వ్యాఘ్రః=పెద్దపులి
వ్యాధః=ఎఱుకలవాడు

శ

శక్య=అలవియైన
శపథః=ఒట్టు
శమయతి=శాంతిపరచుచున్నాడు, కుదుర్చుచున్నాడు
శలలః=ఏదుపంది
శలాటుః=కాయ
శాకినీ=తోటకూర
శామ్యతి=తగ్గుచున్నది, కుదురుచున్నది
శివకః=గూటము
శివరాత్రిః=శివరాత్రి
శీత=చల్లని
శీతకాలః=చలికాలము
శీతత్వం=చల్లన
శీతం=చలి
శుకః=చిలుక
శుష్క=ఎండిన
శూర్పం=చేట
శైత్యం=జలుబు - చలి
శోధనం=శోధించుట
శోధయతి=శుద్ధిచేయుచున్నాడు
శోధయితుం=శుద్ధిచేయుటకు
శోధయిత్వా=శుద్ధిచేసి
శ్యామకందః=చేమదుంప
శ్యామాయతే=నల్లబారుచున్నది
శ్యాలకః=బావమఱది
శ్రవణం=వినుట, చెవి
శ్రావయతి=వినిపించుచున్నాడు
శృణోతి=వినుచున్నాడు

శ్రుత్వా=విని
శ్రోతవ్య=వినవలసిన
శ్రోతుం=వినుటకు
శ్రోష్యతి=వినగలడు
శ్వయతి=ఉబ్బుచున్నది
శ్వశురః=మామ

ష

ష్ఠీవతి=ఉమ్మివేయుచున్నాడు

స

సకలః=సమస్తము
సద్భావః=మంచి అభిప్రాయము
సమకల్పయత్=సంకల్పించెను
సమర్థః=చాలినవాడు
సమస్త్యం=మొత్తాన
సమాచారః=సమాచారము
సమాప్తః=ముగిసిన
సమాప్నోతి=ముగియుచున్నాడు
సమావిశత్=చేరబారెను
సమావిశతి=చేరబారుచున్నాడు
సమావిశ్య=చేరబారి
సమావేశః=కలయిక
సమావేశనం=కలయుట
సమావేశయత్=చేర్చెను
సమావేశయతి=చేర్చుచున్నాడు
సమావేశయితుం=చేర్చుటకు
సమావేశయిష్యతి=చేర్చగలడు
సమావేశ్య=చేరి - చేర్చి
సమావేష్టుం=చేరుటకు
సమావేక్ష్యతి=చేరబారగలడు

సమీచీనః=మంచివాడు
సముద్రః=సముద్రుడు
సరటా=తొండ
సర్వం=సమస్తము
సర్వా=ప్రతిస్త్రీ
సర్వాణి=అన్నియు
సంకల్పః=సంకల్పము
సంకల్పయతి=సంకల్పించుచున్నాడు
సంకల్ప్య=సంకల్పించి
సంకుచతి=ముడుచుకొనుచున్నది, సంకోచించుచున్నాడు
సంగృహ్ణాతి=సంగ్రహించుచున్నాడు
సంగృహ్య=సంగ్రహించి
సంతోషః=సంతోషము
సందిశతి=చెప్పిపంపుచున్నాడు
సంధిః=కన్నము - సంధి
సంవత్సరః=సంవత్సరము
సంహరతి=చంపుచున్నాడు
సా=ఆమె
సాంత్వయతి=ఓదార్చుచున్నాడు
సాంద్రః=దట్టమయిన
సాధనీయః=సాధింపదగిన
సాధయతి=సాధించుచున్నాడు
సాధయితవ్య=సాధింపబడవలసిన
సాధయితుం=సాధించుటకు
సాధ్యః=సాధింపదగిన
సామర్థ్యం=శక్తి
సిక్తః=తడుపబడిన
సిక్త్వా=తడిపి
సింఘాణం=చీమిడి

మాహి=ఇముడుము - కొల్చుము
ముంచతి=విడుచుచున్నాడు
ముకుళః=మొగ్గ
ముక్త=విడువబడిన
ముగ్ధ=అందమయిన-తెలివితక్కువైన
మునిః=ముని
మూఢః=మూఢుడు
మూఢత్వం=తెలివితక్కువ
మూర్ఖః=మూర్ఖుడు
మూల్యం=విలువ, ఖరీదు
మృగః=మృగము
మృత్వా=చచ్చి
మోఘః=వ్యర్థుడు
మోచయతి=విడిపించుచున్నాడు
మౌఢ్యం=మొద్దుతనము - తెల్వితక్కువ

య

యత్=ఏ, ఏదో
యత్రకుత్రవా=ఎక్కడనో ఒకచోట
యథాకథంవా=ఎట్లాగో ఒకట్లా
యథాకాలం=వేళతప్పకుండ
యథావిధి=ఏలోపములేకుండ
యథాశక్తి=చేతనయినంతవరకు
యథేష్టం=ఇష్టమువచ్చినట్లు
యాతి=వెళ్ళుచున్నాడు
యాతు=వాడు వెళ్ళనీ
యాని=ఏవో - నేను వెళ్ళనీ
యాపయతి=గడపుచున్నాడు
యామః=జాము - వెళ్ళుచున్నాము
యావజ్జీవం=బ్రతికినంతవరకు
యాహి=వెళ్ళుము
యుష్మాదృశః=మీవంటివాడు
యూకా=పేను

ర

రథ్యా=రస్తా
రమణీయ=అందమైన
రాజమాషాః=అలసందలు
రిక్త=ఉత్త, వట్టి, ఖాళీ
రూఢ్వా=మొలచి, పెరిగి
రూపకం=రూపాయి
రేఖా=గీత
రోగః=రోగము
రోచతే=సయించుచున్నది, నచ్చుచున్నది
రోమంథః=నెమరు
రోమంథాయతే=నెమరువేయుచున్నది
రోషః=రోషము
రోహతి=మొలచుచున్నది, పెరుగుచున్నది

ల

లంబతే=వ్రేలాడుచున్నాడు
లంబంతే=వ్రేలాడుచున్నారు
లంబేతే=ఇద్దరు వ్రేలాడుచున్నారు
లంబసే=వ్రేలాడుచున్నావు
లంబే=వ్రేలాడుచున్నాను
లంబయతి=వ్రేలాడవేయుచున్నాడు
లంబామహే=వ్రేలాడుచున్నాము
లంబతాం=వాడు వ్రేలాడనీ
లంబంతాం=వారు వ్రేలాడనీ
లంబస్వ=వ్రేలాడుము

లంబామహై=వ్రేలాడుదము, మేము (వ్రేలాడనీ
లంబధ్వం=వ్రేలాడండి
లంబిష్యతే=వ్రేలాడగలడు
లంబేత=వ్రేలాడవలె
లంబేథాః=నీవు వ్రేలాడవలె
లంబేధ్వం=మీరు వ్రేలాడవలె
లంబేయ=నేను వ్రేలాడవలె
లంబేమహి=మేము వ్రేలాడవలె
లంబై=నేను వ్రేలాడనీ
లంబేరన్=వారు వ్రేలాడవలె
లగతి=తగుల్కొనుచున్నది
లలాటం=నొసలు
లవనం=కోయుట
లవనీయ=కోయవలసిన
లవితవ్య=కోయబడవలసిన
లవితా=కోయువాడు
లవితుం=కోయుటకు
లవిష్యతి=కోయగలడు
లవ్య=కోయదగిన
లాజతి=పేలాలువేగించుచున్నాడు
లాలయతి=బుజ్జగించుచున్నాడు
లిఖిత=వ్రాయబడిన
లిఖిత్వా=వ్రాసి
లినాతి=అంటుకొనుచున్నది
లింపతి=పూయుచున్నాడు
లిప్త్వా=పూసి
లీన=అంటుకొన్న
లునాతి=కోయుచున్నాడు
లుంపతి=త్రుంచుచున్నాడు
లూన=కోయబడిన
లేఖః=ఉత్తరము
లేఖనం=వ్రాయుట
లేప్తుం=పూయుటకు
లేప్స్యతి=పూయగలడు
లేప్స్యతి=అంటుకొనగలడు
లోకః=లోకము
లోటతి=కెలుకుచున్నాడు

వ

వకులః=పొగడచెట్టు
వపతి=గొరుగుచున్నాడు
వమతి=క్రక్కుచున్నాడు
వరాహః=పంది
వర్ణయతి=వర్ణించుచున్నాడు
వర్షకాలః=వర్షకాలము
వర్షతి=కురియుచున్నది
వర్షిష్యతి=కురియగలదు
వహతి=మోయుచున్నాడు
వాతి=వీచుచున్నది
వాపయతి=గొరిగించుచున్నాడు
వాయుః=గాలి
వారి=నీరు
విక్రీయ=అమ్మి
విచారణం=విచారించుట
విచారయతి=విచారించుచున్నాడు
విచార్య=విచారించి
విజ్ఞాపనం=మనవి
విజ్ఞాపనీయ=విన్నవించుకొనదగిన
విజ్ఞాపయతి=మనవిచేసికొనుచున్నాడు
విజ్ఞాప్య=మనవిచేసికొని
విజ్ఞాప్యః=మనవిచేసికొనదగిన

సించతి= తడుపుచున్నాడు
సింహః= సింహము
సులభః=సులభమయిన
సువర్ణం=బంగారు
సూర్యః=సూర్యుడు
సేవతే=సేవించుచున్నాడు, పుచ్చుకొనుచున్నాడు
సేత్స్యతి=సిద్ధించగలదు
స్తంభః=స్తంభము
స్థలం=చోటు
స్థాతవ్యః=నిలువవలసిన
స్థాపయతి=నిలుపుచున్నాడు-ఉంచుచున్నాడు
స్థాపయిత్వా=నిలిపి
స్థాపయిష్యతి=నిలుపగలడు
స్థాప్యతే=నిలుపబడుచున్నాడు
స్థాస్యతి=నిలువగలడు
స్థితః=నిలిచిన
స్థిత్వా=నిలిచి
స్థూలః=లావైన-పెద్దది
స్థౌల్యం=లావు
స్నపయతి=స్నానము చేయించుచున్నాడు
స్నాతి=స్నానము చేయుచున్నాడు
స్నాస్యతి=స్నానము చేయగలడు
స్నాహి=స్నానము చేయుము
స్పృహయతి=కోరుచున్నాడు
స్నిహ్యతి=స్నేహము చేయుచున్నాడు ప్రేమించుచున్నాడు
స్మరతి=తలచుచున్నాడు, జ్ఞప్తి ఉంచుకొనుచున్నాడు
స్వతః=స్వయముగా
స్వభావః=స్వభావము
స్విద్యతి=చెమర్చుచున్నది
స్వేదః=చెమట

హ

హరిః=విష్ణుమూర్తి
హరిణః=జింక
హరితాయతే=పచ్చబారుచున్నది
హరిదాసః=హరిదాసు
హంసః=హంస
హస్తః=చెయ్యి
హేషా=సకిలింపు
హేషతే=సకిలించుచున్నది

కవితిలక ముద్రాక్షరశాలా విజయవాడ. కా॥ 2000.